

fenno-ugristica

fenno-ugristica

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893.a. VIHIK 776 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ В 1893.г

UURALI KEELTE SÕNAVARA JA
GRAMMATILINE EHITUS
ЛЕКСИКА И ГРАММАТИЧЕСКИЙ
СТРОЙ УРАЛЬСКИХ ЯЗЫКОВ

FENNO-UGRISTICA

ТРУДЫ
ПО ФИННО-УГРОВЕДЕНИЮ

14

TARTU 1987

Toimetuskolleegium:

P. Alvre (esimees), T. Kukk, A. Künnap, P. Palmeos (vastutav toimetaja), H. Rajando, T. Seilenthal, E. Vääri.

Kunstiliselt kujundanud K. Põllu.

Ученые записки Тартуского государственного университета.

Выпуск 776.

ЛЕКСИКА И ГРАММАТИЧЕСКИЙ СТРОЙ УРАЛЬСКИХ ЯЗЫКОВ.

Труды по финно-угроведению 14.

На русском и эстонском языках.

Резюме на разных языках.

Тартуский государственный университет.

ЭССР, 202400, г.Тарту, ул.Пликооли, 18.

Ответственный редактор П. Палмеос.

Подписано к печати 18.03.1987.

МВ 03902.

Формат 60x90/16.

Бумага писчая.

Машинопись. Ротапринт.

Учетно-издательских листов 10,92. Печатных листов II,25.

Тираж 600.

Заказ № 106.

Цена I руб. 60 коп.

Типография ТГУ, ЭССР, 202400, г.Тарту, ул.Тийги, 78.

EKSTSESSIIVI PROBLEEME

Ekstsessiiv on neid väheseid läänemeresoome keelte käändeid, millele on pühendatud eriuurimusi.¹ Seetõttu võiks arvata, et teadlased on jõudnud üksmeelsele seisukohale nii ekstsessiivi päritolu kui ka rakendusvõimaluste suhtes. Ometi ei näi veel kõik ekstsessiivi probleemid olevat ammendavalt lahendatud, seda eriti eesti keele üksikvormide puhul.

Eesti kirjakeel kasutab ekstsessiivi ainult sõnades kodu-nt, taga-nt. Küsimusele kust? vastavaid adverbe või postpositioone on registreeritud ka soome murdeist, samuti karjala, isuri, vadja ja liivi keelest, näit. sm kotonta 'kodunt', luonta 'juurest', krj tagoanda 'tagant', luonda 'juurest', is takkänd 'tagant', sind 'sealt', vđj kotonta 'kodunt', lv tagänd 'tagant', kougänd 'kaugelt'. On avaldatud arvamust, et ekstsessiiv (mis kujunes ilmselt essiivi ja vana ablatiivi sufiksitate liitumisel) pärineb läänemeresoome aluskeelest², kuigi teda ei tunne vepsa keel. Üldtarvitatava käändena pole ta ilmselt mujalgi olnud varem kasutusel; tema tarvitussfäär on piirdunud üksikute adverbide ja postpositioonidega.

Ekstsessiivi küllaltki hilist tungimist substantiividesse, mis märgivad ametit või tegevusala, tunnevad ainult Kagu-Soome murded, isuri ja vadja keel. Kui on juttu ametist lahkumisest, esineb oodatava elatiivi asemel ekstsessiiv: sm hant pantī pois opettajant 'ta vallandati õpetaja-ametist', is soDemihend 'sõjaväeteenistusest', vđj karjusind 'karjase-ametist'. Toodud näidetele on lähedane ekstsessiivi tarvitamine vadja keeles, kui mäidatakse inimese siirdumist mis ta-

¹ P. A r i s t e, Ekstsessiivist läänemere keeltes. - ESA 1960, lk. 145 jj.; T. S a r k k a, Itämerensuomalaisen kielen eksessiivi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 291. Helsinki, 1969.

² A. L a a n e s t, Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Tallinn, 1975, lk. 112. Vrd. K. E. M a i t i n s k a j a, Историко-сопоставительная морфология финно-угорских языков. Москва, 1979, lk. 115.

hes muust blukorrast teise, näit. rahsi tuli tervessi läsi-vänd 'laps sai terveks, sai haigusest lahti'.

Näeme, et iidne ablatiivilõpp *-ta, *-tä on ekstsessiivi *-nta, *-ntä puhulgi üha tähendusfunktsioonide kust?, mil-lest? kandjaks. Üle nende piiride pole ilmselt ka eesti keeles ekstsessiiv tunginud, kuigi juba Wiedemann (lähitudes puhtformaalseist tunnuseist) on oma grammatikas paigutanud vormide kodunt, tagant kõrvale adverbid küllant, villand, viimandi, kogunda, hulgandes, üksinda jt.³ Etivale seisukohale ekstsessiivse päritolu suhtes on mõned uurijad asunud ka meie rahvalaulude vormide roonda, pajunda, käenda jt. puhul.⁴

Esitatule vastakat seisukohta esindab "Eesti keele ajalooline morfoloogia" II, kus seisab sõna-sõnalt: "Algupäralt ekstsessiivvormideks peetakse adverbe kodunt, tagant, üksinda, villand; murretes ka küllant 'küllalt', siint 'siit', kavent 'kaugelt', viimandi 'viimati' jt. Rahvalaulude keeles on ekstsessiivivorme rohkem (roonda 'roost', pajunda 'pajust', sulunda 'sulust', käenda 'käest', peonda 'peost')"⁵. Tõsi, selliseid vorme on mitmetes varasemates töödes peetud diferentseerimatult ekstsessiivilähtelisteks. Peale T. Särkä doktoriväitekirja ilmumist läänemeresoome keelte ekstsessiivi kohta (a. 1969)⁶ ootaks aga kas tema seisukohtadega ühinemist või nende ümberlukkamist. Et mainitud paigas pole tehtud kumbagi, tohiks mõnede seikade ülesilmitsemine koos siinsete kommentaaridega olla omal kohal.

Kirjakeele kujudele kodunt, tagant vastab rahvalauludes nta-lõpuline esinemus: kodunta, taganta. Lõunaeesti lauludes leidub üksikuid ekstsessiivi meenutavaid vorme ka mitmetest substantiividest: roonda, pajanta (Helme); sulunta, tallinta (Urvaste), käenda, peonda, tarenda (Setu) jt.⁷

³ F. J. W i e d e m a n n, Grammatik der Ehnstnischen Sprache. St Petersburg, 1875, lk. 305 jj.

⁴ T. S ä r k ä, Itämerensuomalaisten kielten eksessiivi, lk. 104 jj.

⁵ H. R ä t s e p, Eesti keele ajalooline morfoloogia II. Õpivahend eesti filoloogia osakonna uliopilastele. Tartu 1979, lk. 82. (TRÜ rotaprint.)

⁶ Vt. allmärkus 1.

⁷ J. P e e g e l, Eesti vanade rahvalaulude keele morfoloogia. Tartu, 1954, lk. 282 jj. (Kasikirj TRÜ eesti keele kateedris.); J. P e e g e l, Eesti regivarsilise rahvalaulu keelest. Tartu, 1961, lk. 36, 50. (TRÜ rotaprint.)

T. Särkkä on nende analüüsiks ohverdanud väitekirjast terve peatüki (lk. 104-123), püüdes igal üksikjuhul näidata, et tegemist pole mitte kust? või millest? funktsiooniga, vaid pigem küsimusele kus? vastava n-lõpulisel inessiiviga, millele on liidetud täitesõna ta, da. Et kõiki juhte pole võimalik pidada ainuüksi ekstsessiivideks, on omal ajal olnud selge juba J. Hurdale, sest kommenteerides vorme pähütsinda, jalotsinda (Setukeste laulud III, lk. 232), võtab ta arvesse ka inessiivi + ta võimaluse (pähütsin ta, jalotsin ta), kusjuures ta pole tema arvates midagi muud kui vene na. Mitmeid kohti ongi J. Hurt selle põhimõtte järgi redigeerinud, viies kaastööliste kokkukirjutatud vormid lahku, näit. ütten koonda → üten koon ta, Emändä üsjändä → emändä üsjän dä, käen dä jt. T. Särkkä arvates peaksid seletuma sel viisil ka need nda-, nta- lõpulisel vormid, mida J. Hurt pole kaheks sõnaks muutnud. On tõsi, et mitmed laulud on täitesõnaga ta küllastatud, mis teeb oletatavate ekstsessiivvormide otsimise raskeks. Kui arvestada veel asjaolu, et alguparaste tagant-, kodunt- kujude levilaks on põhiliselt Kirde-Eesti, põhjarannik ning saared ja et Lõuna-Bestile on oma elatiivne takkast-, taGast-tuup, jääb argumente ekstsessiivsete substantiivide kasuks üpris vähe järele. Isegi sellised paralleelvärsid, kus elatiiviga näib kombineeruvat vastuvaieldamatu ekstsessiiv, osutuvad ligemal vaatlusel kahtlasteks. Nii on lugu arvatavasti tarenda- vormiga setu rahvalaulus. Värsid Näio iks targast vasta lausui:/ Esi om mell taari tarenda,/ Esi ollut kelderista,/ Mõdu iks musta kamberista jagunevad teistes lauluvariantides neiu ja noormehe kahekõne puhul nii, et tarenda asemel on inessiiv tarena koos selle juurde kuuluva paralleelvärsiga kelderin, millele järgnevad elatiivvormid alles koos noormehe vastusega. Mõttelt deformeerunud värsid pole just ideaalne materjal lingvistiliseks uurimistööks. Nõnda siis ei jäägi muud üle, kui ühineda T. Särkkä konstateeringuga, et "Etelävirolaisista vanhoista runoista ei siten ole mielestani osoitettavissa yhtään varmaa -nda, -ndä (~ -nta, -ntä) -päätteisen lokaalin erosijan muotoa" (lk. 193). Kui soovime tõestada vastupidist, tuleb leida argumentid kindlamat ainekku.

Ekstsessiivikujulistel adverbide kodunt ja tagant kõrval on eesti murdeist piiratult teateid veel vormide siint 'siit' ja kavent 'kaugelt' kohta. Nagu juba P. Ariste on osuta-

nud ⁸, tuleb Vaivara siint puhul näha laenu isuri või soome keelest; vrd. is siinD, kagusoome siint, siintä. Mujal eesti keelealal on kasutusel ootuspärane vana siit, Lõuna-Eestis aga hilistekkeline elatiiv siist. ⁹

Vormi kavent kohta on uurijail olnud tegelikult kasutada üksainuke kirjapanek Karksiist: Kavent om sakest kuulta pikse mürinet, valku om kah nätä. ¹⁰ Tegemist on näidislause murdepärasustamisega, mis aga ei anna veel põhjust pidada kavent-kuju ebaehtsaks. Samuti pole alust näha nõrga astme tõukejõuna käändelõpust tingitud suletud silpi, sest kauge-tüve asemel on kav(v)e- üldistunud muudelgi juhtudel, näit. Wiedemanni sõnaraamatus (4. trükk) kawe G. kaweda (d), kawwe G. kawwe (kawe) (d) = kauge, kawwemb 'weiter', kawweh 'weit', kawwehe 'in die Ferne' (vg. 229). Adverbi kavent ja temaga põimuvate muudete analüüsi seisukohast on olulised t-, d-elemendiga vormid kawweteh, kawwetehe, kawwetest (d) = kaugel, kaugele, kaugelt, kawwedahe (d) = kawwetehe (sealsamas). Dentaalainese sisaldavad samuti "Setukeste lauludes" leiduvad kavvetast (I, lk. 9) 'kaugelt' ja kavvendeh (III, lk. 4) 'kaugel'. ¹¹ Et sõnast 'kauge' on kasutusel ekstsessiiv ka liivi keeles (kaugānD 'von weitem') ¹², pole võimatu, et sel on mingi kauge seos eesti kavent-kujuga. Vähemalt võib teda võtta kui arvatavat lisatõendit ekstsessiivi kasuks. Rahvalaulude kavvendeh on aga pigem kahe eritüvelise ja -lõpulise inessiivivormi kui ekstsessiivi + h kontaminatsioon: kavven + kavvedeh. de-, te- või da-, ta-aines näib muudelgi juhtudel pärinevat *gda-adjektiividest (*kaukeda) ja tal pole käändelõpuga midagi ühist.

Järgnevalt võtame vaatluse alla viisi, määra jm. väljendavad nd-, nt-elemendiga adverbid, mis on levinud peamiselt eesti keeles. Murdevormide kõrval esitame võimalust mööda näiteid ka vanast kirjakeelest (või ainult sellest, kui murdevasted puuduvad). Varasemad tõlgendused, nagu juba ees-

⁸ P. A r i s t e, Ekstsessiivist läänemere keeltes, lk. 148.

⁹ P. A l v r e, Pronoomeni see tüvedest läänemeresoome keeltes. ESA 1963, lk. 144.

¹⁰ A. S a a r e s t e, Väike eesti murdeatlas. Uppsala, 1955, lk. 94.

¹¹ J. H u r t, Setukeste laulud I. Helsingi, 1904, III. Helsingi, 1907.

¹² L. K e t t u n e n, Livisches wörterbuch. Helsinki, 1938, lk. 146.

pool mainitud, on üldiselt ekstsessiivi kasuks. ¹³ Ekstsessiivse algupära suhtes on täielikult eitavale seisukohale asunud eriuurimuses ainult T. Särkkä ¹⁴, kelle seletuskatsed üksikvormide puhul pole küll alati ammendavad, kuid oma põhisuunitluselt siiski aktsepteeritavad. Ekstsessiivi näidete hulgast on viisi- ja määraadverbid välja jätnud ka A. Laanest. ¹⁵

esmandi: Leidub Hupeli grammatikas kujul esmande 'zuerst' ¹⁶ ja S. H. Vestringi käsikirjalises eesti-seksa sõnaraamatus. Teatavasti tegi Vestring oma ülestähendused Pärnu kandi keelest, mistõttu sel sõnal näib olevat otsene seos sealmail veel praegugi viljeldava viimandi-vormiga (vt. allpool). Kirjakeele esmalt on ablatiivse tuletisena ilmselt varem kui l > n muutuse läbi teinud esmande.

hulgandi: Põhiliseks levialaks on Mulgimaa ja sellega piirneva Kolga-Jaani ning Sangaste (osalt ka Urvaste) kihelkond. Vormide ulGanDi Krk, Trv, Hel, KJn, Urv, ulGanDe San kõrval on kasutusel ka geminaadiline ulGantti Pst, Krk. Samatähenduslike vormidena, mida vaadeldava tüübi seletamisel tuleb tingimata arvestada, kasutatakse murdeis veel terminatiivseid ja essiivseid kujusid ulGani Kse, Juu, ulGana Hää, Jõe, possessiivsufiksilisi vorme ulGanasa Jõe, ulGanvs Khk, ulGalDas Krj, ulGalDis Khk ning ka De- ja sti-lõpulis edasituletisi ulGaniDe Urv, Rõu, ulGaniste Puh, Nõo, Kam, Plv. ¹⁷ Wiedemanni sõnaraamat tunneb nimetatud hulgana, hulgani, hulgandi kõrval veel possessiivsufiksilist murdekuju hulgandes (vg. 1249). T. Särkkä on nd-vormide teket näinud sünonüümpaaride kontaminatsioonis: hulgani + hulgaldes = hulgandi ~ hulgandes (lk. 192). Siinjuures tuleks siiski

¹³ Vt. täiendavalt A. V i i l u p, Adverb eesti keeles. Tallinn, 1969, lk. 67 jj.; A. V i i l u p, Viisiadverb ja selle aremine eesti keeles. Tartu, 1953, lk. 52, 179, 320 jj. (Kasikiri TRÜ eesti keele kateedris.)

¹⁴ T. S ä r k k ä, Itämerensuomalaisten kielten ekssiivi, lk. 184 jj.

¹⁵ A. L a a n e s t, Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse, lk. 112.

¹⁶ A. W. H u p e l, Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte. Riga und Leipzig, 1780, lk. 148, 523.

¹⁷ P. A l v r e, Terminatiivseist konstruktioonidest terminatiivini. Teel terminatiivile II. Keel ja Kirjandus 1974, nr. 4, lk. 225.

silmas pidada seika, et selles tüübis on ni-vormid sekundaarsed, lähtunud na-listest, mistõttu on võimalik ka hulgena + hulgaldas = hulgandas, millest omakorda edasiarenguga hulgandes, hulgandis ja hulgandi. Täiesti uue seletusena tahaksin siinkohal välja pakkuda dissimilatsioonivõimaluse, mida seni pole nd- ja nt-adverbide puhul arvestatud. Kontaminatsioon eeldab samaväärsete vormide paralleelset kasutamist samal murdealal, mille kohta aga käesoleval juhul puuduvad andmed. Seevastu korduva l-i asendamine na-saaliga (või vastupidi) on nähe, mis võib toimuda sama sõna piires selle kindlast arengujärgust sõltuvalt: võimalik nii hulgaldas > hulgandas kui ka hulgaldes > hulgandes jne., mille lõpp-produktiks ongi analüüsitav hulgandi. Dissimilatsioonile allunud adverbidest (NB! ka küllalt > küllant, viljalt > villand) võib aga muutus ld > nd kergesti edasi kanduda teistessegi sama tuletusrühma sõnadesse.

kogundi: Levinud piiratult Lõuna-Eestis, ndi- ja ntti-näiteid vaid kolmest kihelkonnast: koGundI Trv, Krl, koGuntti Krk. Wiedemanni sõnaraamatus leidub nii kogundi kui ka selle variandid koguni, kogunisti, kogona, koguna, lisaks veel possessiivsufiksiline kogunes, kõigil tähendus 'ganz, gar, gänzlich, ganz und gar, durchaus' (vg. 319). Viimane on tuntud ka vanast kirjakeelest, näit. Wanradtil-Koellil kockones, a. 1665 kogkones, a. 1710 koggonis.¹⁸ Vanimaks lähteks on tõenäoliselt essiiv ning selle omastusliiteline variant, mida veel tänapäevalgi murdeis piiratult kasutatakse: koGona Rõu, koGunes Puh, Se. Adverbi kogundi arvataavad eelkäijad kogunda, kounda 'gegen einander geeignet' leiduvad Wiedemanni sõnaraamatus (vg. 354), kuid murdeist pole neid enam õnnestunud registreerida.

Nii hulgandi kui ka kogundi on määraadverbid (tuletised sõnust hulga ja kogu), mille paralleelvormide sarnasus viitab samasugusele arengukaigule. Sõnal kogu baseeruvad tuletisi on tänapäeva murdeis siiski mõneti vähem kui hulgandi-tüübis, näiteks puuduvad ablatiivsete hulgaldas, hulgaldes, hulgaldis vormide vasted. Nende varasemas eksistentsis pole aga mingit kahtlust, sest sellele viitab nii Stahli "Anführungi" kogkonis/kohldes 'gantz vnd gar' kui

¹⁸ A. S a a r e s t e, A. R. C e d e r b e r g, Valik eesti kirjakeele vanemaid malestisi a. 1524-1739. Tartu 1925 - 1931, lk. 354, 152, 322.

ka Wiedemanni grammatika koulde (: kogu) 'ganzlich'.¹⁹ Kui jätame siinkohal kõrvale teiste samatüübiliste adverbide analoogilise või tasandava mõju, saame nd-lised vormid tuleta- da vaevata kahe vana määrsõnatüübi, essiivse-terminatiivse ja ablatiivse kontaminatsioonist: koguna + ko(g)ulta = kogunda, kounda; koguni + ko(g)ulta = kogundi.

küllant: Esineb mitmel murdekujul ainult Lõuna-Eestis: küllant Hel, Nõo; külant Hls, Ote, Rõu, külländ Kam, Puh, Ran, San, küländ San, Krl, Har, Kan, Plv. Paiguti on toimunud denasalisatsioon, mille tulemuseks on t-lõpulisel kujul, nagu küllät Pst, Krk, külät Krk, Urv, Har, Rõu, Plv. Põhja-Eesti murdealale ja kirjakeelele on omane ablatiivne tüüp küllalt, mida kujul küllält, küllalt on siin-seal registreeritud Lõuna-Eestistki (Trv, Hel, San, Ote, Võn, Vas).

T. Särkkä seletus, nagu oleks t assimileerinud l-i lihtsalt homorgaanseks n-häälikuks (lk. 193), tundub otsituna, kuigi teatud analoogia on olemas üksikvormide taandrek 'taldrik' ja kunt 'kult' näol. Et erinevalt eespool käsitletud hulgandi- ja kogundi-kujudest tuleb lahenduse otsimisel orienteeruda kitsalt ablatiivile, näib olevat iseenesestmõistetav. Puuduvad ju murdeis igasugused n-elemendiga kõrvalkujud. Wiedemanni sõnaraamat pakub küll mõningaid lõpukaota vorme, kuid needki (küllalte, küllalti, vg. 429) on ablatiivse lähtega nagu muide ka adjektiiv küllaldane. Et pidada küllant-vormi ekstsessiiviks, mis oleks saadud varasemast lõpukaota küllantä-kujust, siis peaks ootuspäraselt eksisteerima ka nda-line adjektiiv küllandane, mida ometi pole olemas. Järelikult on praegusel andmeil igati põhjendatud lähtuda ablatiivisest küllält-kujust ning pidada nt-esinemust sekundaarseks. Ideaalselt sobib siin seletuseks dissimilatsioon, millega l-i kuhjuvat liigsust on sõnas piiratud (küllalt > küllant).

viimandi 'viimati, lõpuks, mõne aja eest, mitte kaua tagasi': Kasutusel piiratult Põhja-Eesti murdealal, Pärnu ümbruses ja Saaremaal. Esineb mitmeid foneetilisi variante: viimandi Ans, Khk, Tor, viimandi Saa, viimandé Jaa, viimande Vll, Põi, Aud, viimandé Khk, viimantti Pär. Mujal Eestis on tarvitusviis üsna kirjakeelepärase, nagu viimatti, viimate, viimätti

¹⁹ H. S t a h l, *Anführung zu der Esthnischen Sprach*. Revall, 1632, lk. 30; F. J. W i e d e m a n n, *Grammatik der Esthnischen Sprache*, lk. 302.

jt. Wiedemanni sõnaraamatus leidub n-ainesega puhtterminatiivne wīmani = wīmati 'zuletz, endlich; neulich, letztin' (vg. 1377), mis näib vahetult olevat aluseks viimanti-tüübile (= viimani + viimatti). Teisalt esineb aga murdeis, nagu nägime hulgandi- ja kogundi-vormistiku käsitlemisel, ndi- ja ntti-lõppude vaheldumist. Sellega võiks viimandi-tüübi analüüsis piirdudagi, kui poleks vana kirjakeele esmande kaudu vihjet ablatiivsele päritolule (vrd. esmalt). Kas kunagi on eksisteerinud adverb viimalt või selle possessiivsufiksiline variant viimaldes, pole teada, kuigi antonüüm esmalt ja ka soome viimeiseltä 'lõpuks, viimaks' lubavad seda eeldada. Ablatiivse viimalt-kuju esilekerkimine (murdeist või vanast kirjakeelest) lisaks ainult uue arvestatava kontaminatsioonivõimaluse viimani + viimalt reaalsust, muutes viimandi-tüübi ekstsessiivse lähte veelgi ebatõenäolisemaks.

viljand, villand: Varasemais õigekeelsussõnaraamatus²⁰ anti need mõlemad kirjakeelsetena, kusjuures viljand võrdustati viljalt-kujuga, näit. EÕS III-s viljand (küllalt), viljalt = viljand (lk. 1668), villand = küllalt; tüdinus (lk. 1669), VÕS-is 1936 viljand (küllalt, ohtrasti), viljalt (= viljand), villand (= viljand). Tänapäevaks on kirjakeelsetena järele jäänud ainult villand, millele ÕS 1960 annab tähenduse 'küllalt; tüdinus' (lk. 752), ÕS 1976 aga '(tüdimuseni) küllalt' (lk. 793). Viimane pakub murdelisena välja sõna viljalt 'ohtrasti, küllaga' (lk. 792). Murdeis jaguneb see substantiivil vili: vilja põhinev adverbitüüp selliselt, et nd-line variant on põhiliselt omane Lõuna-Eestile, lt-line aga Põhja-Eestile seal, kus asjaomane adverb veel üldse tuntud on, näit. villalt (Ksi, Ris). Mitmed häälikulised variandid jagunevad murrakuis järgmiselt: vil'land Hel, villänd Ote, Krl, Har, villänd Trv, villänt Rõn, vil'l'and Lei, villand Võn, vil'and Rõu, Se, vil'and Lut, viländ Koi, vilänt Rõu, vil'and Röp, Se, viland VNg, Kod. Denasalisatsiooniga kajastab vilät Har, Rõu, olles sellega paralleeliks küllät, külät — tüübile (vt. eespool). Käänduva viländ-vormiga näib tegemist olevat lausenäiteis ei tult tal señnu püdü, ja ei lähä^v viländes (? translät.) kaH Har. Teo-

²⁰ EÕS III = Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat. III köide. Tartu, 1937; VÕS = E. M. u. u. k. Vaike õigekeelsus-sõnaraamat. Tartu, 1936; ÕS = Õigekeelsuse sõnaraamat. Toimetanud E. N. u. r. m., E. R. a. i. e. t. ja M. K. i. n. d. l. a. m., Tallinn 1960; Õigekeelsussõnaraamat. Toimetanud R. K. u. l. l. ja E. R. a. i. e. t. Tallinn, 1976.

reetilisel on siin võimalik ka vana possessiivsufiksilise ndes-kuju oletamine (vrd. hulgandes). Wiedemanni sõnaraamatus leidub vormide willand (SO), wiländ (d) kõrval ka winält (d) 'genug, reichlich' (vg. 1358, 1363), mis KKI murdekogude andmeil on üha kasutusel: vinäld Rõu, Urv, Plv, Vas, Se. Selle vormi kasutussagedus on küllaltki suur; nii esineb Mägiste setu tekstide kogumikus ²¹ viñäld (ju·vva' jne.) lk-del 92, 118, 182 jm.

Sünonüümpaarina on küllalt- ja viljalt-adverbide arengukäik kulgenud sama rada. Algupärane ablatiivne tüüp on säilinud Põhja-Eestis, kuna Lõuna-Eestis on dissimilatsioonist tingitult toimunud kummalgi juhul muutus -ld > -nd. ²² Võiks arvata, et vinäld-esinemus kajastab algupärase -ld säilimist, kusjuures dissimilatsioonile on allunud tüve l (viläld > vinäld). Arvestades asjaolu, et ka teistes viisi- ja määradverbides on Lõuna-Eestis üldiselt kasutusel nd-line tüüp, tuleks seletusena siin siiski eelistada metateesi, mis mõistagi sai toimuda alles peale nd-lõpu tekkimist (viländ > vinäld).

ärände '? ära': KKI andmeil ainuke murdevorm Tarvastust: koDun oli /tähed/ äränDe selGes eppit. Mulgi murde alal on tähenduses 'ära' üsna tavaline äräDe-kuju, mille -De on pärit De-illatiividest. Kontekst võimaldab siin sõnale äränDe anda ka tähenduse 'eraldi'. Sel juhul liitub ta tuletuslikult nd-adverbidega, kuigi tegemist näib olevat üsna hilise ja juhusliku uusmoodustisega. Pole võimatu, et äränDe on ka kahe samal ajal meelde tulnud sõna äräniz + äräDe kontaminatsioon.

üksinda: Põhja-Eestis nagu kirjakeeleski on üldiselt kasutusel üksinDa, Lõuna-Eestis üt' sinDä. Eraldi märgitagu vorme silmapaistvate foneetiliste erinevustega: üksinä Kuu, üksinDi Saa, ütsinDe Trv, üt' sinDe San, Plv, ütsinDi Trv, Hel, ütsintti Krk, Pst, Hls, ütsintte Hls. Wiedemanni sõnaraamatus leiduvad üksinda ja üt' sindä kõrval veel samatähenduslikud üksinä (pt), üksines, üksnes, üksneste, üksinde, üksidas

²¹ J. M ä g i s t e, Setukaistekstejä. SUST 159. Helsinki, 1977.

²² viljalt-tüüpi peeti algupärasemaks juba möödunud sajandil. Vt. J. K r o h n, Wiron kielioppi Suomalaisille. Helsinki, 1872, lk. 157.

'nur, allein' (vg. 1270) ja üt'site (d) 'allein, einzeln' (vg. 1278). Mitmed neist on possessiivsufiksilised, Kagu-Eesti üksidas on enne denasalisatsiooni kõlanud arvatavasti üksin-das. Põhja-Eestis tavalisem kui üksinda on üksi, üksipäini, üksipäinis. See kajastub ka vanas kirjakeeles, kus põhja-eesti tekstides on üksinda asemel alati üksi, üksipäinis vm., näit. G. Mülleril a. 1600 üxpeinena²³, Turu käsikirjas 17. saj. esimesel poolel Vxpeinens, vxpeines, H. Stahlil a. 1638 üxpeines, J. Kohtenil a. 1647 üxpennis, Andr. ja Adr. Verginiusel a. 1690–1701 ükspeines, sõdurivandes a. 1697–1700 üxpeine, esimeses poliitilises trükkdokumendis a. 1700 üxpeine, Uues testamendis a. 1715 üxpäines jne.²⁴ Ka lõunaeesti keelt viljelev J. Rossihnius ei kasuta ütsindä-vormi, temalgi järjepanu ützines.²⁵

Erinevalt eespool käsitletud viisi- ja määradverbidest ei piirdu ekstsessiivi meenutava üksinda-tüübi kasutamine ainult eesti keelega, vaid teda tuntakse ka isuri keeles ning Ingeri soome murdeis (üksintään, üksintää), kuhu ta on võinud siirduda eesti keelest.

Adverbi üksinda ekstsessiivses algupäras on kahelnud juha A. Genetz.²⁶ T. Särkkä on väitekirjas (lk. 189) välja pakkunud kontaminatsioonivõimaluse yksin ~ yksinään + yksistään = yksintään, mis tuleb arvesse soome, aga mitte eesti keele puhul.

Eesti vanem kirjakeel (üksi, ützines), murded (üksinä jt.) ning sugulaskeeled (su yksin, yksinään, vdj ühs(i)nä, vps üksnänze) osutavad, et sõnast 'üks' on viljeldud vaadeldavas tähenduses kas instruktiivi või essiivi. Meie üksinda taandub kahtlematult varasemale possessiivsufiksilisele essiivile üksinä (< *üksinähen). Probleemiks on ainult selle d, mis kõige tõenäolisemalt on saadud ablatiivsest paralleelvormist (vrd. ütsilDe Har). Lisatõendina peetagu silmas asja-

²³ Neununddreissig Estnische Predigten von Georg Müller aus den Jahren 1600–1601. Verh. GEG XV. Dorpat, 1891, lk. 5.

²⁴ A. S a a r e s t e, A. C e d e r b e r g, Valik eesti kirjakeele vanemaid malestisi, lk. 26, 27, 37, 128, 199, 270, 271, 276, 329.

²⁵ J. R o s s i h n i u s, Südeestnische Uebersetzung des Lutherischen Katechismus der Sonntags-Evangelien und -Episteln und der Leidengeschichte Jesu. Verh. GEG XIX. Jurjew (Dorpat), 1898, lk. 135, 173, 184, 209, 228, 229, 231.

²⁶ A. G e n e t z, Suomen partikkelimuodot. Helsinki, 1890, lk. 151.

olu, et ka adjektiiv üksildane on ablatiivilähteline. Vaivast registreeritud üksindaine on tekkelt hiline (vrd. algupärasem üksinäine 'üksildane') ja ei tule seepärast kriteeriumina arvesse.

Nagu näeme, pole nd- ja nt-liste viisi- ja määradverbid rühm oma tekkelt kuigi ühtne. Suunavat osa praeguste vormide kujunemisel on etendanud sünonüümi- ning antonüümpaarides toimunud kontaminatsioon ja dissimilatsioon, millele on lisandunud veel tüübisine analoogia. Nende tegurite koostoimel on sündinudki keelde rida määrsõnu, mis oma lõpudelt sarnanevad ekstsessiiviga, kuid algupäralt seda pole. Ainsateks ekstsessiivvormideks on eesti keeles küsimusele kust? millest? vastavad sõnad kodunt, tagant ning murd. slint, kavent.

П. А л в р е
(Тарту)

О ПРОБЛЕМАХ ЭКССЕССИВА

Р е з ю м е

В прибалтийско-финских языках, за исключением вепского языка, возник путем слияния двух падежных формантов новый падеж - экссессив. Его окончание -nta, -ntä состоит из двух падежных суффиксов: эссивного -na, -nä (< ф.-уг. локатив *-na, *-nä) + партитив -ta, -tä (< ф.-уг. аблатив *-ta, *-tä).

Экссессив никогда не являлся продуктивным падежом во всех прибалтийско-финских языках. Относительно продуктивным суффиксом является -nt(a), -nt(ä), -nd только в южно-восточных финских диалектах, а также в ижорском и водском языках (финское opettajant 'с работы, с места учителя', ижорское soDamihend 'из солдат', водское karjušind 'с работы пастухов')

Автор статьи рассматривает формы экссессива главным образом в эстонском языке. Он показывает, что в литературном языке этот падеж выступает только в словах kodu-nt 'из дому', taga-nt 'сзади', а в диалектах в формах sii-nt 'отсюда', kave-nt 'издали'. Другие формы, оканчивающиеся на -nda, -nde, -ndi, -nd, -nt (esmandi, hulgandi, kogundi, küllant, vii-mandi, viljand, villand, ärande, üksinda) фактически псевдо-экссессивы, так как они возникли путем контаминации, диссимилации, аналогии и т.д.

MÕNEST IDA-EESTI MURDESÕNAST

Kui "Soome keele etümoloogilise sõnaraamatu" viimase köite ilmumise puhul mõni aasta tagasi nende ridade kirjutaja konstateeris, et "Seni kui meil puudub veel oma etümoloogiline sõnaraamat, jääb kõige autoriteetsemaks ja ulatuslikumaks allikaks eesti sõnavara päritolu kohta ikkagi nimetatud 7-köiteline "Suomen kielen etymologinen sanakirja"¹, siis tänapäevaks on pilt kardinaalselt muutunud. Aastal 1982 ilmus A. Rauna koostatud "Eesti keele etümoloogiline teatmik", mis sisaldab umbes 5800 märksõna.² Aasta hiljem järgnes sellele J. Mägiste 12-köiteline "Estnisches etymologisches Wörterbuch", mis oma LXXVI + 4106 leheküljega on kahtlemata suur-saavutus.³ Mõlemat sõnaraamatut iseloomustab siiski teatud piiratus, sest vaatlussfäärist on välja jäänud murdesõnavara. Seda leidub küll "Soome keele etümoloogilises sõnaraamatus", kuid ainult F. J. Wiedemanni "Eesti-saksa sõnaraamatu" ulatuses. Meie murdesõnavara rikkused on seega etümoloogilisest aspektist ikka veel süstemaatiliselt läbi töötamata. Kätte näitamata on ka murdesõnade seos ligemate või kaugemate sugulaskeeltega. Pole täpsemalt teada sedagi, mis on ainult meie omad, puhteesti sõnad, mil vasted teistes keeltes puuduvad. See kõik peaks kajastuma "Eesti keele etümoloogiasõnaraamatus", mille koostamisele on Keele ja Kirjanduse Instituudis asutud. Niisugused suurteosed ei sünni aga üleöö. Eel tööde hulka peaks kuuluma ka murdesõnavara senisest intensiivsem läbivalgustamine laial rindel. Põhisõnade kõrval tuleb silmas pidada ka tuletisi, sest just nende kaudu selgu-

¹ P. A l v r e, Suomen kielen etymologinen sanakirja VII. Sanahakemisto. Koostanud Satu Tanner, Marita Cronstedt. Lexica Societatis Fennougricae XII, 7. Helsinki, 1981, 1899-2293 lk. - TRÜ Toim. 1983, 643. Fenno-ugristica 10, lk. 155.

² A. R a u n, Eesti keele etümoloogiline teatmik. Rõoma-Toronto, 1982. - Samal aastal ilmus ka taskuformaadis väljaanne (M-seerias nr. 17).

³ J. M ä g i s t e, Estnisches etymologisches Wörterbuch I-XII. Finnisch-ugrische Gesellschaft. Helsinki, 1983.

vad sageli teiste keelte vasted. Sõnaartiklite kokkukirjutamise ajal ei jää selleks enam piisavalt aega ja sisse võivad jääda samad lüngad, mida näeme praegu meie ainestiku osas "Soome keele etümoloogilises sõnaraamatus".

Järgnevalt vaatlusele tulevad Ida-Eesti murdesõnad on just sellised, mida läänemeresoome keelealal laiemaltki tuntakse, kuid mis pole seni etümoloogide pilgu alla sattunud (erandiks vaid Wiedemannigi sõnaraamatus leiduv kõis).

jamak

"Eesti keele mõistelises sõnaraamatus" annab A. Saareste mõisterühmas 'Hapu' ka keelendi jamak 'tilgastanud' (KiVai): piim on j. (EKMS I 388). Keele ja Kirjanduse Instituudi murdekartoteegis leiduvad Vaivarast ainult lõpukaota vormid: jamakka piima on sie, mita vast akkaB menema appust; jamakkp piimä - sie on mitä tälvvest viel appu ei ole, akkp appust manema, puol appu; piimä akka appust menema, setä kuttuup jamakkp. Häälikulise variandina on samalt murdealalt kirja pandud ka jomakka: vana jomakka piimä. Etümoloogiliselt kuulub eelnevaga kokku ka Lutsi jamakkeng, kuigi selle tähendus 'kokkupitsitatud klomp' on erinev: meä mane pit sida kokko tahettust 'leivahapatust' al'i kohopimä / jamakkene // vetat jamakkeze savvi.

Tähenduses 'hapupiim' või 'kohupiim' on sõna kasutusel ka vadja keeles, näit. Luutsas ku piimä jamoob, sis tuõb jamakka 'kui piim hapneb, siis tuleb hapupiim'; halli pää niku jamakka 'hall pea nagu kohupiim'; tahotaa jamakkaa ja rahkaa 'tahetakse hapupiima ja kohupiima'. Kukkusi murde jamakka'le on antud tähendus 'paksuks hapannutta maitto, jota syödään' (VKMS 100). Isuri jamakka, jamakka tähendab üldiselt sama: 'paks hapupiim' (IMS 102).

"Soome keele etümoloogilises sõnaraamatus" piirdutakse ainult kirjakeele vormiga jamakka 'juuri juossut, piiminyt maitto, piimä; paksu, sakea, vahva'; eesti, vadja ja isuri vasted puuduvad seal täielikult (SKES I 114). Seostamisvõimalus soome sõnaga jama 'liitekoht jm.' ei tundu veenev. Seevastu mingi toidu tähenduses on jama olnud kindlasti kasutusel juba uurali algkeeles; vrd. mordva keelte jam 'supp (ersa); puder (mokša)', neenetsi jewaai 'kalasupp', nganassaani jama 'verest, lihast, jahust ja veest valmistatud puder'(SKES I 114, FUV 17). Nii eesti jamak kui ka teiste läänemeresoome

keelte jamakka on deminutiivne edasituletis jama-sõnast. k(ka)-aines on sama kui näiteks keelendis soome mansii-kka 'maasikas'. Algupärane jama-tüvi paistab muide läbi veel verbides vadja jamottua 'hapneda', maitu jamottu (VKKMS 100), jamooob 'hapneb', isuri jamoittaa, jammõija 'hapneda' (IMS 102), milles *jama + i- > *jamo(i)-.

kõis, kõiski

kõis-vormi tähenduses 'millal' on möödunud sajandil kirja pannud juba F. J. Wiedemann: kõis (Pp) 'wann' (Wied. 368). Häälikuliselt pisut erinev on kõs (O) 'wann, wenn' (Wied. 360), mis saarte vormina (O = Insel Oesel) osutab selle määr sõnatüübi kunagist laialdasemat kasutamist Eesti alal. Viitega Kodavererele esitab kõis-vormi ka A. Saareste: kõis? 'millal?' (Kod): k. sa kuulsid? (EKMS II 352).

Wiedemanni sõnaraamatus puudub kõiski, kuid Keele ja Kirjanduse Instituudi murdekartoteegi andmeil on see tähenduses 'iaalgi, kunagi' tänapäeval Kodaveres kasutusel, näit. ma ei eie tãmad keiski nãhnu, sula keiski ei tehnuD, elãjãd ei jãttã keiski üle õppet. Vrd. ka kõiski 'ei ialgi, mitte kunagi' (Kod): mõni noodaselts pũuab hãsti palju kalu aastad lãbi ja k. ei rebi oma noota ãra (EKMS I 605).

Lõhimad häälikulised vasted meie kõis(ki)-sõnale on vadja keeles, kus kẽZ-tüübi kõrval on murrakuti kasutusel ka kes, kjeza, kjeZ, kensa, kenZ, kõZ, kõns(A) ja kons. Näit. Kattilas kẽs siã tahod nẽisa pulmeita pitãma? 'Kunas sa tahad hakata pulmi pidama?', Itsõpäivãs kẽZ miã ellĩ nõri, suvãzi tantsiãg 'kui ma olin noor, armastasin tantsida', Luutsas kenZ lãvãd meile õvãd ilmaD? 'millal tulevad meile ilusad (head) ilmad?', mejje külã vãki kons mepõtoisẽ küllã, sizõ ain lãkkõpõtoisẽ külã visiã, a miã enõ konsãkki (VKKMS 176) 'meie küla rahvas, kui läheb teise külla, siis alati rãagib teise küla moodi, aga mina mitte kunagi'.

Nimetatud vormid baseeruvad soomeugrilisel kũsisõnatõvel *ko- (~ *ku-). Hiljemalt lãänemeresoome aluskeele perioodiks kujunes nsa-lõpuline tuletis *konsa, mis on jãtnud endast jãlgi ka teistesse tũtarkeeltesse (soome konsa, karjala kõnõza, konz jt., isuri konZ, vepsa konz 'millal'; SKES II 215, IMS 192). Eesti ja vadja keeles on n g-i ees vokaalistunud (*konsa > *kõsa) koos selle muutumisega ẽ-ks ja seejãrel eesti keeles ee- > ei-ks: *kẽZ(a) > keiz.

ratis, ratt

Mõisterühma 'ait' on A. Saareste paigutanud ka ratt, -i (Kod) e. ratis (Äks, MMg, Kod, Vön) 'ait': riide r. ja rasva r. (EKMS I 89). Samast selgub, et seda sõna on kasutatud ka vanas kirjakeeles: Kes Krono rattist, Provianthohnest, Arklüst, ehk Rustwanokrist middakit warrastap ... se peab surrema (Soddasäduset 1697, § 108). Murdekogude andmeil on ratis ennekõike tähendanud 'väike ait', kuid ka 'sahver, aganik' (Viru-Nigula). Näit Kodaveres el'i rat'tid nel'i-vīs tükki, uBa-rattis ja riDe-rat'tis ja vil'jä-rat'tis. eGä asja jaos el'i rat'tis. rat'tis el'i eiGeš, mēneD lūhen-DäsiD rat't, Maarja-Magdaleenas rat'til laGe ei elluD, kattis el'i kül piäl. rat'ti ežik 'aida sild'.

Saarte murdes on ratis tundmata: ratt märgib seal iga-sugust väikest hoonet v. maja, näit. Valjalas ou on r-sid täis / aida-r. (EKMS I 522), Mustjalas vanasti ötti pisise vaBaniĳku urtsiGu kohta rat't. Pühalepas tähendab ratt elu-tuba: esiĳtē oliD rattid. pole kamBrīD olnD mettē. kuš vana suitsu maĳea oli: rehe tuBa niĳ rat't.

Ida-Besti ratis-vormil on otsevaste vadjä keeles, kus see tähendab samuti aita, näit. Matis kotid vēti koĳtō, rat-tiše panti 'kotid viidi koju, pandi aita', Lempolas rahval. rattī vettimed lieväd vüözä rippumaza 'aidavõtmed hakkavad vööl rippuma'. Läänepoolsem ratt seostub liivi keele Salatsi vormiga rat't 'stall' (Iwb 330).

Tähenduselt sobivaid vasteid teistest läänemeresoome keeltest meie sõnadele ratis, ratt pole. Soome keeles on ratti-vormil isegi kolm põhitähendust: 'lehter', 'rooliratas' ja 'kratt'; ka nende laenuline päritolu on selge - muinasrootsi ratt(h)er, rootsi ratt, muinasrootsi skratte (SKES II 228, III 745). Ent eesti sõnadega ratis, ratt nad end siduda ei lase. Kas läänemeresoomelisel ratis-, ratt-kujudel on vasteid kaugemais sugulaskeelisel, jääb edaspidise uurimise selgitada. Et nimetatud sõnavormide levik piirdub ainult läänemeresoome keelte lõunarühmaga, tuleb juba a priori võtta arvesse ka nende esmätekkevõimalust ning kuuluvust ainult sellesse regiooni. Idaeestiline ratis on edasituletis *ratti-kujust ning sellisena tüüpiline ka vadjä keelele.

suvama

Vaivarast pärinevad suvama-näited on A. Saareste paigutanud mõisterühmadesse 'Armastama' ja 'Tahtma': suvama 'armastama (mitte erootilises mõttes)' (Vai): tema s-s käia ühtepuhku ahju peal / ma s-sin seda koera (EKMS I 153); suvama 'tahtma, soovima' (Vai): tema s-s iga päev jahi peal käia (EKMS III 1086). Murdekartoteegi andmed on samuti kõik Vaivarast, näit. mesi käppä on majjas makuza päle, suvaB makuza me; kalat su^wvvat mattoy sü^wvvä; aili ei suva joë vet; mi, en suva setä omena, sie on lika appuv.

Tähenduses 'armastada, sallida' on suvata, suvataG käibel ka vadja keeles, näit. Jõõperäs taita suvata tein teis ku ühtperä istuta kag^westikkò 'vist armastavad teineteist, kui ühtsoodu istuvad kaelastikku'; Matis lehmä ep süvvä Jahzai-ta 'lehm ei sallii lapsi'; Luutsas vanas. koir koirä i suv-väB 'koer koera armastabki'; Kukkusis siä suvvät kovvä leipa (VKKMS 489) 'sulle meeldib kõva leib'. Sama konjugatsioonitüüp on omane ka isuri keelele, näit. ne suvvävät toine-toista (IMS 552) 'need armastavad teineteist'.

Vadja suvata : suv(v)än osutab, et da-tegevusnimes on algselt tegemist t-lõpulise konsonanttüvega. Piir läänemeresoome *a^õa-, *ai^õa- ja *aittse-tüveliste verbide vahel on paiguti üsnagi hägune, kusjuures on toimunud ka analoogilisi üldistusi. Nii on T. Lehtineni arvates vadja suv(v)än asemel ootuspärasem hoopis *suva,tsan ja isuri süv^vän asemel *su-vaitsen.⁴

Eesti kirjakeele suvatsema on laen soome keelest. Kuusalu murraku suatsema 'tahtma, himustama' haakub samuti soome verbitüübiga suvaita : suvaitsen 'sallida, taluda; suvatse-da'. Vaivara tse-, tse-ta suvama-tüüp pole aga seni ühegi etimoloogilise käsitluse objektiks olnud.

viratu, viratune

A. Saareste on paigutanud viratu mõisterühmadesse 'Halb', 'Kuri' ja 'Laisk': viratu 'halb, halvavõitu, vilets, paha, nurjatu' (Lai, Trm, MMg, Kod): nad on niisugused v-d inime-

⁴ T. L e h t i n e n, Itämerensuomen verbien historiallista johto-oppia. Suomen avajaa, karkajaa -tyyppiset verbit ja niiden vastineet lahisukukiellissa (SUST 169). Helsinki, 1979, lk. 312 jj.

sed / oh sa v.! (Lai, MMg) / v. mees / v. kassiroju / mareta-
päev on veel v-m (Kod) / üks v. loom on see laps, vingub ala-
ti (Kod) (EKMS I 370); viratu 'kuri' (Lüg, Jõh, PõTa) (EKMS
 II 140); viratu(ne) 'laisk, laisavõitu, tegevusetu, logard-
(lik) (VNg, Lüg, Jõh): oh sina v. piiga! (EKMS II 410); vi-
ratu(ne) (Vai, MMg) täiendusena eelmisele (EKMS IV 929; vrd.
 foneetilises transkriptsioonis Keele ja Kirjanduse Instituudi
 murdesõnavara kartoteegist: oi sis virattune piGa (Vaivara).
 Teisi viratu-näiteid: Simunas meni lehm veib olla virattu,
 Jõhvis suvel õlin vähä viratu 'pisut laisk', Vaivaras õn üks
virattu ka, ei viitsi tööt tehä.

Eesti viratu, viratune vaste vadja keeles on viratõ
 'halb, kangekaelne, riiakas', näit. Matis kui vanep on vi-
ratõ, i Jahsi on mokoma 'kui vanem on halb, lapski on niisu-
gune', viratõ inehmin, jeka ehsäsē tartuB 'riiakas inimene
 hakkab igast asjast (oksast) kinni'; Rajos se on ni viratõ
inemin, što tšettä ep taho küneḡḡa, tēB ize niku tahoB 'see
 on nii kangekaelne inimene, et kedagi ei taha kuulata, teeb
 ise, nagu tahab'.

See karitiivadjektiiv on tuntud laiemaltki: isuri keeles
viradoin 'häijy, kiukkuinen, äkäinen; kelvoton' (IMS 668),
 karjala keeles viratoin (Vuokk., Jysk.) 'kelpaamaton, kelvo-
ton' (SKES VI 1784), soome keeles viraton 'ametita, kasutama-
ta, kõlbmata' (SES 562).

Karitiivadjektiivi viratu põhisõnaks on *virka, mida pee-
 take tõenäoliselt balti laenuks. Soome virka-sõnal on suur
 hulk tähendusi, milledest 'rida, rivi' on ehk balti lähtevor-
 mile kõige ligem (vrd. läti virģele 'rida jm. '; SKES VI 1785).
 Ka eesti murd. virg 'rida' on säilitanud esialgse tähenduse.
 Soome vanas kirjakeeles ja murdeis omab substantiiv virka muu-
 de hulgas tähendust 'komme, viis', millel ligilähedaselt ba-
 seeruvadki viratu praegused negatiivse varjundiga tähendused
 'halb, vilets, nurjatu, laisk' jt. Eesti murd. viratune si-
 saldab tegelikult liitsufiksi -tune, olles karitiivvormi ne-
 line edasituletis ja seega ilmselt kogu läänemeresoome kee-
 lealal ainulaadne.

A l l i k a t e l ü h e n d i d

EKMS = A. S a a r e s t e, Eesti keele mõisteline sõna-
 raamat I-IV. Stockholm, 1958-1968; FUV = B. C o l l i n d e r,
 Fenn-Ugric Vocabulary. An Etymological Dictionary of the Ura-
 lic Languages. Uppsala, 1955; IMS = R. E. N i r v i, Inkeröis-
 murteiden sanakirja. Helsinki, 1971 (LSFU XVIII); Lwb =

L. K e t t u n e n, Livisches wörterbuch mit grammatischer einleitung. Helsinki, 1938 (LSFU V); SES = K. P i h e l, A. P i k a m a e, Soome-eesti sonaraamat. Toimetanud P a u l A l v r e. Tallinn, 1971. SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja I-VI. Helsinki, 1955-1978 (LSFU XII,1 - XII,6); VKKMS = Vatjan kielen Kukkosin murteen sanakirja. Ainekset kerännyt L a u r i P o s t i. Painokuntoon toimittanut S e p p o S u h o n e n L a u r i P o s t i n avustamana. Helsinki, 1980 (LSFU XIX); Wied. = F. J. W i e d e m a n n, Eesti-saksa sonaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn, 1973. Viitamata eesti ja vadja keele naited pärinevad ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituudi sonavarakogudest.

П. А л в р е
(Тарту)

О НЕКОТОРЫХ ВОСТОЧНО-ЭСТОНСКИХ ДИАЛЕКТНЫХ СЛОВАХ

Р е з ю м е

В статье рассматриваются эстонские диалектные слова ja-mak 'прокисший', kõis 'когда', kõiski 'никогда', ratis 'амбар', ratt 'маленькая постройка, комната', suvama 'любить, нравиться', viratu, viratune 'плохой, ленивый'. Данные лексемы отсутствуют в этимологических словарях. Но все они имеют соответствия в водском языке, большинство из них даже в некоторых других прибалтийско-финских языках.

P. A r i s t e
(Tartu)

VADJALASTE JA EESTLASTE KOKKUPUUTEID

Vadja keelel on möödunud aegadel ja käesolevalgi sajandil olnud pidevaid kokkupuuteid eesti keelega. Seda on allakirjutanu korduvalt osutanud. Käesolevas kirjutises tahetakse esile tuua andmeid sellest, kuidas vadjalased on suhelnud eestlastega, kes olid asunud nende küladesse või külade lähedusse. Kui autor oli 1942. aastal esimest korda Vadjamaal, kuulis ta keelejuhtidelt, et nad olid kõik juba lapsest saadik kuulnud eesti keelt ning sellest midagi omaks võtnud. Pummala küla üks vanemaid keelejuhte oli tuntud keelemeistri Kikoria Kuzmini lallepoeg. Tema kõneles tegelikult vadja ja eesti segakeelt, kui pidi vestlema eestlasega, liites kõnese ka mõningaid soome sõnu. Aastate jooksul Vadjamaal olles on autor pannud kirja või lindistanud keelenäiteid ka vadjalaste ja eestlaste kokkupuuteist. Asjaomased talletused leiduvad "Vadja etnoloogia" köidetes, mille järjekorrale ja lehekülgedele kirjutises viidatakse.

Kõigepealt tuuakse andmed eestlaste asumisest vadja külades. Need on külade ja keelejuhtide järgi nagu muud järgnevad talletisedki.

LEMPOLA.

1. pummalaža, siäl eli neita. virolain eli (I 265, S. Kuzmina).

Pummalas, seal oli nõid. Eestlane oli.

MATI.

2. meilä eli virolain trenki. eli üvä trenki (I 141, O. Oafrijeve).

Meil oli eesti sulane. Oli hea sulane.

3. enäp ertī skotnikud virolaizēd. a nais-elājād lūhsetī lehmī (IX 144, M. Boranova).

Enamasti olid karjakud eestlased. Aga naisterahvad lüpsid lehmi.

4. meil_u eli virolain seppä. kar_u reiman eli (XV 123, M. Boranova).

Meil oli eesti sepp. Karla Reiman oli.

LUUDITSA.

5. rüsumäe meizaz eli virolaisi. herra eli izze viros. mikolai grāfiš tätä kucuttī. perrä sis tuli vėl virolaisi. amocu juhanuz. ja tein eli reiska aukusta (X 116, M. Tsar'kova).

Rüsumäe mõisas oli eestlasi. Härra oli ise (ka) Eestist. Mikolai krahviks teda kutsuti. Pärast siis tuli veel eestlasi. Antsu Juhanus. Ja teine oli Reiska August.

6. meil_u eli üks viros tulnut seppä. täl_u eli nellä poikā. a üks kõli nōreñ. a üks elāp praikasta (XI 128, M. Tsar'kova).

Meil oli üks Eestist tulnud sepp. Tal oli neli poega. Aga üks suri noorelt. Aga üks elab praegu.

7. meil_u eli üks virolain. piti renti_l mād. eli eesti mält. pūrmani jākuppi eli (X 132, K. Georgijev).

Meil oli üks eestlane. Pidas rendil maad. Oli Eesti-maalt. Puurmani Jaagup oli.

8. ennē eli virolaisia meillä rohkāp kassiñ. kassiñ herra_l keik elti virō mehed. keik arenssikad. i čäütī meizez. virolaisia eli (XVII 136, K. Georgijev).

Enne oli eestlasi meil rohkem siin. Siin härral kõik olid eesti mehed. Kõik rentnikud. Ja käisid mõisas (tööl). Eestlasi oli.

9. vilikkalā herra, täl naine eli virolain. a izze eli mikālē sakslain. naisikko eli üvä. famili eli deksteri (XVII 146, K. Georgijev).

Vilikkala härra, tal naine oli eestlane. Aga ise oli mingi sakslane. Naine oli hea. Perekonnanimi oli Deksteri.

10. miä elin jegereräl. siäl_u eli üks virolain. tämä lauli. tämä narvaz eli pasa-ckan: vai eljed vändra mecces käind? vai eljet pallast perzet näind? oh! ize tämä sittuz, ize tämä nuttež, ku akanaleip eli aukus kinni (XIV 40-41, I. Leontjev).

Ma olin Jõgõperäl. Seal oli üks eestlane. Ta laulis. Ta Narvas oli pasatskina: "Kas oled Vändra metsas käinud? Kas oled paljast perzet näinud? Oh! Ise ta sittus, ise ta nuttis, kui aganaleib oli augus kinni.

LIIVTŠÜLÄ.

11. Čülä takan eli virolain. tämä ain laule: elutilk, elutilk, tilk, tilk. tämä tallõa kucuttī elutilkka (IX 55, K. Leontjev).

Küla taga elas eestlane. Ta aina laulis: elutilk, elutilk, tilk, tilk. Tema talu kutsuti Elutilk (= Viin).

JÕGÕPERÄ.

12. meijē čülazā eli karjušsi, virolain. ment võtta eli meil. i meill. i kõli i avvatti. čezällä mitä karjassa sai, keik joi. eli jūmari. talvelle, siz eli táz meccāz. čel mitä tečemāzā. tuli juttu: kus tämä sāB, mitä sūB? sis tehti lau- lu: jūri sāB, jūri jūB. jūrille jumal annaB (XVI 87, N. Lu- kina).

Meie külas oli karjus, eestlane. Mitu aastat oli meil. Meil surigi ja mäeti. Suvel mida karjast sai, kõik joi. Oli joomar. Talvel, siis taas metsas, kellele midagi tegemas. Tu- li (tekkis) jutt: kust ta saab, mida sööb? Siis tehti laul: Jūri saab, Jūri joob, Jūrile jumal annab.

RAJO.

13. virossi tunnen praikā pajattā. meil. eli čülaz vi- rolaisi. pajattivad virossi (IX 214, O. Figuova).

Besti keeles oskan praegu rääkida. Meil oli külas eest- lasi. Rääkisid eesti keeles.

14. a siz miš mälehtān vėl. sep teči pajas tūt. tämä eli nī äksū sep, virolain. a menin, juttelin, što prilliteka sep. tämä ku sūtū, kumā ravvākā minnū viskaž. ep trehvant. (XII 187, O. Figuova).

Aga siis ma mäletan veel. Sepp tegi pajas tööd. Ta oli nii äkiline sepp. Eestlane. Aga läksin, ütlesin, et prillidega sepp. Tema kui vihastus, kuuma rauaga viskas mulle. Ei treh- vanud (tabanud).

15. a sis kassen, meil. eli üjs virolain mečvaht. sēl. ain pajatattī virossi. kuzberg kucuttī (XVI 315, O. Figuova).

Aga siis siin, meil oli üks eestlane metsavaht. Seal räägiti aina eesti keeles. Kutsuti Kusbergiks.

16. miä elin vėl pikkarain tütökkein. siz eli virossa meil staruža, vana ämmä. vot! lepāi čevājāi tuulā pubuškaD.

näita čhäsi kopittä. i kipečkassi keittä. sīs ku lehmäl on punatauti, sīs piäb antä lehmälē jüvva (XIV 94, A. Hvato-va).

Ma olin alles (veel) pisike tüdrukuke. Siis oli meil Bestist vanaeit, vanaema. Vaat! Lepal tulevad kevadel emas-urvad. Neid käskis korjata. Ja keevveeks keeta. Siis kui lehmäl on punakusesus (punataud), siis peab andma lehmale juua.

ITŠÄPÄIVÄ.

meil oli čüläzä starikka, viroJaine. i täsi vorožit-täg. tuli üjs staruJa čüsümä, što tälm on lehmä piJattu. viroJaine vätte läpi sermijē tämā pälē. i jutteli virossi: kuratī akka se on. tämā süp kümnenē lehmā pīmad! - a staruJa virossig ep tātännüg. siz izältä čüzüp staruJa, mitä tämā jutteli, a isä staruJaJē jutteli, se starikka jutteli, siē čümnenē lehmā pīmad izes sūd. - ko hüppi Javezej-ta, da rissia ettē tēB. i rihessä poiz johsi. viroJaine jutteli: puhas kuratī akka on. izep piJāb mened lehmād. - a siz vot pajatti miJJē, što minu čaes on lähtenüt tuli. se eli tosi. isä čüsü: kui siē tād? tämā jutteli, što todanna eli čirja. i miē kahsi lehtua eppi. a tota näci, što miē Juggē. i vetti da kerjazi (I 233, A. Andrejev).

Meil oli külas vanamees, eestlane. Ja oskas nõiduda. Tuli üks vanaeit (abi) küsima, et tal on lehm rikutud. Eestlane vaatas läbi sõrmede tema otsa (peale). Ja ütles eesti keeles: "Kuradi vanaeit see on. Ta sööb kümne lehma piimad." - Aga vanaeit ei osanud (teadnud) eesti keelt. Siis vanaeit isalt küsib: "Mis ta ütles?" - Aga isa ütles vanaeidele: "See vanamees ütles: sa kümne lehma piimad ise sööd." Kui hüppas pingilt. Ja risti ette teeb. Ja toast jooksis minema (ära). Eestlane ütles: "Puhast kuradi eit on. Ise rikub mitmed lehmad." - Aga siis, vaat, pajatas mulle, et minu käest on tulekahju (tuli) lahti pääsenud (läinud). See oli tosi. Isa küsis: "Kuidas sa tead?" - Tema ütles, et tädil oli raamat. Ja ma kaks lehte õppisin. Aga tädi nägi, et ma loen. Ja võttis ja peitis (raamatu).

KUKKUZI.

ennē viroJaiZet täs, meijē tätta läkäs, näed, süret kanavat kaivočči, kai viroJaiZet käüči kai vomaZ. virō väki oli dubli väki (XVIII 57, F. Fedulova).

Enne eestlased siin, meie isa rääkis, näed, kaevasid suured kraavid. Kõik eestlased käisid kaevamas. Eesti rahvas oli tubli rahvas.

Kahe rahva otseseid kokkupuuteid ei tekkinud üksnes sellest, et eestlasi töötas või oli olemas vadja külades, vaid vadjalasi käis töodel ka Eesti aladel või eestlaste juures. Selle kohta on talletusi mitmelt keelejuhilt.

MATI.

19. mi menin viromaizele gruntile einä lömä (I 173, M. Boranova).

Ma läksin eestlasele üksiktalusse heina niitma.

LUUDITSA.

20. menti karjusissi gruntile, virō mehille. rento-šikad ehti, elivat keik viromaized (XI 124, K. Georgijev).

Mindi karjuseks üksiktalusse, eesti meestele. Rentnikud olid kõik eestlased.

21. viroza čauti tütöd i naized muñā kaivamaž. kahšümmeš kopekka päiväs peremmēz mahsi. i sütti (XIV 54, K. Georgijev).

Eestis käisid tüdrukud ja naised kartulit võtmas (kaevamas). Kaksikümmend kopikat päevast maksis peremees. Ja andis süüa (söötis).

LIIVTŠÜLÄ.

22. elin tözä viroza. pajatan kui viroza perennaizeļ mahzē prāvittin. mahzi itki, itki. miā vetin mahzē čāt-tē, neizin lukemā malitvoi. a mahzeļ tuli parepi. siš čāzzin vettā puhas prostina. siš čārizin. vetin čāccūs keik vanad vällä, mitä siäl eli. i čārizin mahzē puhtā prostinā süämē. mahs jäi makkāmā. i sitā mahs prāvi, už. ennē, ku tulli ū, nī mahs tāz idgeB (XVI 146, N. Leontjeva).

Olin töös Eestis. Jutustan, kuidas eesti perenaisel ravisin (terveks) lapse. Laps nuttis, nuttis. Ma võtsin lapse kätte. hakkasin lugema palveid. Aga lapsel hakkas parem. Siis käskisin võtta puhas voodilina. Siis mähkisin. Võtsin kätkest kõik vanad välja, mida seal oli. Ja mähkisin lapse puhta voodilina sisse. Laps jäi magama. Enne,

kui tuli õõ, siis (nii) laps jälle nutab.

Narva oli vadjalaste kaubalinn. Seal käidi ostmas tööstustooteid ja toidukraami. Seal toodi ka hobuseid ja porsaid. Narvas õpiti ameteid või oldi seal mõnd aega tööl jne. Narvas oli muidugi kokkupuuteid eestlastega. Mida vadjalased on pajatanud Narvast ja Narva reisidest, sellest on autor avaldanud mitmeid lugusid kogumikus "Vadja paja-tusi" (Tallinn 1982). Järgnevalt esitatakse mõned kirjapane-kud, mida varem pole avaldatud.

MATI.

23. sükkuna perra kutomissa vētī vanuttamā. menikkād narvā väitettī (II 19, M. Boranova).

Villane riie viidi pärast kudumist vanutada. Mõned viisid Narva.

24. İvakod ęltī meillā. často tōtī narvassa kulička-javvōa. vot! sis seneš javossa segotattī pīmakā i İvakā. ęsettu İva ęli. İvakkōa kohotattī İvakā (XVI 52, M. Boranova).

Saiad olid meil. Toodi sageli Narvast saiajahu. Vaat! Siis sellest jahust segati (tainas) piimaga ja pärmiga. Ostetud pärm oli. Saia kergitati pärmiga.

25. enāpā narvā čāūtī ępezia ęssamaZ (II 27, Savvokkala < Mati, J. Ivanova).

Enamasti käidi Narvas hobuseid ostmas.

LIIVTŠÜLÄ.

26. minn_ęli vīstędššęmęt vōtta. no vot! tātto da māma dūmazivat što vēmmā poigā ęppī partnoissi. se ęli ta- vi. martti-kū. tātto meni narvā kallā mūmā. no vot. minū vetti kasa. i menimmā eccimā, kuhę sāB. leüzimmā ta-ō, ku- za ęli portnoi tō-kota. saimma jutū. tātto taricci minnua: vettagā ęppī. nellā vōtta ęli ęppī. vēl ęli teine azzā: pi- ti tehā paperi. ja menimmā notāriussē. tāmā pani semmoizę jutū: sata rublā piāp tātō mahsā, kui miē johzen poiz en- nē nellā vōtta. nellā vōtta, aik ęli piččā. ęsad ęltī vä- lizā. ku miā ępezin jo nellättā vōtta, sīs piti mennā ę- tavakkē. ętamehessi minnua eb vętettu. sīs piti mennā ta- kaZ. nellā vōtta piti ain täüttā. sīn ęli tō-kota, sīn mū makazimma. meitā ęli vīs poikaJassa. tāmā sōtti, kehnoSSI

sõtti. annetti rokkā, rōppā, sel'diā. välissā sai jā annettī. keļmet kertā annettī päivāž. kūs tunnia neizimma õmnikossa üllēlle. õummē tunnia ohtogōn seimā. i makkāmā. sūmizē aik eli ku seit, kehalā tūhē. palkkā eb mittā, kopekkā eb mahzettu. üli kahē nātelī saunaza čāuzimmā. se eli peremehē pōļessa. emat sevāD, emad jalkingēt keik elti. a sevāt pesi perennaine izze. esimeizēl vōtta, perennaizēll eli kahs lassa, kahšikōD. esimeizēl vōtta piti nānkān eļla. čezāi, ku eli sōja aika, siš čāuti kujaļ mahsikā. ja lāfkā piti čāvvā. se eli meijē tū esimeizēl vōtta. sermē pā i nigla annettī tōš čāttē. tein vōs algettī jo emmēllā. keļmaiz vōs, siž annetti jo ūs sepa emmēllā. kahs kertā nātelis vai kahessi lasti kottō čāummā, vai vēraizī. jeļnussi i pādrassi lazzettī kottōsē. (XVI 137-138, St. Leontjev).

Ma olin viieteistkümneaastane. Noh vaat! Isa ja ema mõtlesid, et viime poja rätsepaks õppima. See oli talvel (talv). Märtsikuu(s). Isa läks Narva kala müüma. Noh vaat! Võttis mu kaasa. Ja läksime otsima, kuhu saab. Leidsime maja, kus oli rätsepatöökoda. Noh! Saime jutule. Isa pakkus mind: "Võtke õppima!" Neli aastat oli õppi. Veel oli teine asi. Pidi tegema paberi. Ja läksime notari juurde. Ta tegi (pani) niisuguse loo: sada rubla peab isa maksma, kui mina jooksen ära enne nelja aastat. Neli aastat, aeg oli pikk. Sõjad olid vahepeal. Kui ma õppisin juba neljandat aastat, siis pidi minema sõjaväkke. Sõjameheks mind ei võetud. Siis pidi minema tagasi (rätsepa juurde). Neli aastat pidi ikka ära täitma. Siin oli töökoda. Siin me magasime. Meid oli viis poisslast. Ta toitnis (söötis), halvasti toitnis. Anti hapukapsasuppi, putru, heeringat. Vahel anti saia. Kolm korda anti päevas (suüa). Kell kuus tõusime hommikul üles. Kell kümme õhtul sõime. Ja magama. Söömaaeg oli, kui sõid (ära), kohe tõhe. Palka mitte midagi, kopikat ei makstud. Üle kahe nädala käisime saunas. See oli peremehe poolt. Omad rõivad, omad jalatsid kõik olid. Aga rõivad pesi perennaine ise. Esimesel aastal, perenaisel oli kaks last, kaksikud. Esimesel aastal pidi lapsehoidjaks olema. Suvel, kui oli soe ilm (aeg), siis käidi õues lastega. Ja poes pidi käima. See oli meie töö esimesel aastal. Sõrmkübar ja nõel anti ka kätte. Teine aasta hakati juba õmblema. Kolmas aasta, siis anti juba uus rõivas õmmelda. Kaks korda nädalaks või kaheks lasti koju käima, või võorsile. Jõuluks ja peetripäevaks lasti koju.

RAJO.

27. elin kaks võtta narvas fābrikkaza. čāvitin siel. sēl eppezinči viroa pajattamā. i virossi laulmā (XII 59, O. Figurova).

Olin kaks aastat Narvas vabrikus. Tegin poole seal. Seal õppisingi eesti keelt kõnelema. Ja eesti keeles laulma.

28. narvassa tōti tavarad eppezeka. esetti javvōa, sūrīmā, seppes. isā meni essamā lafkoi mū. mū lahzed vahtizimma evēs (XII 237, O. Figurova).

Narvast toodi kraami hobusega. Osteti jahu, tangu, rōivast. Isa läks ostma mööda kauplusi. Meie lapsed valvasime hobust.

29. kunikvalā vīsi elti lāttōd. narvaz elti lāttōd. čen tahto evēs essā, libo mūvvā, libo vajelā, se meni narvā lāttōle. enne ain narvā čāuti. i leipā essamā menti (XV 81, O. Figurova).

(Jōgōpera) Kuningavalla viisi olid laadad. Narvas olid laadad. Kes tahtis hobust osta, vōi müua, vōi vahetada, see läks Narva laadale. Enne käidi ikka (aina) Narvas. Ja leiba ostma mindi.

Kirjeldatud vadjalaste ja eestlaste omavahelised püsivamad suhted põhjustasid eesti sõnade ja väljendite tungimist vadja keelde. Eesti keele mõju oli eriti suur nende vadjalaste keeles, kes olid elanud mõnd aega Eestis või pikemat aega töötanud eesti perekondades või koos eestlastega. Nende individuaalset eestipärast vadja keelt pole käesolevas kirjutises käsitletud, sest siin on tahetud esile tuua eesti sugemete tungimist üldvadjalisse keeletarvitusse.

Käsitlusele peab võtma veel vadja-eesti segaabiellud, milles kahe keele kokkupuuted võinuksid ehk olla eriti tõhusad ning mõjustada ulatuslikult just vadja keelt. Kirjapanekud osutavad, et seda pole siiski tavaliselt olnud.

MATI.

30. miä eljen süntünnü emaza čulāzā. ižzā isā eli virolain. koton pajatetti vaissi. i ižzā isā tūsi pajattā vaissi. tämä eli tulmu vaddalaisi tüvve nōreñ pojonna (III 283, O. Ivanova).

Mina olen sündinud omas külas. Isaisa oli eestlane. Kodus räägiti vadja keeles. Ja isaisa oskas kõnelda vadja kee-

les. Ta oli tulnud vadjalaste juurde noore poisina.

KÕRVÕTTULA.

31. meddē talo eli sekalikko. äddä eli virolain jāmā lidnās (I 218, M. Grigorik > Korovaisi).

Meie maja oli segavereline. Vanaisa oli eestlane Kingissepa linnast.

LIIVTŠÜLÄ.

32. čulāzā virolaisī ebe·llu. nāmā elti grunttiloillla. nadžoža isa eli virolain. tämä eli virolain seppä. tämä lü-cä essi majā, essi. menti siperī. ja tämä siz majā essi. sis sin eli paja tällä (XVIII 168, K. Leontjev).

Külas eestlasi polnud. Nad olid üksiktaludes. Nadžoža (keelejuhi Nadžoža Leontjeva) isa oli eestlane. Ta oli eesti sepp. Ja ostis Luuditsasse maja, ostis. Mimi Siberisse (asuma). Ja tema siis ostis maja. Siis siin oli sepapaja tal.

33. pikkaraisen tütöккеisen čäin bābinā. minū māmā māma eli siällä. a miļ eli, tätta eli eetilain. dā! vittonq tämä eli. peruskautta tartū mālt. tätt eli seppä. minū tāt-te tält essi majad, kōD (XVII 40-41, N. Leontjeva).

Väikese tüdrukukesena käisin Jarvigoistšülās. Minu ema ema oli seal. Aga mul oli, isa oli eestlane. Jah! Vittong. Ta oli pärit Tartumaalt. Isa oli sepp. Minu isa ostis siit majad, hooned.

Kõneldes kokkupuuteist eestlastega on vadja keelejuhid poetanud oma kõnesse eesti sõnu ja lauseid. Need on olnud jutustusega tihedasti seotud. Eesti keele sugemed on ootuspäraselt fonoloogilis-foneetiliselt vajapärastatud. Eesti päritoluga sõnadest ja lausetest on esinenud (number osutab asjaomast teksti): prækasta - eesti keeles murdeliselt praegust, praegast 'praegu' (6), rentiļ - rendil, esti mālt - Eestimaalet (7), ełutiłkka, ełutiłk - elutilk 'viin' (11), praikā - praegu (13), prilliteka sep - - prillidega sepp, ep trehvaat - ei trehvanud (14), mečvaht - metsavaht (15), kūmmenē - kümne, puhas kurati - puhas kuradi (17), kohē - murdeti kohe 'kuhu', tō-kota - töökoda, setavakkē - sojavakke (26), majā (gen.) - maja (32), estilain - eestlane, tartū mālt - Tartumaalt, majad - majad (33). Osaliselt on vadja keele foneetikale allutatud ka eestikeelne lo-balaul (10).

Mitmed viimased vadja keele oskajad olid oma eluajal viibinud mõnd aega eestlaste hulgas. See oli muidugi mõjus-
 tanud nende vadja tavakeele sõnavara. Käesolevas kirjutises
 toodud keelenäidete jutustajatest oli M. Boranova (Mati)
 olnud noorena eesti perekonnas teenijaks. Eestis olid vii-
 binud M. Tsarkova (Luuditsa), St. Leontjev, N. Leontjeva
 (Liiivtsülä) ja O. Figurova (Rajo). Eestlastega olid koos
 töötanud K. Georgijev ja I. Leontjev (Luuditsa). Nende vadja
 tavakeeles võis eesti sugemeid esineda, nagu muudelgi vadja
 keelejuhtidel, keda siinses kirjutises pole mainitud. Kui-
 das eesti keel on vadja keelt sõnavaraliselt pidevalt rikas
 tanud, seda osutavad eriti ilmekalt eesti keele kaudu saa-
 dud saksa laensõnad. ¹

Keelejuhtide eneste jutustuste järgi on nad eestlaste-
 ga kõige enam kokku puutunud Narvas ja selle lähistel. Ti-
 hedaid suhteid on olnud ka Jamburgi (praeguse Kingissepa)
 linna ja selle ümbruskonna eestlastega. Sellest kõnelevad ka
 ajaloodokumendid. Eesti folklorist M. J. Eisen oli noorema-
 na pastor. 1880-ndatel aastatel toimis ta abipastorina Mo-
 loskovitsa ja Kattila soome kogudustes. Oma mälestustes mai-
 nib ta, et neil aladel elas mõnisada eestlast. Kattila pas-
 torikoht oli jäänud vakantseks. Eestlased üritasid saada
 M. J. Eiseni koguduse uueks vaimulikuks. M. J. Eisen kan-
 dideeriski vabale kohale, kuid pidi soomlaste vastuseisu pä-
 rast kohast loobuma. ² Käesoleva sajandi alguses oli tollel
 alal üle 2000 eestlase, kes olid sinna siirdunud peamiselt
 19. sajandi keskpaiku. Ka Kattila eestlased olid tulnud vad-
 jalaste naabrusesse 19. sajandi keskpaiku. ³

¹ P. A r i s t e, Deutsche Lehnwörter im Wotischen.
 - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 517. Fenno-ugristica.
 Труды по финно-угроведению 6, Tartu 1980 : 20-29.

² Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi KO, f. 24,
 m. 28, l. 20-29.

³ A. N i g o l, Eesti asundused ja esupaigad Venemaal.
 - Eesti Kirjanduse Seltsi Kodumaa Tundmaõppimise Toimkonna
 Toimetised, Tartu 1916 : 19-21.

P. A r i s t e
(Tartu)

DIE BEZIEHUNGEN ZWISCHEN WOTEN UND ESTEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die wotische Sprache hat fortläufig Beziehungen mit dem Estnischen gehabt. Das bestätigen die zahlreichen älteren und neueren estnischen Lehnwörter. Das Estnische hat die wotische Sprache besonders stark während der letzten hundert Jahre beeinflusst, als estnische Ansiedler sich auf dem Wotengebiet niederließen. Manche Ansiedler haben sich größere Ländereien in Pacht genommen und brauchten wotische Arbeitskraft. Die von Informanten aufgezeichneten Texte 1-20 erzählen von diesen Ansiedlern. Im Aufsatz werden auch historische Angaben über die estnischen Kolonisten angeführt. Junge Wotinnen erarbeiteten Geld auch in Estland bei den dortigen Bauern (21-22). Die estnische Stadt Narva war für Woten das wichtigste Handelszentrum, das sie oft besuchten. Hier haben manche Woten sogar gelernt oder gearbeitet (22-29). Es entstanden wotisch-estnische Mischehen (30-33). Die erwähnten Fakta haben den Einfluß des Estnischen auf die wotische Sprache stark vergrößert. Die befragten Informanten haben in ihrer Muttersprache manche estnische Wörter und Ausdrücke benutzt, die im Aufsatz angeführt werden.

А. Г р е б н е в а
(Саранск)

ЭТИМОЛОГИИ НЕКОТОРЫХ МОРДОВСКИХ НАЗВАНИЙ ТРАВЯНИСТЫХ РАСТЕНИЙ

Тематическая подгруппа травянистых растений хронологически относительно однородна. С исторической точки зрения почти все названия этой подгруппы относятся к эпохе самостоятельного обособленного развития мордовских языков. Обращает на себя внимание тот факт, что среди фитонимов рассматриваемой подгруппы мало иноязычных элементов. Все названия травянистых растений в разрезе их употребления можно подразделить на две части: одни из них устойчивы на значительной части территории распространения эрзянских и мокшанских языков, имеют незначительное число территориальных синонимов или не имеют их вовсе, другие, напротив, ограничены узкими рамками определенной территории и относительно мотивированы – вызывают в сознании носителей языка определенные ассоциативные связи с названиями других реалий.

Приступая к краткому этимологическому анализу рассматриваемой подгруппы, необходимо прежде всего обратить внимание на роль лексемы тикше (э.л.), тише (м.л.) 'трава' в образовании травянистых растений. Она выступает в роли родового слова в тех случаях, когда название растения носителям тех или иных говоров неизвестно. Слово тикше/тише является обязательным компонентом в структуре многих составных названий травянистых растений. Такие фитонимы представляют собой субстантивный номинант дифференцирующего типа из видового и родового существительного тикше/тише. В соответствии с этим выступает как звено фитонимического ряда с одним и тем же стержневым компонентом. Приведем некоторые из этих названий с компонентом тикше/тише капста тикше (КС) 'кучевик', букв.: капуста-трава, вяшки тише (КС) 'тимopheевка (букв.: свистящая трава)', кудонь штама тише (КС) 'хвоц ветвистый (букв.: дома-мьтъя-трава)', tokšema t'iše (м.д.) 'львиный зев (букв.: троганья-трава)', suro t'ikše (э.д.) 'горец змеиный (букв.: просо-трава)', pel'as piñen d'iše (м.д.) 'дурман (букв.: сумасшедшей-собаки-трава)', grėbuška t'ikše (э.д.), 'куколь (букв.: гребенка-трава)' и другие.

Слово тикше/тише относится к фонду финно-угорской лексики. Имеются соответствия: ф. tähkä 'колос', мр. тышка, тушка, гуска 'куст, волосинки на бородавке'. В лингвистической литературе (Т. Uotila 1938 : 324) принято считать, что э. тикше сочетание согласных кш представляет метатезу шк ~ кш. Домордовская форма *тйшкй.

Цеця (э.л., м.л.) 'цветок (вообще)'. По-видимому, является турецким лексическим заимствованием. Ср.: чув. чечек, сеске 'цвет, цветок', башк. сэске, тат. чэчэк, др.-турк. сесдк 'цветок' (Махмутова 1978 : 72). Данное название встречается и в марийском языке: саска 'плоды, ягоды, надземная часть овощей, ботва', сеска 'надземная часть овощей' (Нуклин 1979 : II7). Фитоним цеця отмечен в составе номинантов, обозначающих травянистые растения: galañ džeca (э.д.) 'ромашка пахучая, (букв.: гуся-цветок)'.

Каргонь кснав (э.л.), каргань куфтел (м.л.) 'мышинный горох' (*Vicia grassе* L.) (букв.: журавля-горох). Диалектные корреспонденции: сејеҗеҗ гзнав (э.д.), букв.: мышинный горох, раксан знав (м.д.) (букв.: полевой горох)', d'ikaј guft'al (м.д.) ('букв.: дикий-горох)'. В такого типа фитонимах особый интерес представляет своеобразное синонимическое явление – установление ложных семантических связей в результате действия достаточно определенных закономерностей. Одним из древнейших следствий появления культурных растений была необходимость отличить их от сходных с ними дикорастущих. Эта необходимость с лингвистической точки зрения в мордовских языках, как и во многих других, выражалась определенным образом: сходные с культурными дикорастущие растения называются тем же именем, но с присоединением эпитета, как правило, образованного от названия животных, как бы доказывающего, что это растение непригодно или малопригодно для человека. В качестве эпитета употребляются слова карго/карга 'журавль', чеерь/шеерь 'мышь' и другие. Названия такого рода очень многочисленны и всегда построены на противопоставлении настоящий – ненастоящий. Фитоним *Vicia grassе* L. возник в общемордовский период. Компоненты карго/карга 'журавль', чеерь/шеерь 'мышь' относятся к общефинно-угорскому фонду лексики: ф. kurki 'журавль', эст. kurg, кр. kurgi, лв. kurģ; ф. hiiri 'мышь', эст. hiir, к. шыр. Образования для фитонима *Vicia grassе* L., подобные мордовскому, в составе которого отмечается слово мышь, имеются и в других финно-угорских языках: к. шыранькытае 'мышинный горох' (Ракин 1979 : I54), мр. каля пьрса.

Чеерень карькс (э.л.), шеерень карькс (м.л.) 'полевой вьюнок (*Convolvulus arvensis* L.) (букв.: мышьяная-бечевка)'. Такое название *Convolvulus arvensis* L. свойственно большинству мордовских диалектов и литературных языков. В отдельных эрзянских говорах зафиксированы варианты: јаgуда лора т'іkсе (э.д.) '(букв. ягода-лист-трава)'. Фитоним чеерень карькс/шеерень карькс восходит к общемордовскому периоду. Оба компонента рассматриваемого фитонима относятся к исконному фонду слов. Вторым компонентом этого фитонима является общефинно-угорское керь/кярь 'кора', ф. kuori, эст. koor 'кора', мр. кяр, кур 'лубок', уд. кур, к. кор 'кожура, шелуха'. Внутренняя форма фитонима чеерень карькс/шеерень карькс этимологически прозрачна: этим названием обозначается растение - злостный, многолетний корнеотпрысковый сорняк, внешняя форма которого очень своеобразна и его сходство со следами мышей отражено в названии.

Нартемкс (э.л.), нарьккамаз (м.л.) 'полюнь' горькая' (*Artemisia absinthium* L.). Диалектные корреспонденции: нарт'немкс (э.л.), нар'ккшккс (м.д.), нарт'нілкс (э.д.). При рассмотрении эрзянского фитонимического образования мы присоединяемся к мнению М.В. Мосина (1975 : 44), суть которого заключается в том, что в основе фитонима нартемкс имеется корневая морфема нар- со значением 'стелющаяся трава'. Эта морфема обнаруживается в слове нардамс 'смести, вытереть'. От этой же основы с помощью суффикса -а образован глагол нардамс 'стричь, брить'. От многократной формы глагола нарамс посредством суффикса -ма образовано отглагольное имя нартне-ма 'вытирание'. Форма нартнема была осложнена суффиксом -кс, и новое образование нартнемакс со значением 'средство для выметания, вытирания' в результате последующих фонетических изменений дало современные формы нартемкс, нартнемакс. По мнению М.В. Мосина, в фитониме нартемкс выделяется корневая морфема нар- + глагольный словообразовательный суффикс -т + суффикс многократности -н + суффикс отглагольного имени -ма + словообразовательный суффикс -кс.

В мокшанском языке при образовании фитонима нарьккамаз выступают те же словообразовательные элементы, по-видимому, что и в эрзянской форме, но здесь характер фонетических изменений несколько был иной и, возможно, в образовании мокшанского варианта принял участие интегрированный суффикс -аз со значением 'совокупности предметов'.

Од авань чама лопа (э.л.), од авань шама (м.л.) 'мать-и-

-мачеха (*Tussilago farfara* L.) (букв.: мачехи-лицо-лист, мачехи-лицо)'. В обоих литературных языках и во многих говорах рассматриваемое фитонимическое понятие обозначается трех-четырёхкомпонентным составным словом: од авань чама лопа, од авань лопа. В некоторых эрзянских говорах вместо многокомпонентного образования используется или однокомпонентное одажа или двухкомпонентное - одажа лора. В фитониме одажа интегрировались три компонента: од 'молодая' + ава 'женщина' + чама 'лицо'. Генезис рассматриваемого фитонима усматривает несколько моментов: 1) од авань часа, 2) од авань жама, 3) од аважама, 4) одаважа, 5) одажа.

Ведьгрма (м.л.) 'подмаренник цепкий' (*Galium aparine* L.). Относится к общемордовской фитонимической лексике и состоит из двух интегрированных компонентов: ведь 'вода' + керьмаде 'обвивать' + суффикс -ма, букв.: воду-обвивающая.

Горнипов (э.л.) 'купальница' (*Trollius* L.). Является принадлежностью общемордовского пласта лексики. Данный фитоним образован из двух компонентов: глагольной основы горни 'звенеть, издавать звук' + пов- 'подвесить' (повфтамс). В словарях мордовских языков имеется нефитонимическое образование горнипов, обозначающее 'бубенчик, колокольчик' погремущка'. Таким образом, возможно, что горнипов в названии растения отражается форма флористического объекта, напоминающего погремущку, бубенчик.

Марч (э.л.), марож (м.л.) 'лебеда' (*Atriplex patula* L.). В основе фитонима, возможно, следует выделить корневую морфему мар-, встречающуюся как самостоятельное слово и обозначающее 'кучка земли, холмик, курган' (ЖНЭС 56). Обучно лебеда обильно растет на увлажненных, обнавоженных кучках земли и, по-видимому, признак 'места произрастания' первоначально был положен в основу для наименования этого растения. В эрзянском языке от корневой морфемы мар- посредством суффикса -ч/-ш образовалось слово марч/марш, а в мокшанском - -ж/-ш: марож/марош. Однако не исключена этимологическая связь рассматриваемого фитонима с ф. maltsa, эст. malts 'лебеда'. По мнению Ю. Мягисте (1962 : 10-12), фитоним относится к финно-волжской эпохе.

Кирмалав (э.л.), кумбарав (м.л.) 'репейник войлочный' (*Arctium tomentosum* L.). Диалектные варианты: kormalay (э.д.), kirmalay (э.д.), kirmarav (э.д.), kumburav (м.д.), kumbrav (м.д.). Происхождение рассматриваемого фитонима связано, по-видимому, с тюркским фитонимом кырмавык 'репейник'

(ДСТЯ 263). В некоторых татарских говорах, расположенных в Темниковском районе Мордовской АССР, Кузнецком районе Пензенской области, известно образование, по звучанию близко соответствующее мордовскому фитониму кырмалав - кырмалаву. В мокшанском фонетическом образовании типа кумбарав возможно использование двух мордовских слов куй/гуй + прия, букв. 'змея-голова', т.е. корзиночки растения напоминают форму головки змеи. Оба компонента финно-угорского происхождения < *raiz (ОФУЯ 400), +*kije или *küje (ОФУЯ 404).

Кендял тикше (э.л.), келда тише (м.л.) 'пижма обыкновенная (*Taraxetum vulgare* L.), (букв.: клоп-трава)'. Включение в структуру номинанта слова кендял/келда связано с отличительной особенностью данного растения. Пижма - это растение с сильным неприятным запахом, иногда применяется как средство от клопов (отсида и название). Фитоним восходит к общемордовскому периоду. Он возник как гибридное образование, в котором первый компонент кендял/келда является турецким заимствованием. А.П. Феоктистов (1965 : 334-335) слово кендял/келда относит у болгарским (чувашским) заимствованиям: чув. ханкала 'клоп'.

Значительное место в исследуемой подгруппе занимают названия, базирующиеся на основах, обозначающих конкретный цвет, запах, действие растения на организм, вкусовые качества. Характерной особенностью этой подгруппы является ее разветвленная синонимика, возникшая вследствие случайного выбора мотивации признака и способов номинации одного и того же растения.

С о к р а щ е н и я

м.д. = мокшанский диалектный; м.л. = мокшанский литературный; э.д. = эрзянский диалектный; э.л. = эрзянский литературный; ВС = диалектный материал картотеки кафедры мордовских языков Мордовского госуниверситета.

Л и т е р а т у р а

ДСТЯ = Диалектный словарь татарского языка, Казань 1969; К у к л и н А.Н. 1979, Из истории изучения красноуфимского говора марийского языка. - Вопросы марийского языка (вопросы истории и диалектологии), Йошкар-Ола; : 145-136; М о с и н М.Э. 1975, Словообразовательный анализ ботанической терминологии эрзянского языка. - Вопросы языкознания, Саранск, вып.

2, ч. I, 44-47; ОЗУЯ Основы финно-угорского языкознания. Вопросы происхождения и развития финно-угорских языков, Москва 1974; Р а к и н А.Н. 1979, Флористическая терминология коми языка (этимологический анализ). - Вопросы лексикологии коми языка. Труды института языка, литературы и истории Коми филиала АН СССР, Сыктывкар: 129-164; Ф е о к т и с т о в А.П. 1965, К проблеме мордовско-тюркских языковых контактов. - Этногенез мордовского народа, Саранск: 331-343; ЭКНЭС = Цыганкин Д.В. Мосин М.В. Эрзянь келень нюрькинэ этимологический словарь, Саранск 1977, Ма g i s t e, J. 1962, Ostseefinnische und wolgafinnische etymologische Betrachtungen II. - Commentationes Balticae VIII/IX : 10-12; U o t i l a, T. E. 1938, Syrjanische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und etymologischem Worterverzeichnis, Helsinki.

A. G r e b n e v a
(Saransk)

ETYMOLOGIAS OF SOME MORDOVIAN HERB NAMES

S u m m a r y

The article deals with the etymology of herb names in the Mordovian languages. On the strength of his analysis the author has come to the conclusion that from the historical point of view practically all the names of this subgroup date back to the epoch of the independent solitary development of the Mordovian languages. The word t'ikse 'herb' is an obligatory structural component of most compound names.

ALGAMISE TÄHENDUSEGA TARINDID VADJA KEELES

Modaalverbidel ja faasilistel verbidel puudub keeles ise-
seisev tähendus. Faasilised verbid (FV) ei väljenda ise mingit tegevust, protsessi või seisundit, vaid nad kuuluvad vastava tähendusega verbide juurde ja väljendavad situatsiooni algust, kestmist või lõppemist. Faasiliste tarindite tuumaks on faasiline verb, mis on ühinenud predikaatse aktandiga - situatsiooni nimetusega. Faasiliste tarindite iseärasuseks on asjaolu, et verbid, millel on peamine semantilis-süntaktiline koormus, on alistatud verbide poolt, mis iseenesest ei tähistata mingit situatsiooni, vaid ainult selle potentsiaalsust (Мартынов 1982 : 24). Predikaatne aktant, mis nimetab situatsiooni, esineb enamasti infinitiivi kujul ja on faasilise verbi suhtes järelasendis (КГСП 1982 : 168). Faasilised verbid jagunevad universaalseteks ja mitteuniversaalseteks. Esimestele on iseloomulik vaid üks tähendus - faasiline, teistel aga on olemas põhitähendus ja vaid kindlate situatsioonide puhul kasutatakse neid faasilises tähenduses.

1. Kõige levinum situatsiooni algust tähistav verb on alkā 'hakata', lausemall ($N + \text{nom}_{\text{Sgr}}$)FV V + da, kus tarindi grammatiline subjekt võib tähistada nii elus kui elutut denotaati. Verb võib liituda ka subjektitult kasutatavate verbidega. Näiteks verbidega, mis tähistavad meteoroloogilisi protsesse või inimese füüsilist või psüühilist seisundit, sellesse minekut, selle algust.

1.1. Predikaatne aktant väljendab seisundit: kāse sūtši minnua algab inotta Luu 'see söök hakkab mulle vastu', minnua algeb aikottasse Lii 'mind hakkab haigutama ajama', kasta algab jo pörütta M'ta hakkab juba purju jääma'. Elutu subjekt-denotaadiga seostuvad onomatopoeetilise või muu ümbritseva keskkonna seisundit märkiva predikaatse aktandiga faasilised verbid: tšerikko tšelläd alkāvad elissā Pum 'kiriku kellad hakkavad helisema', sireni algap kukitsga Pum 'sirel hakkab õitsema'.

1.2. Predikaatne aktant väljendab protsessi ja võib seostuda nii elus kui elutu denotaadiga: epen ku algab vāsūā, jutel-lā: algap tūnissūā Luu 'hobune kui hakkab vāsima, öeldakse: hakkab t.', sūtsūzūssā rannad algavad jātūā Luu 'sügisel rannad hakkavad jäätuma', algab lissāüssā painua Luu 'kaalu hakkab juurde tulema'. Faasiline verb võib liituda ka subjektita tarindile: nūd algab jo valkennessa J 'nüüd hakkab juba valgeks minema', algap pimetā J 'hakkab pimenema'.

1.3. Predikaatne aktant väljendab tegevust. Sel juhul tähistab subjekt elus denotaati: herrā taka tuli, alki starik-kā kepilā seltsā mū lūvvā Luu 'härä tuli taga, hakkas vanameest kepiga selga mööda lööma', konnad alki krōkkia Luu 'konnad hakkasid krooksuma'.

alkā on kõige levinum faasiline algamistähendusega verb vadja keeles ja võib esineda igasugustes faasilistes tarindites, esitamata situatsioonis osalejatele mingeid piiramisi.

1.4. Vahel harva on predikaatne aktant ka ma-infinitiivi kujuline. Siin on tegemist ilmselt teiste algamise tähendusega verbide mõjuga, sest kõik ülejäänud algamist tähendavad verbid nõuavad predikaatselt aktandilt ma-infinitiivi: nellä-tgisimatta vōtta algamma tōle tsāūmā, alkai väittāmā krūdis-sa p e t t e r i Kōr '14-aastaselt hakkasime tōöl käima, hakkasin vedama puid Petrogradi', tuhatta kahesa satā esi-meizel vūvvel miā algan eppemā v e l i k k a tšūlā škou-luZ Ja '1801. aastal mina hakkasin õppima Velikino küla koolis'.

2. neissa 'hakata' on samuti väga laialt kasutatud algamise tähendusega verb. Predikaatne aktant esineb ma-infinitiivis. Lausemall N + nom FV V + ma.

2.1. Predikaatne aktant väljendab seisundit: tšen neiz läsi-mā M 'kes hakkas haige olema, jäi haigeks', a kui tuli tsättē, siz neisti uskomā Luu 'aga kui jõudis kätte, siis hakati uskuma', perrā neisti tātāmā ku l a r i dādā tueB Luu 'pärast hakati teadma, kui Lari-onu tuleb'.

2.2. Predikaatne aktant väljendab protsessi: jo neizeb val-kenemā J 'juba hakkab valgeks minema', lēb i valkā, kēz neizep kasvamā Luu 'tuleb valgegi, kui hakkab kasvama', terv keik neis tšihumā Lii 'tõrv kõik hakkas keema'.

2.3. Predikaatne aktant väljendab tegevust: kui miā neizen näitä kasvattamā, kui miā neizen nesettāmā, kui miā näitä neizen sättamā J 'kuidas ma hakkasid neid kasvatama, kuidas ma hakkasid tõstatama, kuidas ma neid hakkasid saatma'; šveta

nēp setimā Luu 'rootslane hakkab sõdima'.

3. lādiussa ~ lādia 'hakata, asutada', lausemall N + nom FV V + da. Antud faasiline verb eeldab elusat subjektidenotaati: lādiun sinūkā üvässi elāmā Luu 'hakkas sinuga hästi elama', navād elti rījoz, nūd lādiusti sopimā Luu 'nad olid riius, nüüd hakkasid sobima', mō lātizimma putāmā J 'me asutasime püüdma'.

4. ruveta 'hakata' on isuri keelest laenatud ja on omane üksikutele keelekasutajatele, lausemall v N + nom FV V + da: karjušsi rupeši pōrüttāmā J 'karjus hakkas ringi ajama'.

5. ültüä 'hakata' on väheproduktiivne algamisverb. Lausemall N + nom FV V + ma: lahz ültü pellāmā M 'laps hakkas valla-tust tegema', tül ültü puhumā Lii 'tuul hakkas puhuma'.

Järgnevatel verbidel on põhitähendus teine, aga ka faasilise kasutuses pole nad harvad ja seostuvad üsna erineva sisuga predikaatsete aktantidega, moodustamata fraseoloogisee runud sõnaühendit.

6. vettä 'võtta, siin: hakata'. Selle verbi faasiline kasutus seostub vaid aktiivselt ja teadlikult tegutseva subjektidenotaadiga. Lausemall N + nom_{Ag} FV V + da: tāmā on voimakāz, tāmākā elā veta veitella, ühskēik tāmā siinü veitab M 'ta on tugev, ära hakka temaga voitlema, nagunii ta su võidab', miä tappā vetan, va en tā, kummā tapan Luu 'ma võtan tappa, vaid ei tea, kumma tapan'. Harvem esineb predikaatne aktant ma-infinitiivis: mēz vetti tütōkkāizelt pātā ettsimā J 'mees hakkas tüdrukukesel pead otsima'. Subjekti tegevust võib pidada teadlikuks ja juhitaavaks ka siis, kui sekundaarverbiks on tavaliselt protsessi tähendusega verb: miä ävitin sgrmuhsš, tšen veta leütā Pum 'ma kaotasin sõrmuse, kes leiab /hakkab otsima/'.

7. lähteä 'minna, siin: hakata', lausemall N + nom FV V + ma.

7.1. Tavaliselt tähistab predikaatne aktant tegevust: tāmā lähs kottō tulemā J 'ta hakkas koju tulema', siz lähetti tulemā takāz Luu 'siis hakati tagasi tulema'.

7.2. Alguse tähenduses on see verb kasutusel ka mõningates meteoroloogilistes tarindites, lausemall (N + part) FV V + ma: lähz vihmä satamā Luu 'hakkas vihma sadama', läheb jürizemā J 'hakkab müristama'.

7.3. See verb võib tähistada ka mõne protsessi algust: rihi lähs pelemā J 'maja läks põlema', rōppa lähs tšihumā Lii 'puder läks keema'.

Faasilise algamise tähenduses võib tarvitada teisigi

verbe, aga need moodustavad tavaliselt koos predikaatse aktandiga fraseoloogilise väljendi. Sellistes sõnaühendites on sageli algamist märkivaks verbiks deskriptiivverb, predikaatne aktant on taas ma-infinitiivis: täma paissu itkemä M 'ta purskus nutma', jo krivisseb ülit - paraiko laukeb itkemä J 'juba kõverdab huuli, kohe purskab nutma'. Selline deskriptiivverbi kasutus on omane ka eesti keelele (Nemvalts, Vare 1984 : 81).

Seega on vadja keeles universaalseid algamise tähendusega verbe viis, neist alkä ja neissa produktiivsemad, lädiussa, ültüa ja ruveta vähem tarvitatavad. alkä ja vettä nõuavad da-infinitiivi vormis predikaatset aktanti, kõik ülejäänud algamise tähenduses kasutatavad verbid nõuavad aktandilt ma-infinitiivi vormi.

L ü h e n d i d

J = Jõgõperä; Ja = Jarvigoistšülä; Kõr = Kõrvõttula;
Luu = Luuditsa; M = Mati; Pum = Pummala.

S ü m b o l i d

Ag = agent, elus tegevuse teostaja; FV = faasiline verb;
N = substantiivide klass; nom = nominatiiv; part = partitiiv;
S_{gr} = grammatiline subjekt; V = verb; V + da = verb da-infinitiivis; V + ma = verb ma-infinitiivis.

K i r j a n d u s

Nemvalts, P., Vare, S. 1984. Eesti keele õpik X klassile, Tallinn; КГСЦ = Категории глагола и структура предложения. Конструкции с предикатными актантами, Ленинград; Мартынов В. В. 1962, Категории языка. Семиологический аспект, Москва.

Х. Хейнсоо
(Тарту)

КОНСТРУКЦИИ СО ЗНАЧЕНИЕМ НАЧАЛА В ВОДСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В статье делается попытка очертить круг фазовых глаголов со значением начала в водском языке и выявить основные конструкции, в которых они употребляются. Фазовые глаголы со значением начала сочетаются с предикатными актантами - названиями ситуации. Такие глаголы делятся на универсальные, которые сочетаются с предикатными актантами разнотипной семантики и неуниверсальные, которые сочетаются только с некоторыми конкретными предикатными актантами и дают сочетание особый оттенок. Универсальные глаголы начала в водском языке alkā, ngissa, ūltūa, ruveta, lādiussa ~ lādia; неуниверсальные vettā, lāhteä. Фазовые глаголы alkā, vettā сочетаются da-инфинитивом, другие ma-инфинитивом.

Н. И с а н б а е в
(Йошкар-Ола)

К ИСТОРИИ МАРИЙСКО-ТАТАРСКИХ ЯЗЫКОВЫХ КОНТАКТОВ

Марийский народ с давних времен обитал и продолжает обитать в непосредственном соседстве с другими народами Среднего Поволжья, вступая с ними в торгово-экономические, культурные, политические и иные связи. Между марийцами и чувашами, казанскими татарами, башкирами, удмуртами издавна установились отношения добрососедства и взаимного сотрудничества, происходили процессы этнокультурного смешения. По свидетельству этнографов и историков, в Поволжье широкое распространение имели, начиная с XVI века, межнациональные браки (Бусыгин, Зорин 1973; Шаров 1976). Активные процессы культурно-экономического взаимодействия и взаимного сотрудничества, совершавшиеся в течение многих веков между марийцами и их иноязычными соседями, нашли свое отражение в многочисленных заимствованиях и лексических проникновениях, вторгшихся в марийский язык из соседних языков.

Особенно мощным оказался приток слов с тюркской стороны. По нашим данным, в диалектах марийского языка насчитывается не менее трех тысяч лексических единиц, которые можно квалифицировать как заимствования из татарского и башкирского языков или через их посредство. По мнению М.Р. Федотова, около 1200 слов в марийском языке имеет чувашское происхождение (Федотов 1965), а Г. Березки число последних доводит до полутора тысяч (Bereczki 1974 : 4). Кроме лексических заимствований, в марийском языке наличествует немало различных калек и синтаксических моделей, а также фонетических и морфологических инноваций, появившихся под тюркским влиянием.

Заимствования в обратном направлении, т.е. из марийского в татарский, башкирский и чувашский, осуществлялись в гораздо меньших размерах и в более узких областях. Исследователи находили в чувашском языке более 50 лексем марийского, удмуртского и мордовского происхождения (Räsänen 1923; Егоров 1931; Федотов 1968; Сергеев 1973). Г.В. Лукоянов, привлекая данные верхово-чувашских говоров, находящихся в зоне непосредственного чувашско-марийского контакта, довел число ма-

рийских лексических заимствований до трехсот (Лукоянов 1973). В татарском языке финно-угорское происхождение имеют, по мнению Р.Г. Ахметьянова (Ахметьянов 1978), несколько десятков слов, из которых половина находит этимологическое объяснение с помощью марийского языка. Влияние марийского языка на соседние тюркские в настоящее время ограничивается, по-видимому, в основном областью лексики и распространяется лишь на зоны непосредственного контактирования. В более отдаленную эпоху оно отражалось, по мнению многих ученых, и на других уровнях языка, в частности в фонетике и морфологии. (Серебренников 1956; Щербак 1970; Ахатов 1970; Бурганова 1978).

Своеобразие контактов между марийским и татарским, марийским и чувашским языками состоит в том, что они совершаются не на уровне литературных языков, как это имеет место, например, в марийско-русских или татарско-русских языковых отношениях, а на уровне устного разговорного языка и местных диалектов. Контакты происходят в процессе повседневного живого общения носителей языков, проживающих на смежной, а в ряде районов на единой территории и объединенных нередко в единые производственные коллективы (колхозы, совхозы, бригады и т.д.), принимая часто форму активного двуязычия. В этих условиях заимствование осуществляется не путем сознательного, целенаправленного отбора языковых средств, а стихийно, в виде неурегулированного социолингвистического процесса, что неизбежно ведет к появлению в языке разных вариантов произношения и словоупотребления.

Марийско-татарские языковые контакты осуществляются в настоящее время между средним (казанским) диалектом татарского языка и восточным, отчасти луговым наречиями марийского языка. В прошлом они имели место также у остальных марийцев, в частности между горными марийцами и сергачскими мишарями. На территории Марийской АССР контакты происходят между носителями моркинско-сернурского говора марийского языка и параньгинского говора татарского языка; на территории Кировской области и севере Татарской АССР — между малмыжским говором марийского языка и заказанским говором татарского языка; на востоке Татарской АССР — между мензелинским говором марийского языка и мензелинским говором татарского языка. В Башкирии марийско-татарские языковые связи носят исключительно тесный характер и имеют форму активного двуязычия.

Марийские говоры Башкирии соприкасаются с мензелинским и бирским говорами татарского языка, а также башкирскими говорами (например, в Нуримановском и Караидельском районах).

Татарские лексические заимствования и проникновения в марийском языке по семантике весьма разнообразны. Они содержатся во всех тематических группах лексики и терминологии и отражают различные стороны жизни и деятельности человека, окружающего мира. Их общее количество составляет, как уже отмечалось, более трех тысяч. В это число входят не только собственно татарские и древнетюркские лексемы, но и многие арабо-персидские, монгольские, русские и другие лексические элементы, вошедшие в марийский язык через татарский на правах татарских заимствований. По лексико-семантическим признакам татарские заимствования и проникновения можно подразделить на пять больших разделов: 1. Человек и общество. 2. Окружающая природа (животный и растительный мир, предметы и явления природы). 3. Материальная культура. 4. Трудовая деятельность человека. 5. Духовная культура. Каждый разряд подразделяется, в свою очередь, на более мелкие группы и подгруппы. Перечислим их, указывая на примерное количество охватываемых слов.

Термины родства и свойства - 40; названия лиц по их действиям или другим признакам - около 70; черты характера, умственные способности - более 100; внутренний мир человека - около 50; взаимоотношения людей - 60; товаро-денежные отношения - около 40; социальные понятия - около 70; названия частей тела, внутренних органов - 60; болезни, их лечение - более 70; домашние животные, их черты, поведение - 50; дикие животные - 16; масти животных, цвета - 30; пернатые - 40; насекомые - 12; рыбы, водные животные - 20; деревья, кустарники - более 30; названия трав - 35; рельеф местности, земельные участки - более 30; населенные пункты, микроэпонимы - 20; водоемы - 20; почва, ее виды - 10; полезные ископаемые, химические соединения - 20; космогония - 4; атмосферные явления - более 40; понятия времени - более 20; жилища, их части и детали - 30; надворные и другие хозяйственные постройки - 30; предметы домашней обстановки - 40; посуда, тара, кухонный инвентарь - 40; одежда, материалы для одежды - около 100; пища, напитки, их приготовление и употребление - 70; сельскохозяйственная работа - 100; транспорт, средства связи - 50; строительное дело - 30; деревообработка - 10; охота - 10; рыболовство - 14; пчеловодство - 15; кузнечное ремесло - 10;

прядение, ткачество - 8; скорняжное и портняжное дело - 10; просвещение, культура - 50; музыка, искусство - 20; праздники, игры - 20; обряды - 20; религия, мифология - 70. Всего 47 тематических групп (подробнее см. Исанбаев 1978). Кроме того, значительную часть заимствований составляют имена прилагательные, глаголы, наречия, служебные слова, междометия, а также собственные имена людей, клички животных, названия населенных пунктов и других географических объектов.

Отсюда видно, что заимствованию подверглись не только так называемые "культурные слова", легко переходящие из языка в язык при их контактах, но и некоторые элементы устойчивой, традиционной лексики, где влияние чужого языка наблюдается очень редко из-за сильной сопротивляемости ее внешним воздействиям. Оно возможно только при длительных и очень тесных контактах.

Анализ показывает, что влияние татарского языка на марийскую лексику в разных тематических группах неодинаково. Наибольшее количество татаризмов содержится среди таких семантических классов, как человек и общество (более 500 лексем), материальная культура (около 300), трудовая деятельность человека (около 200); а внутри этих групп наиболее проникаемыми оказались слова, связанные с характеристикой человека, с обозначением черт его характера (около 100), слова, указывающие на взаимоотношения людей (около 30), на предметы домашней обстановки (около 70), на одежду (более 90), лексика, относящаяся к сельскому хозяйству (более 30), коневодству и транспорту (более 30). С другой стороны, можно назвать целый ряд семантических групп, в которых количество татарских заимствований незначительно. Очень незначителен удельный вес татаризмов в лексике, относящейся к охоте, рыболовству, пчеловодству, лесоразработке, к национальной вышивке, украшениям и т.д. Татарские слова по причине их заимствования марийским языком представляют неоднородную массу.

Важную роль в способности лексических заимствований и проникновений прочно удерживаться в языке играет степень их распространения в общенародном словаре. С этой точки зрения татаризмы в марийском языке характеризуются тем, что одни из них имеют общенародный характер распространения, другие - узкоместный, региональный. Татаризмы, имеющие общемарийское употребление, составляют, по нашим данным, незначительную часть заимствованной татарской лексики - всего лишь около 5 %; заимствования, общие для лугового и восточного наречий,

т.е. для большинства марийского населения, - около 20%. Преобладающая часть татарских заимствований (более 70 %) встречается лишь в марийских говорах Башкирии и Татарии и является локальными заимствованиями. Такая территориальная ограниченность распространения большинства татарских заимствований не дает достаточного основания утверждать, что они когда-либо укореняется в общемарийском словаре.

Л и т е р а т у р а

А х а т о в Г. Х. 1970, Языковые контакты Поволжья и Урала. - Расцвет, сближение и взаимообогащение культур народов СССР, Уфа; А х м е т ь я н о в Р. Г. 1978, Сравнительное исследование татарского и чувашского языков (фонетика и лексика), Москва; Б у р г а н о в а Н. Б. 1978, Из истории формирования фонетических особенностей татарских говоров Заказанья. - Источниковедение и история тюркских языков, Казань; Б у с ы г и н Е. П., З о р и н Н. В. 1973, Межнациональные семьи в национальных республиках Среднего Поволжья, Москва; Е г о р о в В. Г. 1931, Современный чувашский литературный язык, Чебоксары; И с а н б а е в Н. И. 1978, Лексико-семантическая классификация татарских заимствований в марийском языке. - Вопросы марийского языка, Йошкар-Ола; Л у к о я н о в Г. В. 1973, Марийские заимствования в чувашском языке, Чебоксары; С е р г е е в Л. П. 1973, Еще раз о чувашско-марийских лексических параллелях. - Чувашский язык, литература и фольклор 2, Чебоксары; С е р е б р е н н и к о в Б. А. 1956, О некоторых следах влияния финно-угорского языкового субстрата в языке казанских татар. - Академику В. В. Виноградову, Москва; Ф е д о т о в М. Р. 1965, Исторические связи чувашского языка с языками угро-финнов Поволжья и Перми, Чебоксары; 1968, Исторические связи чувашского языка с волжскими и пермскими финно-угорскими языками II, Чебоксары; Ш а р о в В. Д. 1976, Межнациональные браки и семьи в сельских районах Марийской АССР. - Древние и современные этнокультурные процессы в Марийском крае, Йошкар-Ола; Щ е р б а к А. М. 1970, Сравнительная фонетика тюркских языков, Москва-Ленинград;
B e r e s z k i, G. 1974, Cseremisiz (mari) nyelvkönyv, Budapest; R a s ä n e n, M. 1923, Die tatarischen Lehnwörter im Tscheremissischen, Helsinki (MSFOu L).

N. I s a n b a e v
(Joschkar-Ola)

AUS DER GESCHICHTE DER MARISCH-TATARISCHEN
SPRACHKONTAKTE

Z u s a m m e n f a s s u n g

Dank den historischen Bedingungen des Wolgagebietvolkes kam die marische Sprache schon seit langem mit verschiedenen Sprachen in Berührung. Die unmittelbaren Nachbarn der Mari waren die Tschuwaschen, die kasaner Tataren, die Udmurten und die Baschkiren. Schon damals waren für diese Völker die Beziehungen der Gutnachbarschaft und gegenseitiger Zusammenarbeit kennzeichnend. Gleichzeitig vollzog sich der Prozeß der ethnokulturellen Wechselwirkung. Das widerspiegelte sich in zahlreichen Lehnwörtern, die ins Marische aus den Nachbarsprachen eingedrungen waren.

Nach unseren Zahlengaben gibt es in den Dialekten des Marischen etwa 3000 tatarische Lehnwörter.

Im vorliegenden Artikel wird die lexikalisch-semantische Klassifizierung der tatarischen Entlehnung gegeben. Es werden thematische Wortgruppen mit zahlreichen Entlehnungen und die Gruppen, in denen es wenig oder überhaupt keine Lehnwörter gibt, ausgesondert. Der Autor führt auch das Material über die Dialektverbreitung der tatarischen Entlehnungen an.

Г. Крылова
(Йошкар-Ола)

К ВОПРОСУ О КАТЕГОРИАЛЬНО НЕДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫХ
СЛОВАХ В МАРИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Традиционно в марийской грамматике слова, выступающие в функции разных частей речи, выделяются в особую группу "категориально недифференцированных слов". Категориальная недифференцированность определяется как "... явление, когда то или иное слово грамматически не выделяется в особую часть речи и в зависимости от контекста может выражать значения нескольких частей речи ... Исторически за подобными словами не закрепились формальные показатели, выражающие те или иные грамматические значения" (Современный марийский язык 1961 : 27). К группе категориально недифференцированных слов авторы "Современного марийского языка" относят такие слова как волгыдо 'светло', Йуцтб 'холодно', шокшо 'тепло' и др. и закрепляют за ними способность выступать в функции существительного, прилагательного и предикативного наречия: Чыла кушкыл волгыдым йбрата 'все растения любят свет', волгыдо зал 'светлый зал', колхоз ял уремыште йудымат волгыдо 'на улице колхозной деревни и ночью светло' (Современный марийский язык 1961 : 27).

Во многих языках слова обладают способностью переходить из одной части речи в другую. Это явление в лингвистике получило название функциональной транспозиции. Переход слова в иной функциональный класс возможен потому, что "... категории мысли, лежащие в основе частей речи, обладают известной самостоятельностью по отношению к фактам действительности. Любое действие, качество, свойство может быть мысленно представлено как объект-субстанция; с другой стороны, понятие о предмете может лечь в основу при образовании понятия качества или действия. Следуя за движениями понятий, слова изменяют свою категориальную принадлежность, иногда и значение" (Гак 1979 : 58). Данное положение относится и к марийскому языку, напр.: кокрыраш 'кашлять' - кокрытыш 'кашель'; вуд 'вода' - вудан 'водянистый'; шонго 'старый' - шонгылык 'старость'.

Если обе части речи получают при транспозиции свой морфологический показатель, установить принадлежность к частям речи не трудно: йошкарге 'красный' - Йошкаргаш 'краснеть'; писе 'быстрый' - писын 'быстро'. Сложнее обстоит дело с неизменяемыми словами. Переход слов в иную часть речи приводит к образованию омонимичных форм: тудо вашке толеш 'он скоро придет'; вашке паша важык кая 'торопливая работа вкривь идет'. В этом случае необходимо учитывать изменение в значении слова, его дистрибуцию и функцию в предложении, использовать прием коммутации. В предложении тудо вашке толеш мы определяем вашке как наречие, так как оно относится к глаголу и заменяется при коммутации морфологически выраженным наречием писын 'быстро' - тудо писын толеш 'он быстро идет'. В предложении вашке паша важык кая вашке является прилагательным, так как определяет существительное паша и заменяется при коммутации прилагательным сай 'хороший': сай паша 'хорошая работа'.

Основным доводом для выделения таких слов как волгыдо, йүштö, шокшо и др. в категориально недифференцированные слова послужил, очевидно, тот факт, что они могут выступать в предикативной функции и на русский язык переводятся предикативным наречием. Однако употребление этих слов в предикативной функции не может служить достаточным основанием для утверждения, что в зависимости от контекста в предложении они являются предикативными наречиями. В марийском языке для определительных наречий не характерна функция именной части составного сказуемого. В то время как в русском языке исторически выделился класс именных и наречных слов, промежуточный между именами и глаголами, выражающий, главным образом, состояние и выступающий в предикативной функции. Эти предикативные слова имеют омонимическую форму с наречиями ('мне плохо', он плохо читает) и исторически восходят к кратким прилагательным среднего рода. Одним из основных формальных признаков обособления беслично-предикативных слов в русском языке является управление дательным падежом: мне жалко, ему тяжело. В марийском языке им соответствуют совершенно аналогичные конструкции, напр., мыланем жал, тудлан йöсö. И, вероятно, по аналогии с русским языком эти слова стали трактоваться как предикативные наречия.

Однако в марийском языке нет подобного совпадения форм наречий и беслично-предикативных слов. Наречие образуется при помощи специального суффикса -ын, напр., йöсö - йöсын,

Йүштö - Йүштын, шокшо - шокшын, волгыдо - волгыдын, который прилагательные превращает в наречия: мыланем шокшо 'мне тепло', шокшын чияш 'тепло одеться'. Даже в том случае, когда слово заимствуется из русского языка, оно начинает приобретать признаки наречия в обстоятельственной функции, напр., мыланем жал 'мне жаль', жалын кояш 'выглядеть жалким'. Подобное явление имеет место и в эстонском языке. Существительное и прилагательное нередко имеют одну форму, сочетая в себе и признак и субстанцию, но не совпадают по форме с наречием, которое, являясь производным от прилагательного, образуется при помощи своего суффикса, напр., külm 'холод, холодный'; külmalt 'холодно'. В аналогичных дативных и обстоятельственных конструкциях в эстонском языке используется не наречие, а прилагательное, напр., siin on niiske 'здесь сыро', где niiske является прилагательным.

Сопоставление с неродственными языками показывает, что и в других языках в предикативной функции используется не наречие, а существительное или прилагательное, формы которых полностью или частично совпадают. Напр., во французском языке froid 'холод', froid 'холодный', froidement 'холодно', j ai froid 'мне холодно', но regarder froidement 'посмотреть холодно'. В английском языке cold 'холод', cold 'холодный', coldly 'холодно', I am cold 'мне холодно', look coldly 'посмотреть холодно'.

Приводимая ниже таблица наглядно показывает, что омонимичные формы наблюдаются у существительных и прилагательных, а наречие во всех сравниваемых языках кроме русского, имеет свое морфологическое оформление:

русс. яз.	мар. яз.	эст. яз.	франц. яз.	англ. яз.
холод	Йүштö	külm	froid, m.	cold
холодный	Йүштö	külm	froid	cold
мне холодно	мыланем Йүштö	mul on külm	j ai froid	I am cold
холодно	Йүштын	külmalt	froidement	coldly
посмотреть холодно	Йүштын ончалаш	külmalt vaatama	regarder froidement	look coldly

Таким образом, в предикативной функции в марийском языке выступает не наречие, а именная часть речи. Но что же именно: существительное или прилагательное? Этот вопрос осложняется тем, что в предикативной функции может употребляться и существительное и прилагательное и прием коммутации здесь оказывается недостаточным. Однако возможность образования степеней сравнения в этих конструкциях позволяет сделать вывод, что в роли именной части составного сказуемого выступает не существительное, а прилагательное: таче шокшо 'сегодня тепло' - таче шокшырак 'сегодня теплее'. Этот вывод подтверждается также и тем, что в эстонском языке в аналогичных конструкциях используются прилагательные, а русские безлично-предикативные слова исторически восходят к кратким прилагательным.

Совпадение форм прилагательных и существительных и в марийском языке можно рассматривать как функциональную транспозицию. Прилагательные и существительные легко переходят в другие части речи и обогащаются за счет других частей речи. Особенно это характерно для существительного.

Как было сказано выше, переход слов в иной функциональный класс без приобретения им морфологических признаков приводит к образованию омонимов. Разрешение проблемы омонимии имеет принципиальное значение для составления словарей. В марийско-русском словаре анализируемые нами слова даются в одной словарной статье. Напр.: йүштö 'холод, холода, стужа, мороз, морозы; холодный, студеный, морозный; холодно, морозно'; вавке 'скоро, вскоре, спешно, поспешно; спешный'. В словаре эстонского языка külm 'холод' и külm 'холодный' даются в разных словарных статьях. Во французских словарях froid, m. 'холод' и froid 'холодный' и в английских cold 'холод' и cold 'холодный' рассматриваются как омонимы и даются тоже в разных словарных статьях.

На наш взгляд, специальное исследование, посвященное этому вопросу, позволило бы определить, идет ли речь в каждом конкретном случае о разных словах, т.е. омонимах, или же об одном слове, принадлежащем к определенной части речи на уровне языка, но способным переходить в другие части речи в предложении, что можно расценивать как начало его перехода в иной функциональный класс. Разрешение этой проблемы не является целью данной статьи. В нашу задачу входило лишь показать на примере других языков нецелесообразность выделения в системе марийского языка особой группы "категориально недифференцированных слов".

Л и т е р а т у р а

Г а к В. Г. 1979, Теоретическая грамматика французского языка. Морфология, Москва; Современный марийский язык. 1961, Морфология, Йошкар-Ола.

G. K r y l o w a
(Joschkar-Ola)

ZUR FRAGE DER KATEGORIAL UNDIFFERENZIIERTEN WÖRTER IM MARISCHEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Beitrag ist der Frage der sogenannten kategorial undifferenzierten Wörter im Marischen gewidmet. Der Verfasser zeigt die Besonderheiten der zu analysierenden Wörter im Marischen, indem er sie mit den entsprechenden Wörtern der verwandten und unverwandten Sprachen vergleicht. Dabei kommt der Verfasser zur Schlußfolgerung, daß die Absonderung dieser Wörter in eine besondere Gruppe nichtzweckmäßig ist.

Tiit K u k k
(Tartu)

HILISED VENE LAENUD KARJALA ADVERBISÜSTEMIS

I. Sissejuhatavat

Karjalased on kõik bilingvaalid, kes valdavad võrdset määral karjala ja vene keelt, kasutades neid erinevates kommunikatiivsetes sfäärides. Karjalaste kakskeelsuse tüüp on funktsionaalne (Юдакин 1981 : 238), mis kõige üldisemalt ise loomustades tähendab seda, et karjala keele kasutussfääriks on kodune keskkond ja selle lähim ümbrus, vene keelt aga kasutatakse igasuguses ametlikus suhtlemises ja kodust kaugemal, sageli ka nende isikutega, kellega koduses keskkonnas räägitakse karjala keelt.

Kakskeelsus on avaldanud olulist mõju karjala keele grammatilisele ja leksikaalsele struktuurile (vt nt Злобина 1971). Eriti tuntav on mõju leksikale ja süntaksile. Süntaktiline mõju ei avaldu mitte üksnes üksikelementide laenamises (nt rektsioonilaenud), vaid tervete lausemallide ja konstruktsioonilaenude tulvas, nt Ves čut' ei murenettu šildja (Dju) 'peaaegu oleksid silla lõhkunud', vrd vn чут' не сломали мост; tuhat kilometria lizaŋke (Fjo) 'üle tuhande kilomeetri', vrd vn тысяча километров с лишним.

Palju imbub karjala keelde laenlekseeme. Sõnaliigiti analüüsituna on laenumise suhtes kõige inertsemaks osutunud adverbid (Хaugen 1972 : 374; adverbide osa laenude hulgas 1,2 %, tegelik hulk tekstis 4,8 %, vrd substantiividega, kus vastav suhe 75,5 : 48,3, ja verbidega, kus vastav suhe 18,4 : 24,6). Läänemeresoome kirjakeeltes läheneb laenadverbide hulk nullile (väite aluseks ÖSL, Palola 1975 ja Sulkala 1981). Seega adverbilaenude hulk muutub arvestatavaks alles kakskeelsuse tingimustes. E. Haugen on esitanud kontaktkeelte mõjutused trihhotoomiana: 1) ümberlülitus; 2) interferents (= individuaalne laen); 3) integratsioon (= üldistunud laen) (vrd Хaugen 1972 : 68). Pikema temaatilise ümberlülitumise puhul ei teki probleeme ümberlülituse ja interferentsi eristamisel, sama kehtib ka muutuvate sõnade kohta, nt mobi-

l'izovā.l'i heidā / kaikki (Ulj) 'nad kõik mobiliseeriti'; ka hian t'ial'ä rjado dl'a gossuda.rstvā (Ulj) 'ta töötas-ki siin riigi heaks'; mobil'izovā.l'i ja dl'a gossuda.rst-va on kaheldamatult ümberlülitused, sest nad on säilitanud kontaktkeele morfoloogilised tunnused. Muutumatu sõnade puhul taoline kriteerium puudub, sest sõna laenub sellisel kujul, nagu ta esineb kontaktkeeleski. Hilised laenud ei adapteeru üldjuhul ka häälikuliselt. Erandiks on järgmised häälikumuutused üksikutes adverbides: 1) konsonantühendi kadu või lühenemine sõna algul (nt druk ← vn вдрүг); 2) assimilatsioon (nt onnäko ← vn однако); 3) pika vokaali diftongeerumine (odnjako ← vn однако). Seega pole karjala adverbide puhul enamasti võimalik eristada ümberlülitust ja interferentsi. Selge ümberlülitusega on tegu vaid juhtudel, kui keelejuht kordab arusaadavuse huvides vaheldumisi omasõna ja vene sõna, nt Tol t'amän muost'a harvah, retko t'amän suvrutta (OKP 115) 'seesugust on harva, harva on nii suurt' (harvah ↔ retko), Tih ēzist'ää kagran i kül'vet'ää / vopervih kagraa (OKPT 347) 'koigepealt külvatakse kaer, koigepealt kaer' (ēzist'ää ↔ vopervih). Küll aga vastandub ümberlülitusele ja interferentsile integratsioon. Seega on lekseemi üldistumine ainuke kriteerium, otsustamaks selle üle, kas tegu on adverbilaenuga või mitte. Karjalaste kakskeelsus on nn kolmanda perioodi kakskeelsus, mille puhul vanemad, häälikuliselt adapteerunud lekseemid laenatakse uuesti, seekord juba adapteerumata kujul (vrd Хайрен 1972δ : 358). Tulemuseks on sama lekseemi erinevate häälikuliste variantide esinemus eri põlvkondade keeles (vrd druk ~ vdruk, onnäko ~ odnjako jt).

Loomulikult jäävad siinsest alajaotusest välja muude sõnaliikide laenud, mis on adverbistunud alles karjala keeles (loogelistes sulgudes on tuletusmorfeemid), nt Ves krüga-loildi 'ringikujuliselt' ← pl krüga 'ring' + {ldi}, Tol čērodoilleh 'külakorda' ← pl čēroda 'järjekord' + {llah}. Nii ei ole ka näiteks e prostalt, viksilt, näpilt jt laenadverbid, vaid tuletised (vrd Villup 1969 : 109). Laenu puhul võrdub lekseem morfeemiga, kuid eelnevad näitesõnad sisaldavad kõik kaht morfeemi.

Laenumise peamisi põhjusi on kaks: 1) nn tühjade kohtade täitmiseks karjala adverbisüsteemis; st adverbide laenamist, millel karjalas puudub tähenduslik vaste või kui ongi olemas tähenduslikult lähedane omaadverb, aktualiseerub kõ-

nes siiski laen kui tähenduslikult adekvaatsem; 2) sage esinemine kontaktkeeles; selle laenuüübi puhul on tegemist nn tarbetu laenuga, mistõttu mõnda aega võivad paralleelselt kasutusel olla omasõna ja laen, tarbetu laen on omakorda aluseks omalekseemi kadumisele.

Seega oleneb adverbilaenude tulek peamiselt semantikast, mistõttu järgneva analüüsi esitame semantikast lähtudes. Laenude loendis esitatakse vene vaste, tarbetu laenu korral ka vastav omasõna. Näitesõna ees on päritolumurrete/-murrakute lühendid, sulgudes allikaviide. Viiteta materjal on käesoleva töö autori kogutud. Märksõnade transkriptsiooni on ühtlustatud.

II. Laenadverbide semantilised rühmad

1. Temporaaladverbid

Nt - Ves Tih druk (KKN I 110) ~ Tol Tih vdruk (OKP 150; KKN I 126) 'äkki' ← vn ВДРУГ; Ves Tih nakone.c (KKN I 106) 'lõpuks' ← vn НАКОНЕЦ, vrd Ves jälliceksi (KM) id; Ves Tol poto.m (OKP 53) 'päras' ← vn ПОТОМ, vrd Ves sida id; Ves Tol šeiča.s (OKP 55) 'nüüd' ~ Ves šcas id ← vn сейчас, vrd Ves nüt ~ nüt't'en id; Tih snova (OKPT 309) 'uuesti' ← vn СНОВА, vrd Ves tjaš, uweštah id; Ves Tol Tih srazu (OKP 65; KKN I 115) 'kohe' ← vn сразу /// Lü druk, poto.m, šeiča.s (LS 36; 329; 381), vrd Ves druk, poto.m, šeiča.s; opat (LS 285) 'jälle, taas' ← vn ОПЯТЬ, vrd Lü ūdessai (LS 467) id.

Ajaadverbe on laenude hulgas suhteliselt vähe. Enamasti on paralleelselt kasutusel omalekseem ja laenlekseem, seega tegu on tarbetute laenudega. Eraldi uurimist vajavad oma- ja laenlekseemide kasutamise vahekorrad.

2. Orientatsiooniadverbid

Nt - Tol dal'se 'edasi' ← vn дальше; il'äksi dal'se ajamah (OKP 160) 'ja läks sõitis edasi', vrd Ves iel'le id; Ves Tol krugo.m 'ümberringi' ← vn кругом: krugom on šuo (OKP 176) 'ümberringi on soo', vrd Ves ümbäri id // L mimo 'mööda' ← vn мимо: mimo proiji, ei perttih nosuh (KKS III 322) 'läks mööda, ei tulnud taresse', vrd Ves širičči; krugom, vrd Ves krugo.m.

Kõik laenatud kohaadverbid on tarbetud laenud. Orientatsiooniadverbide hulk on suletud süsteem, mis oli karjalas välja kujunenud enne laenude sissetungi algust. Laenude hilisust tunnistab ka asjaolu, et mingisugust häälikulist adap-

teerumist pole toimunud.

3. Viisiadverbid

Nt - Ves Tih medl'anno (OKPT 91) 'aeglaselt' ← vn медленно, vrd Ves hil'l'ah id; Ves Tih ispodvol'i (OKPT 91) 'pikkamisi, aeglaselt' ← vn исподволь, vrd Ves hil'l'ah id; Ves Tol ladno (CKT) 'hästi' ← vn ладно, vrd Ves hüvin id; Ves Tol Tih nasī.lu (CKT, KKN I 108), Val nasī.lu ~ nasul'i 'vaevu, vaevalt' ← vn насилу; Ves Tih nastaja.sšo (OKPT 10) 'tegelikult; tõeliselt' ← vn настояще; Ves Tol nepome.rno (CKT) ← vn непомерно; Ves Tih narо.sno (OKPT 162) ← vn нарочно; Ves Tol na.obo.ro.t (CKT) ← vn наоборот; Ves neča.ja.mno ~ Tih nečaja.janno (OKPT 180) 'kogemata, juhuslikult' ← vn нечаянно; Ves Tih pošt'ere.mno (OKPT 91) 'pikkamisi' ← vn постепенно; Ves Tih samovo.l'no (OKPT 86) 'omavoliliselt' ← vn самовольно; Tol godno (CKT) 'hästi, sobilikult' ← vn годно jne.

Loetelu võiks jätkata, sest viisiadverbide rühm on avatud ning sealjuures rohkearvuline. Tarbetu laenuna võib käibele tulla peaaegu mistahes vene viisiadverb. Siiski on ka selles rühmas nn tühje kohti täitvaid adverbide, täpsemini teatud viisiadverbide semantilisi modifikatsioone, nt l'anno ~ ispodvol'(i) ~ hil'l'ah; viimane sünonüümirea liige eelnevaid semantiliselt samavaärselt siiski ei asenda. Adverb ladno märgib just suhete, vahekorra iseloomu: Ves ladno el'anna 'elame hästi' (vrd hüvin id); ka godno ei ole tähenduslikult identne adverbiga hüvin: sruyba on godno salvettu (CKT) '(ehitise) kere on hästi välja tahatud'. Seega kahe keelesüsteemi kokkusulamine tingib sünonüümiridade pikkenemist.

Vormiliselt iseäralik on reduplitseeritud esisilbiga adverb nečaja.janno. Nähtus võib olla interferentsi valda kuuluv.

4. Seisundiadverbid

Nt - Ves Tih kuvirko.m (OKPT 154) ~ Tol kuperkоm (CKT) 'uperkuuti' ← vn КУВЫРКОМ, vrd куперком (?); Ves Tih ničko.m (OKPT 154) 'näoli, silmili' ← vn НИЧКОМ: ničko.m vierin goran alla (Dju) 'veeresin silmili mäest alla'; Dje otd'el'no (OKP 183) 'eraldi' ← vn ОТДЕЛЬНО: otd'el'no ol'imm safsem otd'el'no (OKP 183) 'me olime päris eraldi', vrd Ves eris id // L osobi 'eraldi' ← vn ОСОБО: osobi

nes osobi, al'ä koske (CJД) 'ole temast eraldi, ära puutu', vrd Ves eris, Suoj erilläh (KKS I 126), L erize (LS 50) id.

Seisundiadverbe on laenude hulgas küllalt vähe, mis on eelkoige tingitud vastava adverbirühma piiritletusest. Needki vähesed laenud on üldjuhul tarbetud, v.a kuvirko-m ja ničko-m, millel teadaolevalt vähemalt lõunakarjalas genuinised vasted puuduvad.

5. I n t e n s i i v s u s a d v e r b i d

Nt - Ves počt'i ~ Tol počt'i ~ počki (OKP 184; CKГ) ~ Paa posti (KKSК) ~ Por post'i (KKSК) 'peaaegu' ← vn почти, vrd Rep melgi (KKS III 289) id; Ves vowse ~ Tol owšo (OKP 32) 'väga; üsna' ← vn вообще: miula d'iedo ol'i vowse hüvä (Dju) 'minu taat oli väga hea'; Tol prime-rno (CKГ) 'umbes, ligikaudu' ← vn примерно; Ves Tol dovo-l'no (OKP 120) 'üsna' ← vn довольно; Tol aigua müöt' dovol'no viikon kävel'iin (OKP 120) 'aja jooksul käisin küllalt palju'; Ves Tol sowsem (OKP 187) 'täiesti, päris' ~ Val sof-si-m id ← vn совсем: hän ol'i sowsem glu'oi / ni mid'ä ei küle (Dju) 'ta oli päris kurt, mitte midagi ei kuule'; Tol srašnoi (CKГ) 'väga' ← vn страшно: srašnoi šoma (CKГ) 'väga ilus', vrd Ves ül'en id; Tol vesma (OKP 43) 'küllalt; väga' ← vn весьма: vesma šoma (CKГ) 'küllalt ilus'; Suoj odvi ~ Tun odva (KKSК) 'vaevalt' ← vn едва, mrd едва (?) // L ispolna ~ ispolnoa (CJД) 'täiesti, täielikult' ← vn исполна; cut' ~ cud' (CJД) 'veidi' ← vn чуть; čisto (CJД) 'täiesti' ← vn чисто; ist'innö (KKS I 459) 'väga' ← vn истинно.

Kui häälikuliselt motiveeritud adverbe (nn reduplikaatiivadverbe) mitte arvestada, siis on genuinsete intensiivsusadverbide hulk karjala keeles piiratud. Seda on kompenseerinud laenud, mis enamjaolt asetuvad tühjale kohale, tarbetud laenud selles rühmas praktiliselt puuduvad.

6. M o d a a l a d v e r b i d

Nt - Ves Tih deišvit'el'no (OKPT 221) ~ Tol deišt'vit'el'no (OKP 120) 'tõesti, tõepoolest' ← vn действительно; Ves Tol Tih koñe-šno (OKP 55; KKN I 123) 'muidugi' ← vn конечно: koñe-šno hän / ken_žo muit' (Dju) 'muidugi tema, kes siis muu'; Ves Tol imenno (CKГ) 'just' ← vn именно; Ves Tih vet' (OKPT 85) 'ju' ← vn ведь: t'amä vet'ew šiun (Dju) 'see ei ole ju sinu oma'; Ves Tol däže (OKP 322) 'isegi' ← vn даже: däže hiän šano (Dju) 'isegi tema üt-

les'; Ves Tih mõzot (OKPT 347) 'võib-olla' ← vn может: mõzot i hän ol'i (Dju) 'võib-olla tema oligi'; Ves Val Tih nave-rno (KVM 137; OKPT 229) 'tõenäoliselt, nähtavasti' ← vn наверно; Ves Tih neprime-nno (KKN I 127) 'tingimata' ← vn неприменно; Ves Tol Tih ob'aza-tel'no (OKP 102; OKPT 158) 'tingimata' ← vn обязательно: miula pid'äv l'äh-t'ie ob'aza-t'el'no v e š š i h (Dju) 'ma pean minema tingimata Vesjegonskisse'; Ves Tol Tih vrod'e ~ vrod'i (OKP 114; OKPT 360) 'justkui' ← vn вроде: hän vrod'e on hu-malassa (Dju) 'ta on justkui purjus'; Tol čajs ~ čajis (OKP 56, 146) 'küllap' ← vn mrd чайсь (?); nebois ~ neboš (CHK) 'küllap' ← vn небось: neboš vaivuit, istuo (CHK) 'küllap oled väsinud, istu'; Tol pažalui (CHK) 'küllap; vist' ← vn пожалуй; Val verno 'küllap' ← vn верно: mie näin hukkõa, verno hõän otti šiun boranan (KVM 91) 'ma nägin hunti, küllap tema võttis su oina' // I konešno, mow-žet; naverno, neprimenno (kõik СЛД) ob'azatel'no (OKPД 233); pažalui (KKSК; СЛД); vrod'e (СЛД), vrd eelnevatega; neuzel'i 'kas tõesti' ← vn неужели: neuzel'i i tādā et mušta (СЛД) 'kas sa tõesti seda ei mäleta'; newsto ~ ušto (СЛД) 'kas tõesti' ← vn неужто: onnako ~ onnuako odnjako (OKPД 182, 214, 22) 'küllap vist' ← vn од-нако /// Lü konešno (LT I 421), naverno (LT I 151), verno (LS 483), odnā.ko (LS 278), vrd eelnevatega.

Modaaladverbide hulgas pole ühtki tarbetut laenu, s.t et genuinsed vasted praktiliselt puuduvad. See asjaolu viitab modaaladverbide suhtelisele hilisusele. Läänemeresoo-me kirjakeeltes, kus võõrmõju ei ole olnud nii suur kui kar-jalas, on modaaladverbid üldiselt arenenud oma keele muude adverbirühmade baasil nendest semantilise eristumise teel. Eraldi uurimist vajaks asjaolu, kas on taolist vene modaal-adverbi, mida karjalas ei kasutata.

III. Kokkuvõtteid.

Karjala adverbisüsteemis funktsioneerib seega küllalt suur hulk hiliseid vene päritoluga laenadverbe. Semantiliselt on eristatavad orientatsiooni-, temporaal-, viisi-, seisundi-, intensiivsus- ja modaaladverbid. Äärmuslikud on esimesena ja viimasena märgitud rühmad: orientatsiooniadverbide hul-gas on kõik laenud tarbetud, modaaladverbide hulgas pole vastupidiselt ühtki tarbetut laenu. Viimane suhe iseloomus-tab parimini eri semantiliste rühmade tekkimise kronoloogia-suhteid. Laenude hulgas puuduvad distributiivadverbid ja

perfektiivsusadverbid. Esimeste puhul funktsioneerivad tuletusalusena üha edasi genuiinsõnad (või vanemad laenud); distributiivadverbide vanad tuletustüübid on jäänud seni produktiivseks. Iseloomulik on, et kõigi muude arvõnakasutuste puhul lülitatakse ümber vene keelele. Mis puutub perfektiivsusadverbidesse, siis nende hulk on keeliti piiritletud. Ei ole põhjust arvata, et karjalas nende hulk värem praegusest suurem oleks olnud. Tuleb vaid oletada, et loomulikku teed arenedes nende hulk oleks kasvanud. Tänapäeva lõunakarjalas väljendatakse perfektiivsust sageli verbis (= laenverbis) sisalduva aspektiga, nt Ves ujed^{ie} 'ära sõita'; siel^{ie} dā kai ujedittih (Pjo) 'sealt sõitsid kõik ära', vrd ajja 'sõita'; uid^{ie} 'ära minna': pokā ei ustanovittu t^{ie} ad a vlijast^{ie} / uijittu ei (Ulj) 'kuni ei kehtestatud seda võimu, ei mindud ära', vrd mānna 'minna'; samuti zdaija 'ära anda' ↔ andja 'anda', dojed^{ie} 'kohale sõita' ↔ ajja 'sõita' jne. See on esmane mõju adverbisüsteemi arengule.

Teiseks mõjaks, mida laenadverbide tulv enesega kaasa toob, on seniste produktiivsete moodustustüüpide produktiivsuse kaotus, mis korvatakse laenudega. Semantiliselt diferentseeritumad adverbirühmad (eelkõige modaaladverbid) ei arene mitte oma keele baasil, vaid need laenatakse. See- ga kakskeelsuse tingimustes senine adverbisüsteem justkui stagneeruks, uus tekib vaid võõrelementide baasil.

Kolmandaks. Tarbetud laenud tõrjuvad aktiivsest tarvitusest järjest enam genuinseid adverbe kõrvale. Adverb, mis aktiivsest tarvitusest kõrvale jääb, ununeb. Samal ajal lülituvad mõningad laenud karjala adverbisüsteemi, mida kinnitavad mitmesugused adverbide edasiarengud. Briti aktiivsed on selles suhtes instruktiiv, nt Ves na^{ie}rekoin 'meelega' ← vn нарочно, vrd Suoj na^{ie}reke (KKS III 457) id; Tol duaroin (OKP 84) 'tasuta; niisama' ← vn даром, vrd nt Val dōarom (KVM 104); Tih nepomernoin (OKPT 201) 'üle jõu; kõigest jõust' ← vn непомерно, vrd Ves nepome^{ie} rno id; {sti}-liide, nt Tol ukuratnošt^{ie} (CKT) 'korralikult' ← vn mrd укyратно (?), vrd ukuratno (CKT); Lā raznošt^{ie} (LT III 123) 'erinevalt' ← vn разнo; {h}-liide (keos deminutiivsusliitega), nt Tol živōzēh (CKT) 'elavalt' ← vn живо, vrd Ves živo id; Tol okuratnozeh (CKT) 'korralikult' ← vn mrd укyратно (?), vrd Ves okuratno id. Siiski päris täielik laenadver-

bide adaptatsioon ei ole: laenadverbid seisavad üldiselt väljaspool sekundaarmoodustust (mõiste kohta vt Kuk 1986 : 63).

Seega kakskeelsuse tingimustes ja seoses karjala keele tarvitussfääri pideva ahennemisega suureneb vene keele mõju karjala keelele (sh adverbisüsteemile) pidevalt. Kahe erineva keeletüpoloogia segunemine avab siin uusi uurimisvõimalusi.

L ü h e n d i d

Materjali allikad: KKK I = E. L e s k i n e n, Karjalan kielen näytteitä I, Helsinki, 1932 (SKST 193); KKS I = Karjalan kielen sanakirja I, Helsinki, 1966 (LSFU XVI, 1); KKS = Karjalan kielen sanakirjan kokoelmat (Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki); KM = Konstantin Mansini käsikirjaline kogu (ENSU TA KKI soome-ugri keelte sektoris); KVM = P. P a l m e o s, Karjala Valdai murrak, Tallinn, 1962; LS = Lyydiläismurteiden sanakirja, Helsinki, 1944 (LSFU IX); LT I, III = P. V i r t a r a n t a, Lyydiläisiä tekstejä I, II, Helsinki, 1963, 1964 (SUST 129, 131); OSL = Oigeeelsussonaraamatu (Tallinn, 1976) adverbide arvutiiloend (ENSU TA KKIst); OKP = Г. Н. М а к а р о в, Образцы карельской речи. Калининские говоры, М.-Л., 1963; OKPD = Г. Н. М а к а р о в, В. Д. Р я г о е в, Образцы карельской речи. Говоры ливвиковского диалекта карельского языка, Л., 1969; OKPT = В. Д. Р я г о е в, Образцы карельской речи (Тихвинский говор собственно карельского диалекта), Л., 1980; SKT = Картогекса словари калининских говоров карельского языка (Карельский филиал АН СССР, Институт ЯЛИ, Петрозаводск); SLD = Г. Н. М а к а р о в, Карельский диалектологический словарь (ливвиковское наречие) (рукопись в Институте ЯЛИ Карельского филиала АН СССР, Петрозаводск).

Keeled: e = eesti keel, vn = vene keel; murded: L = livviko (aunuse), Lu = luudi, murrakud: Ves = Vesjegonski, Tol = Tolmatšu, Val = Valdai, Djo = Djorka, Tih = Tihvini, Suo = Suojarvi, Pa = Paatene, Por = Porajarvi, Rep = Repola; Kalad: Dju = Djudikovo, Pjo = Pjodovo, Uli = Uljanikka.

K i r j a n d u s

K u k k, T. 1986, Karjala indefiniitsete ja eitavate adverbide moodustus. - Paul Ariste fennougristikakoolkond ja selle sidemed: Fennougristica 13, Tartu TRUT 728, lk 63-69); P a l o l a, H. 1975, Adverbbit, postpositiigt, prepositiigt ja interjektliigt 1960-luvun suomen yleiskielesse, Oulu (Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 2); S u l k a l a, H. 1981, Suomen kielen ajan adverbien semantikka, Oulu (Acta Universitatis Ouluensis, Series B, Humaniora No. 8, Philologica No. 3); V i l l u p, A. 1969, Adverb eesti keeles, Tallinn;

З л о б и н а В. 1971, Языковые контакты и изменения

в грамматической структуре языков. - Прибалтийско-финское языкознание, Л.; Хауген Э. 1972а, Языковой контакт. - Новое в лингвистике, вып. VI, М., с. 61-80; Хауген Э. 1972б, Процесс заимствования. - Новое в лингвистике, вып. VI, М., с. 383-411; Юдакин А. П. 1981, Билингвизм и проблема связи языка и мышления (исторический аспект). - Теоретические проблемы социальной лингвистики, М., 1981, с. 220-240.

Тийт Кукк
(Тарту)

ПОЗДНИЕ РУССКИЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В СИСТЕМЕ НАРЕЧИЙ КАРЕЛЬСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

Среди заимствованных наречий в карельском языке встречаются наречия обладающие следующей семантикой: темпоральные наречия, локальные наречия, наречия образа действия, состояния, интенсивности и модальные наречия. Отсутствуют же наречия дистрибутивности и результативности. В статье выделяются три тенденции, являющиеся результатом проникновения русских лексических элементов в карельские говоры.

I. В карельских говорах не развилась система наречий результативности как в эстонском и финском языках, результативность выражается другими способами (чаще всего она содержится в самой семантике глагола).

II. Наречия, семантически более дифференцированные (например наречия модальности) не развивались на базе карельского языка, а заимствовались из русского языка.

III. Т. н. "ненужные" заимствования вытесняют из использования собственные наречия, в результате чего последние исчезают из употребления. В то же время заимствованные наречия активно включаются в наречную систему карельского языка, о чем свидетельствуют многие дериваты на базе заимствований.

Н. Лыскова
(Ленинград)

СОСТАВНОЕ ГЛАГОЛЬНОЕ СКАЗУЕМОЕ В ОБСКО-УГОРСКОМ
ПРЕДЛОЖЕНИИ (на материале северных диалектов
хантыйского и мансийского языков)

По значению и способу выражения сказуемое подразделяется на глагольное и именное. Глагольное сказуемое выражает действие, а именное – признак. Данная классификация сказуемого не зависит от свойств подлежащего, она позволяет дифференцировать подлежащее как деятеля или как носителя признака.

В зависимости от структурной модели сказуемое делится на простое, составное и сложное. При этом делении берутся за основу компоненты, составляющие сказуемое, их характер.

И семантическая, и структурная классификация обязательно учитывают способ выражения сказуемого. Поэтому обе классификации взаимодополняют друг друга, накладываются одна на другую.

В обско-угорских языках выделяются простое глагольное сказуемое, простое именное сказуемое, составное глагольное сказуемое, составное именное сказуемое.

Основанием деления сказуемого на простое (глагольное и именное) и составное (глагольное и именное) считается способ выражения вещественного и грамматического значений. Простое сказуемое, как правило, однословное, потому что вещественное и грамматическое значения выражаются одним словом. Составное же сказуемое чаще всего двусловное. Это вызвано тем, что в составном сказуемом связка и вспомогательный глагол являются носителями грамматического значения, а носителями вещественного значения выступают присвязочная часть или инфинитив.

Такое сказуемое, один компонент которого выражается инфинитивом знаменательного глагола, другой – финитной формой вспомогательного глагола, являющейся носителем грамматических показателей, называется составным глагольным сказуемым. Составное глагольное сказуемое представляет собой сочетание двух глаголов, один из которых является знаменательным, а

второй выступает в служебной функции. Инфинитив называет основное значение сказуемого; финитная форма глагола уточняет основное значение и содержит показатели глагольных категорий: суффиксы числа, лица, времени, наклонения, залога. Спрягаемый глагол выполняет тройную функцию: а) выражает модально-временное значение; б) дополняет основное информативное значение; в) координирует сказуемое с подлежащим.

В хантыйском и манейском языках так же, как и в русском языке, инфинитив постоянно имеет единообразный формант (хант. суффикс -та (-ты), манс. суффикс -нгкве (-ангкве, -ингкве, -унгкве, -кэгкве, -ингкве)).

В роли вспомогательных глаголов могут выступать:

I. Базисные глаголы, которые обозначают начало, продолжение, завершение основного действия, названного инфинитивом: хант. отнгытты 'начинать, начать', питты 'стать', нох вотытты 'перестать, прекратить', нох вотыттытты 'прекращаться, переставать' и т.д.; манс. патунгкве 'стать', пирмайтахтунгкве 'приниматься', пойтунгкве 'перестать, прекратить', пойтила-дунгкве 'переставать, прекращать', овытангкве 'начать' и т.д.

Хант. jõtmeł jupiyn kãmen juvat çersemati pitsat (Шт. II, 92) 'После игры (их) на улице стали трещать деревья'.
jïy-röytam pa çon pelãkka mojtata çïssat (Шт. I, 90) 'Братья (мои) в другом царстве остались гостить'. А хотева тангыттыта нох вотыс (М., 55) 'А в дом (он) заходить перестал'.

Манс. toç nãtnete çalt sam-pos joçttal çosa wol'ti nãlyçkve ratã (К., 82) 'Так в процессе плава стал появляться необозримо длинный плес'. Серёжа ос ильпинг ловиньтангкве овытактис (Клмн., 42) 'Серёжа снова начал читать'. Монинг ови ойтунгкве пойтсыт? (Там же, 49) 'Почему перестали плавить донья?'.

Лексическое значение базисных вспомогательных глаголов совпадает со значениями видовых оттенков этих глаголов: начальной стадии, повторности, завершённости. В таких случаях вспомогательные глаголы и видовые суффиксы взаимодополняют друг друга.

2. Глаголы, выражающие различные оттенки модальности:

а) возможность действия, невозможность, предрасположенность к действию, способность: хант. артытты 'пробовать', артыттытты 'намереваться, пытаться', вохты 'просить, требовать', вошитты 'мочь, смочь', влэматы 'успеть', влэмыйтты 'успевать'.

унлттыты 'учиться', хошты 'уметь', унлттытантты 'научиться', уйтантты 'найтись, в значении 'суметь'' и т. д.; манс. мушитангкве 'мочь, смочь', вермунгкве 'мочь, смочь', ханьсьтахтангкве 'учиться', ханьсьовлангкве 'научиться', хасунгкве 'уметь, суметь', алымангкве 'успевать, успеть', хотхатангкве 'найтись, суметь', арталангкве 'пробовать', арталахтангкве 'намереваться, попытаться', кусылангкве 'хотеть, попытаться, попробовать', вовунгкве 'происть, требовать' и т. д.

Хант. Димка там вьын воимтта хув ант моштыс (Д., 29) 'После этого Димка долго не мог заснуть'. jɨŋkna pɛʔatta pɨtsəm nɨk uʂsəm, a uʂta ʔn ɣoʂsəm (Шт. I, 82) '(Я) Стал купаться, забрёл в воду, а плавать не умел'. Етн пета курьнт вой поших вуш яма янгхта унтлыс (М., 86) 'К вечеру лосёнок уже научился хорошо ходить'.

Манс. Ам тит хультунгкве ат вермегум (Р., 32) 'Я не могу остаться здесь'. Володя рупитангкве сака ёмас ханьсьовлас (С., 29) 'Володя очень хорошо научился работать'. Хотыт нан халынт кати-матапрись наипа ёнгилыя ёнгунгкве хаси (Куг. 92) 'Кто из вас умеет играть в "кошки-мышки"?'.

б) вспомогательные глаголы могут выражать и такие оттенки модальности, как желание, стремление, решимость, старание: хант. вуратты 'хотеть, стремиться', тангхты 'хотеть, желать', тангхамыты 'захотеть', кашасьты 'согласиться', вутсийтты 'хотеть, попытаться', акытсыты 'собраться, в значении 'решиться'', сарайттытты 'стараться', магыртты 'добиваться, стремиться, хотеть', сонтаматы 'захотеть, решиться' и т. д.; манс. воратангкве 'хотеть, желать, стремиться', тангхунгкве 'хотеть', кусылангкве 'попытааться, попробовать', емталангкве 'хотеть, пытаться', сарайтахтунгкве 'стараться', атхатунгкве 'собираться', маграмтангкве 'добиваться, стремиться, хотеть', сонтамангкве 'решиться, захотеть' и т. д.

Хант. Тув эвие порты вутсийтсыте (Какс. II, 55) 'Он хотел (её) укусить девочку'. Кашасьтын ма питэмны утта? (Какс. I, 38) '(Ты) Согласишься жить со мною?'. Иси па Емеля вой ветта манта актысис, - имет куртны потыртыйсыт (Ал. I, 8) 'Наверное, Емеля собрался идти на охоту, - поговаривали в деревне женщины'. Мойпырыт тэты ёхи ёхытсыт па тэта яньсьта тангхамасыт (Какс. II, 53) 'Медведи пришли домой голодные и захотели есть-пить'. Лыв ляль елы тута вуратлыт (Ал. II, 52) 'Они хотят продолжать войну'.

Манс. Няврамыт Ленин магыс исмит тара пайтунгкве емтасыт (Куг., 48) 'Дети постоянно хотели варить уху для Ле-

нина'. Нагг ёнгунгкве тангхегын? (С., 25) 'Ты хочешь играть?'

3. Глаголы, выражающие эмоциональную оценку действия: хант. мустаты 'нравиться', лопитты 'любить', патты 'бояться', хурйитты 'опасаться, остерегаться, побаиваться', етымтты 'стыдиться, стесняться' и т. д.; манс. мустангкве 'нравиться', лопитангкве 'любить', эруптангкве 'любить', пилунгкве 'бояться', хурахлангкве 'побаиваться, опасаться, остерегаться', эссамангкве 'стыдиться, стесняться', сыгтлангкве 'радоваться', сыгтунгкве 'обрадоваться' и т. д.

Хант. Тамись турмын ма унт хуват янгхта лопиттым (Ал. I, 48) 'В такую погоду я люблю ходить по лесу'.

Манс. Дртанэ таве вонунгкве пилсыт (Куг., 32) 'Друзья (его) боялись звать его'. Тав сака послунгкве, сюртунгкве, задачит решайтангкве эруптас, картат усыт, ятыт кинсунгкве тангхыс (Кимл., 46) 'Он очень любил писать, чертить, решать задачи, хотел искать на карте города, реки'.

Нами были названы различные лексико-семантические группы вспомогательных глаголов. Вспомогательные глаголы 2-й и 3-й групп "обозначают мыслительно-волевые процессы или эмоциональные переживания субъекта, связанные с выполнением им действия, выраженного инфинитивом. Эти глаголы служат для выражения отношения субъекта к действию, выраженному инфинитивом" (Дубровина 1972 : 76).¹

¹ Примечание: В составе данного типа сказуемого инфинитив всегда является субъектным. Во всех выше приведённых примерах мы имеем субъектный инфинитив. Субъектный инфинитив составного глагольного сказуемого обозначает действие того же самого лица, которое находит отражение во вспомогательном глаголе, т.е. вспомогательная часть и основная часть обозначают действие одного и того же субъекта. Следует помнить, что инфинитив бывает и объектным. Объектный инфинитив обозначает действие иного лица, чем спрягаемый глагол. Тогда инфинитив выполняет роль дополнения.

Хант. Дыв вохсыт дяль нох вольтсыта (Ал. II, 53) 'Они требовали прекратить войну'.

Манс. Хотыт тавен хохса хартунгкве лавыс (Куг., 83) 'Кто ему велел курить'.

Если простое глагольное сказуемое выражено глаголом движения, поясняющий его инфинитив может быть обстоятельством цели.

Хант. ма нēlam kašti manlēm (Шт. II, 93) 'Я поеду искать жён (своих)'.

Манс. Худигласыт Ас витхары хулыт Енгта самы сунсунгкве торумхар (Ш I, 46) 'Всплыли рыбы на поверхность Оби Круглыми глазами смотреть на небо'.

Составное глагольное сказуемое может быть осложнённым. Так знаменательный компонент может быть двусловным. В его состав входят:

а) два инфинитива, основного и изобразительного глагола (колоративная конструкция) или близких по значению глаголов (парных).

Хант. Порвой поших товась итпия тангыс па тота утта-то-рийта питыс (Ал. III, 6) 'Волчонок забился под кровать и там стал жить-дрожать'. jöy jöyatsəw, teta jašta pītsaw (Шт. I, 83) 'Пришли (мы) домой, стали есть-пить'. ÿj yujat šitlna nõx nawərməs, mozəettijtta ewmattitta pitsanən (Там же, 96) 'Некий человек (его) с тем вскочил, целоваться-обниматься стали'. Вормга канарейка питны ий тыхытны утта-хотта питсангын (Какс. I, 39) 'Ворона с канарейкой стали жить-ночевать в одном гнезде'.

Манс. Дв ёхтасыт, тэнгке-аингке патсыт (Пример автора) 'Пришли домой, стали есть-пить'. Акимойка ампе ёт олунгке-хулынгке патыс (Пример автора) 'Дедушка с собакой (своей) стал жить-ночевать'.

б) инфинитив, не обладающий полнотой лексического значения и дополняемый именем существительным, прилагательным в косвенном падеже, наречием или наречным сочетанием.

Хант. lēsət jissət, katna manti pitsət (Шт. II, 125) 'Поели-попили, стали расходиться (букв. надвое стали идти)'. Си атым вер вана ёхытты питыс (М., 86) 'Эта опасность стала приближаться (букв. стала близко подходить)'. Па шоврыт хув оша йита ант мошитсыт (Какс. I, 32) 'И зайцы долго не могли прийти в себя (букв. не могли идти в сознание)'

Манс. Ленин крестьяныт ёт осьёмасулум варунгкве патыс (Куг., 90) 'Ленин стал прощаться с крестьянами (букв. стал делать до свидания)'

Вспомогательная часть составного глагольного сказуемого тоже может быть двусловной, если глагол нуждается в уточнении лексического смысла.

Хант. šit ūnta wāntəs, kur tijna töt'tə šəmtə pitəs (Шт. II, 294) 'До тех пор смотрел, устал стоять на ногах (букв. стал бессильным стоять)'. Ма хоты тывыт порты номыс ант тайсым (М., 36) 'Так я ведь их кусать не думал (букв. их кусать мысли не имел)'. Вот ма Пушокөм панны вуты номыс версым (Там же, 31) 'Вот я надумал взять с собой Пушка (моего) (букв. сделал мысль взять с собой)'

В обско-угорских языках основная часть (инфинитив) всег-

ца находится в препозиции. В русском языке, наоборот, вспомогательный глагол составного глагольного сказуемого предшествует инфинитиву.

Вспомогательные глаголы составного глагольного сказуемого могут выступать в функции простого глагольного сказуемого, когда они обретают самостоятельное значение (без пояснений и дополнений, без вторичного действия). Например: хант. Ма хисьсум 'Я остался'. Дув воша вуратыс 'Он стремился в город'; манс. Нанг юн хультен 'Ты оставайся дома'. Суп нявреми мусти 'Рубашка нравится ребёнку'.

Общеизвестно, что смысловые компоненты составного глагольного и составного именного сказуемого (инфинитив и имя) общего происхождения (именного). Инфинитив и имя в функции простого сказуемого не могут выражать столь разнообразные оттенки существования бытия, действий, состояния субъекта, его динамики или статичности. Естественно, вытекает необходимость в сочетании инфинитива и имени со вспомогательным или связочным глаголом в составном сказуемом.

Вспомогательный глагол характерен не только для составного глагольного сказуемого, он является необходимым компонентом аналитической формы простого будущего времени, т. е. простого глагольного сказуемого. В роли вспомогательного глагола простого глагольного сказуемого могут быть только спрягаемые формы глаголов питты 'быть' в хантыйском языке, патунгкве в мансийском языке. Вспомогательный глагол простого глагольного сказуемого выражает лишь будущее время изъявительного наклонения. Вспомогательный глагол составного глагольного сказуемого наиболее разнообразен по смысловому значению (см. с. 2-4), несёт на себе более сложную модальную нагрузку, т. к. выражает прошедшее, настоящее и будущее время изъявительного, сослагательного, условного, аудитивного (в причастной форме) наклонений.

Л и т е р а т у р а и с о к р а щ е н и я

Дубровина З. М., 1972, Инфинитивы в финском языке, Ленинград; Ал. I = Мамин-Сибиряк Д. Н., Потрыт, Ленинград 1948. На хантыйский язык перевёл Алачев В. С.; Ал. II = Садовский А., Феликс Эдмундович Дзержинский, Ленинград 1940. На хантыйский язык перевёл Алачев В. С.; Ал. III = Чарулин Е., Потрыт, Ленинград 1949. На хантыйский язык перевёл Алачев В. С.; Д. = Гайдар А., Р.В.С., Ленинград-Моск-

ва 1950. На хантыйский язык перевёл Дабин К. Н.; Какс. I = Мамин-Сибиряк Д. Н., Алёнушка моньсит, Ленинград-Москва 1951. На хантыйский язык перевела Каксина Т. И.; Какс. II = Толстой Л. Н., Потрыт "Азбука" эвйт, Ленинград 1949. На хантыйский язык перевела Каксина А. С.; К. = Bela Kalman, Chrestomathia vogulica, Budapest 1976; Кимл. = Голубева А., Серёжа Костриков урыл потрыт, Ленинград-Москва 1951. На мансийский язык перевёл Кимлобозов П. П.; Куг. = Кононов А. П., Ленин урыл потрыт, Ленинград 1959. На мансийский язык перевели Е. Кутина и Е. Яржина; М. = Скребицкий Г., Воет отыгны потрыт, Ленинград-Москва 1951. На хантыйский язык перевела Мамарова Н. Д.; Р. = Космодемьянская Л. Т., Зоя, Москва-Ленинград 1954. На мансийский язык перевела Ромбандеева Е. И.; С. = Ульянова А. И., Ильич мань порат ос хансьтахтам олум таланэ, Москва-Ленинград 1953. На мансийский язык перевел Содомин Н.; Сайн. = Российский Советский Федеративный Социалистический Республика Конституцияте (сяр аныг закон), Свердловск 1978; Ш. I = Шестадов Иван, Мисне, Тюмень 1961; Ш. II = Шестадов Иван, Этпос, Свердловск 1968; Шт. I = Steinitz W., Ostjakische Grammatik und Chrestomathie, Leipzig 1950; Шт. II = Steinitz W., Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen (aus zwei Dialekten). I Teil, Tartu 1939.

Н. Л у с к о в а
(Leningrad)

DAS ZUSAMMENGESETZTE VERBALE PRÄDIKAT DER OB-UGRISCHEN SPRACHEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Das zusammengesetzte verbale Prädikat der ob-ugrischen Sprachen besteht aus zwei Komponenten: 1) dem Infinitiv, der die semantische Bedeutung des Prädikats angibt, 2) der finiten Form des Hilfsverbs, die durch die Suffixe, die Zahl, Person, Zeit und das Genus die modale und zeitliche Bedeutung ausdrückt, die informatorische Hauptbedeutung ergänzt, das Prädikat mit dem Subjekt koordiniert.

Die Infinitive der ob-ugrischen Sprachen haben eine festgesetzte Form und werden in der Chanty-Sprache durch die Suffixe **-ты (-та)** und in der mansischen Sprache durch die Suffixe **-нгкве (-ангкве, -янгкве, -унгкве, -онгкве, -ингкве)** ausgedrückt.

Nach der Wortfolge, die für die finnisch-ugrischen Sprachen charakteristisch ist, steht der Infinitiv als erklärende Komponente vor dem Hilfsverb.

В. Л я ш е в
(Сыктывкар)

ДРЕВНЕПЕРМСКАЯ ЛЕКСИКА И ИСТОРИЧЕСКАЯ ДИАЛЕКТОГРАФИЯ

Изучение истории пермских языков и, в частности, коми-зырянского стало возможным только с введением в научный оборот обширного диалектологического материала на всей соответствующей территории. Благодаря усилиям многих поколений замечательных передвижников-собрателей и ученым сегодня коми языковедение располагает данными огромной научной ценности. В ряду ключевых для исторической диалектологии, например, является открытие в 1941 г. профессором П. Аристе (Ariste 1959 : 253-256) в верхневычегодском диалекте (через носителя нившерского говора) уникального лексического пласта с лабиализованными среднерядными $\underset{\cdot}{j}$, $\underset{\cdot}{ö}$ (в литературном им соответствуют нелабиальные j , e).

Исследованиями живых говоров, изучением древнепермского рукописного наследия XIV-XVII вв., сравнительно-историческим рассмотрением данных финно-угорских языков заложена основа в теорию и практику современной диалектологии, внесены новые методологические установки в историческую диалектологию. Тем самым указана перспектива развития и такой важной области последней, как историческая диалектография, целью которой является изучение былого территориального распространения коми языка. Между тем создание коми диалектографии, основанной в первую очередь на показаниях средневековых рукописей, — задача реальная. Предмет ее можно определить как исследование былого состояния языка в лингвогеографическом аспекте, а метод — как извлечение из памятников и локализация (или картографирование) лингвистических данных, генетически связанных с речевой культурой определенной местности. Дальнейшее развитие исторической диалектографии может существенно продвинуть познание хронологии многих явлений коми языка, в том числе определяющих диалектное членение (территориально варьирующее: вокализация $\underset{\cdot}{j}$, огласовка непервого слога, словоизменяемый инвентарий и т.д.). Развитие исследований в области исторической диалектографии не останется узкодиалек-

тологическим, а существенным образом повлияет на изучение истории языка в целом (также истории диалектоносителей), в том числе и литературного.

Материалы средневековой эпохи, которые могут быть использованы в плане диалектографии, не столь многочисленны, но в определенной степени информативны. Мы располагаем:

а) Памятниками древнепермского (древнекоми) языка, написанными стефановской азбукой (XIV–XVI вв.); около 250 слов связанного текста; сохранились они в виде надписей на иконах и приписок в русских рукописных книгах (Лыткин 1952 : 9–87).

б) Памятниками письменности, написанными на древнепермском языке русскими буквами (они были переведены со стефановской графики на русскую во второй половине XVII века); содержат около 600 слов связанного текста и представляют собой заупокойную обедню. Сохранились в четырех списках конца XVIII века.

в) Коми-зырянским разговорником XVII–XVIII вв., написанным русским алфавитом; памятник в двух списках содержит около 500 слов, часть из них в связной речи (Лыткин 1962 : 178–182).

К диалектографическим источникам относятся древние рукописные и опубликованные документы по истории коми народа. В частности, оптимальным может быть ономаσιологический (антропонимы, гидро- и топонимы, оронимы, ойконимы и т.д.) материал "Жалованной грамоты Великого князя Ивана III Васильевича жителям вычегодской ..." (1485 г.), "Жалованных грамот Ивана III Васильевича пермскому епископу..." (1483, 1490 гг.), "Таможенных уставных грамот Вымского уезда...", "Вычегодско-вымской летописи" и др. (Документы 1958 : 241–271). Описывая селения и угодья, их положение и границы, их владельцев, писцы вносили местные названия, имена, прозвища. Аналогично жалованным грамотам, лексически информативными могут быть различные акты, сотные, писцовые и переписные книги XVII–XVIII вв. (Гневушев 1914 : 267–354). Для палеолингвистической географии весьма пригодными оказываются топонимы, представляющие собой самый древний памятник языка. Так, изучение гидронимов бассейна Северной Двины позволило предположить наличие древнезырянского диалекта Пинеги (Туркин 1984 : 178). Становится очевидным, что с целью установления надежных относительно-хронологических и ареальных характеристик явлений языка поиски должны вестись также по линиям привлечения смежных наук: истории, этнографии, археологии, в основу ре-

конструкции ареалов должно быть положено совмещение языковых особенностей и исторических границ (Жеребцов 1977; 1982; Королев, Ляшев 1978 : 63-64).

Большим подспорьем в локализации языковых данных древности могут служить письменные памятники XIII-XIX вв. Выявлена и описана лексика и хорошо изучена грамматика коми языка второй половине XIII в. (Кузнецова 1958; 1968). Большую помощь дают многочисленные рукописные и печатные работы XIX в., содержащие ценную информацию для исторической диалектографии (Лексикология 1982).

В данной статье рассматриваются вопросы локализации древнепермской (древнезырянской) лексики в связи с диалектным членением в эпоху средневековья. В.И. Лыткиным была предпринята паспортизация слов, встречающихся в памятниках письменности XIV-XVII вв. Словарь, помещенный в его книге "Древнепермский язык", снабжен указателями источников и сопоставлен со словами современных диалектов коми языка. Древняя лексика, связанная с отдельными сторонами социально-экономической структуры, представлена подчас значениями, утраченными современными диалектами. Словарь характеризуется обилием церковной лексики, но бытует и значительное количество слов общенародного употребления. Функционируют и диалектизмы, более полно представлены лексические (и грамматические) особенности нижневычегодско-вымского и сысольского регионов. Но в силу недостаточной приспособленности древнепермской азбуки, изобретенной Стефаном, для передачи сложного звукового состава, особенно древнезырянского вокализма (Основы 1976 : 132) трудности для современного чтения и интерпретации были заложены в самом характере письменности; стефановская азбука по понятным причинам не смогла адекватно отразить диалектно-территориальное разнообразие; поэтому реальное звучание значительной части лексики пока остается скрытой. При этом неясно семантическое наполнение многих слов древнепермских памятников, часть непонятна современным народам коми (vajman 'конец', vis 'жертва', ver 'раб', jord-jalni 'судить', mezes 'господь', milem 'милость', ses 'и (союз)', seske 'но (союз)', izdalan 'власть' и др.). Но обнадеживает несколько тот факт, что десятки лексем находят аналогии в современных удмуртских и прикамских коми наречиях: art 'чин, должность', burdla dorin 'по правую руку', es-ra 'голос', gazalni 'хотеть, желать', didik 'голубь'; vomic-zasni 'удивляться', mitsalni 'остаться (в живых)'; jez 'время' и др.

В.И. Лыткин при диалектном членении опирался на комплекс признаков: лексико-семантических, фонетико-морфологических и т.д. Предположительно для XIV-XV вв. он выделил пять диалектных зон: "Вычегда с самого устья (разрядки наши - В.Л.) была занята населением, говорящим на древнепермском языке с некоторыми (небольшими) говорными особенностями. К северу были распространены удорский и вимский диалекты, отличающиеся от древнепермского языка, к востоку - восточный древнепермский говор; к югу находились сисольцы, говорившие на диалекте, значительно отличающемся от древнепермского языка" (Лыткин 1952 : 121).

Созданию указанной сложной ареальной ситуации на обширной территории способствовало то обстоятельство, что в результате перемещения населения и контактирования с другими границы диалектных зон в различные эпохи не совпадали. Более стабильной была южная зона и, наоборот, изменялась конфигурация северо-западного региона. О восточнопермском (древневерхневьегодском) диалекте и отражении его лексического пласта в памятниках у нас опубликованы пока скудные сведения (Лыткин 1952 : 119-121; Королев, Ляшев 1978; Ляшев 1980), значительно больше данных о территории их носителей накопилось у археологов (Королев 1979). Восточные диалектизмы типа коми-язвинского получили письменную фиксацию и косвенно отразили в первом слого многих слов диалектный признак лабиализованности в вокализме, указанной профессором П. Аристэ. [Лабиализованные среднерядные были ранее обнаружены в приуральском коми-язвинском наречии (Genetz 1897) и удмуртских говорах (Munkácsi 1887). В 1964 г. в целях уточнения явления и в связи с подготовкой коллективной монографии по верхневьегодскому диалекту В.И. Лыткиным были обследованы восточные говора верховьев Вычегды, где также функционируют лабиализованные (Лыткин 1968 : 35-94)]. Предполагаемый древневосточный говор, контактирующий с диалектами на Каме, возможно, имел лексику с конечнослоговым -t, с широким гласным, акустически близким к язвинскому ə в первом слого. В его словарном составе бытовали соответствия типа: eksema (к.-п. eksema 'собор'), uri (удм. uri 'мир, покой'), urjaskini (удм. 'примириться') и другие. Средневековые документы дают возможность локализовать северо-западную лексику, уточнение которой необходимо сделать с учетом более поздних исторических словарей, с привлечением современных региональных словариков

(Сахарова, Сельков 1976 : 124-245; Сорвачева 1978 : 57-202; 1972; Ляшев 1979). Слова памятников, предположительно причисляемые к северно-западной зоне: ber (вым. ber 'много'), varkes (вым. иж. varges 'коварный'), vord'jalnis (вым. нв. vordni 'загадать, заклинать'; вым. иж. 'желать, предсказать'; уд. 'бояться; гадать, предсказывать'), vul'zannim (вым. иж. vugzini 'кинуться, наброситься'), didik (уд. didik 'голубь'), in : et inin 'вкупе, вместе' (вым. иж. уд. inini 'найтись событу, месту'), kezasan (уд. koztini 'испугаться', kozedni 'напугать', kezmavni 'изурочить, сглазить'), pertas (уд. pertas 'примерно, приблизительно; внутренность избы'), sikšitem (уд. sikalem 'увязывание в снегу; порча снега при оттаивании'), šil (вым. иж. šil 'буря, вихрь'; уд. šivnir 'буря, вихрь') и др.

В древнекоми словаре И.И. Лепехина, полностью напечатанном в качестве приложения в книге "Древнепермский язык" (I48-I6I), северо-западная маркированность предполагается в словах: aj 'отец', vartni 'ударить', vijm 'есть', dojd 'сани', in 'не', džel'a 'маленький', karoma 'выделанный', jemdom 'сталь', kuzi 'как', lebini 'вилы', lola 'лось', puris 'улица', sod 'лестница', surim 'смерть', sije 'его', ežmalisnis 'отняли, отбили' и др. В.И. Лыткин (Лыткин 1952 : I48) дает к словарю такие пояснения: "Словарный материал, приведенный Лепехиным, ближе всего стоит к современному нижневьчегодскому диалекту (или, еще точнее, гамско-вьчегодскому)". Аналогично высказывается и З.И. Кузнецова (Кузнецова 1858 : 236). Думается, приведенный список отражал также лексику вымского, ижемского и удорского диалектов в XVIII столетии. Подтверждение тому - современное широкое северо-западное бытование слов.

Интерес по нашей теме представляет лексика зырянского словаря Ундольского (см. об этом Кузнецова 1958 : 236-237; 1975 : II4). Рукописный словарик, по мнению З.И. Кузнецовой, был составлен на основе какого-то неизвестного оригинала XVIII века. "Язык словаря близок к удорскому диалекту современного коми языка: в словаре мы находим ряд слов, которые в настоящее время бытуют лишь в удорском диалекте или в соседних с ним вымском и нижневьчегодском диалектах коми языка" (Кузнецова 1975 : II4). Мы приведем лишь часть лексики: veš (вым. иж. нв. уд. veš 'даром, напрасно'), veštan (уд. veštaš šornitni 'прямо говорить'), veža lun 'воскресенье', gir (уд. gir 'мера для измерения холста; часть руки до локтя'), jemdan

'сталь', jenmos verdis (вым.иж. verdni 'родить', здесь: 'богородица'), kičil (вым. иж. уд. kičil 'кривизна'), lola 'лось', lehin 'вилы', l'usva (уд. l'uska 'ложка'), ois (уд. eis 'дверь'), pesomaloon (вым. нв. уд. pesni 'бить'), pudojd 'дровни', pusir (уд. puris 'дорога, улица'), sod 'лестница', ser (нв. уд. ser 'куница'), šokir (иж. šokur, šehur 'мерин'), tirpjas (вым.уд. tirp 'губы') и др. Приведенный материал как видим, оказывает некоторую услугу при чтении древнепермских текстов. Возникает и такой вопрос: каким оригиналом пользовался Ундольский, не был ли он более древнего, чем XIII век, происхождения? З.И. Кузнецова доказывает оригинальность словаря расхождением с лепехинским текстом в написании слов, различной структурой словесников, неидентичностью лексического состава.

Закономерен для исторической диалектографии вопрос о территории диалектной зоны.

Не заполненным конкретным историческим содержанием остается тезис о существовании в XIV-XV вв. древнеижемского диалекта, поскольку пока не удастся лингвистически определить ни его границы, ни признаки. Пока не определены весомые примарные изоглоссы, которые могли бы рассматриваться как репрезентанты собственно ижемского региона древности. Нет четких языковых характеристик - репрезентаторов предполагаемого диалекта низовьев Вычегды, а также древнекоми (древнепермского) говора Пинеги, хотя конкретное упоминание о наличии говора имеется: "... в X-XII вв. древнепермские племена продвинулись довольно глубоко на запад. Продвигаясь на север, "пермяки вычегодские" в XIII-XIV вв. осваивают бассейны р. Вашки и выходят на Пинегу" (Жеребцов 1982 : 34). Поэтому на данном этапе целесообразнее выделить на северо-западе именно обширную диалектную зону с условными границами. Уточнение границ однако возможно с учетом комплексных данных, как разноразрядных языковых, так и нелингвистических (археология, этнография). В лексике, видимо, весьма затруднительно будет наметить зоны синонимических образований вследствие затемненности семантики. Лексические факты локального характера пока остаются непротивопоставленными, редки примеры типа lol - pqltes 'дух'.

Таким образом, специфика разработки теоретических основ коми исторической диалектографии определяется тем, что ее принципы отличаются от сложившихся в диалектологии на базе изучения современных говоров. В силу особого характера мате-

риалов исторической диалектографии приходится учитывать косвенное отражение диалектных явлений, а в отдельных случаях удовлетворяться лишь их наличием.

Л и т е р а т у р а и е е с о к р а щ е н и я

Г н е в у ш е в А. М. 1914, Акты времени правления царя Василия Шуйского, Москва; Документы 1958 = Документы по истории коми. - Историко-филологический сборник 4, Сыктывкар; Ж е р е б ц о в Л. Н. 1977, Формирование этнической территории коми (зырян). - Коми филиал АН СССР. Научные доклады 31, Сыктывкар; 1982, Историко-культурные взаимоотношения коми с соседними народами (X - начало XX вв.), Москва; К о р о л е в К. С., Л я ш е в В. А. 1978, Комияс Эжва вылын. - Войвыв кодзув 8, Сыктывкар; К о р о л е в К. С. 1979, Новый район обитания вычегодских пермян. - Коми филиал АН СССР. Научные доклады 46, Сыктывкар; К у з н е ц о в а З. И. 1958, Обзор памятников коми письменности XVIII века. - Историко-филологический сборник 4, Сыктывкар; 1968, Язык письменных коми памятников XVIII века. Автореферат канд. дисс., Йошкар-Ола; 1975, Лексика рукописных списков коми языка XVIII века. - Вопросы марийского языка. Сборник статей к 60-летию проф. Н. Т. Пенгитова, Йошкар-Ола; Лексикология 1982 = Лексикология современного коми языка. (Рукопись в архиве Коми филиала АН СССР (КФАН), ф. 5, оп. 2, ед. хр. 294); Л ы т к и н В. И. 1952, Древнепермский язык. Чтение текстов, грамматика, словарь, Москва; Л ы т к и н 1962 = А. С. Сидоров, Новые памятники древнекоми письменности (с комментариями, подстрочными примечаниями и заключением В. И. Лыткина). - Вопросы финно-угорского языкознания. К 70-летию со дня рождения Д. В. Бубриха, Москва-Ленинград; Л ы т к и н В. И. 1968, Лабиализованные гласные среднего ряда в пермских языках. - Вопросы языкознания 1; Л я ш е в В. А. 1979, Лексика вымского диалекта коми языка. (Рукопись в архиве КФАН, ф. 5, оп. 2, ед. хр. 247); 1980, Диалектное членение древнекоми языка. - Коми филиал АН СССР. Научные доклады 60, Сыктывкар; Основы 1976 = Основы финно-угорского языкознания. Марийский, пермские и угорские языки, Москва; С а х а р о в а М. А., С е л ь к о в Н. Н. 1976, Ижемский диалект коми языка, Сыктывкар; С о р в а ч е в а В. А. 1972, Удорский диалект коми языка. (Рукопись в архиве КФАН, ф. 2, оп. 2, ед. хр. 92); 1978, Нижневычегодский диалект коми языка, Москва; Т у р к и н А. И. 1984, О двух гидронимических формантах в коми языке. - Вопросы лексикологии и словообразования коми языка (Труды Института языка, литературы и истории Коми филиала АН СССР 31), Сыктывкар;

A r i s t e, P. 1959, Moningaid märkmeid komi keele fonetika alalt. - Emakeele Seltsi Aastaraamat V, Tallinn; G e n e t z, A. 1897, Ost-permische Studien. - Journal de la Société Finno-ougrienne XV 1, Helsinki; M u n k á c s i, B. 1887, Votjak népköltészeti hagyományok, Budapest.

V. L j a š e v
(Syktyvkar)

ALTPERMISCHE LEXIK UND HISTORISCHE DIALEKTOGRAPHIE

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Einbeziehung des dialektologischen Materials von einem großen Territorium des Uralvorlandes, das Studieren des altpermischen Schriftsystems eröffnet eine Perspektive für die Entwicklung der historischen Dialektographie der syrjänischen Sprache. Das Ziel der Dialektographie ist die Feststellung der territorialen Verbreitung der Dialekte in verschiedenen historischen Perioden. Dabei erweist es sich, daß der lexikalische Bestand der Sprachdenkmäler der XIV - XVII. Jh. informativ ist. Es müssen genaue Kriterien für deren Aussonderung und für die Feststellung der Gebiete der Urdialekte durch die Nebenwissenschaften festgestellt werden.

Unter der Berücksichtigung der gegenwärtigen Mundarten ergibt sich die Möglichkeit, einige größere Dialektgebiete auszusondern, und nämlich: die östlichen, nord-westlichen und südlichen.

Г. Некрасова
(Тарту)

ВЗАИМОСВЯЗЬ СРЕДСТВ ВЫРАЖЕНИЯ ПОСЕССИВНОСТИ И ЛОКАЛЬНОСТИ
(на материале 1-овых падежей коми языка)

1. В современном коми языке выделяются три способа выражения отношений принадлежности: морфологический – при помощи специальных аффиксов, морфолого-синтаксический, при помощи генитива, аблатива, и синтаксический, при помощи номинатива, образующие все вместе особое реляционное поле посессивности. Наличие конститuentов разного уровня, а также нескольких элементов одного уровня предполагает выражение в данном языке различных оттенков, нюансов принадлежности, которые создаются в результате разного сочетания, взаимосвязи присущих им дифференциальных признаков, т.е. определенных сем. Мы не будем рассматривать всю систему посессивности, ограничимся лишь 1-овыми падежами (генитив, аблатив, датив) и номинативом, который часто вступает в синонимические отношения с генитивом. Однако следует отметить, что отнесение датива, к падежам принадлежностного характера является условным, скорее всего он входит в группу объектных падежей, как принято рассматривать в удмуртском языке (ГСУЯ : 86). Но в силу определенных причин в данном случае мы намерены рассматривать его в соответствии с установившейся традицией (СКЯ I : I37–I4I; КПЯ : I85; Карманова I980 : 44). В связи с этим посессивность (принадлежность) понимается нами в более широком смысле, чем это принято в финно-угроведении и общем языкознании, отчасти речь пойдет о посессивности "глубинных" структур.

2. Широкая интерпретация посессивности позволяет выделить в нем определенные фазы: начало обладания, собственно обладание и конец обладания. В соответствии с этим для определения семантической структуры рассматриваемых падежей выявим дифференциальные признаки, которые образуют бинарную оппозицию в плане содержания поля посессивности. Учитывая семантические особенности падежей, выделяем оппозиции: динамическая / статичная посессивность, воспринимаемая / отчуждаемая посессивность, имплицитная / эксплицитная посессивность, при этом отмечаем некоторую условность применяемых терминов.

2.1. Динамическая / статичная посессивность. Выделение данных признаков основано на принципе характера отношений между обладаемым и обладателем в определенный период времени. Динамическая посессивность выражает изменение обладания, т.е. обозначает начало или конец принадлежности чего-либо кому-то в данный период времени. Под статичной посессивностью подразумевается постоянное обладание, т.е. наличие, принадлежность чего-либо кому-то в рассматриваемый период времени. По данному признаку противопоставляются генитив и номинатив с дативом и аблативом.

2.2. Воспринимаемая - отчуждаемая принадлежность. В рамках динамической посессивности отчетливо выделяются семы отчуждаемой и воспринимаемой посессивности, нашедших свое выражение соответственно в формах аблатива и датива. Аблатив в некотором отношении обозначает конец обладания, т.е. нечто принадлежавшее одному обладателю переходит в обладание другого обладателя. Напр.: Видзьястѣ, медводзын, тыдалѣ, т э н с ь н д мьрддяс... (Юхнин II : 34) 'Луга-то в первую очередь, по-видимому, у тебя отберет'. Датив, наоборот, предполагает восприятие, начало обладания, что обусловлено адресованностью, предназначенностью действия. Напр.: Ольбш нбшта на вайис нянь, сет Ис Егорлы (Юхнин II : 53) 'Алексей еще принес хлеб, дал Егору'.

2.3. Имплицинтная / эксплицитная посессивность. По данному признаку противопоставляются -овые падежи номинативу. Сема имплицитности показывает немаркированность и содержит выражение так называемой виртуальной принадлежности. В нормативной грамматике отмечается также, что "при употреблении конструкции с именительным определением говорящий желает обратить внимание не на слово, выражающее принадлежность, а на определяемое им слово: м б с в р 'коровы (коровья) голова' (СКЯ I : 140). Сема эксплицитности выражает актуализированную принадлежность, оформленную в определенных грамматических маркерах. Напр.: м б с л ъ н в р 'у коровы голова', И в а н л ы с ь б о с ь т ь к н и г а 'у Ивана взял книгу'; м б с л ы с е т т у р у н! 'Дай корове сена!' (СКЯ I : 141).

Данный семантический признак является единственной отличительной чертой генитива от номинатива и объясняет обязательность употребления первого при нарушениях синтагмы, связанных с определенным логическим ударением, интонацией, порядком слов, когда обладатель следует за обладаемым. Напр.: Сесся разной яй - с ь б л а л ъ н, т а р л ъ н, д о з -

м ъ р л ъ н, к ъ ч л ъ н - жаритма и пжалма (Юхнин I: 62)'. Потом разное мясо - рябчика, тетерева, глухаря, зайца - пожарено и выпечено'. Ср. Кос кѳр яйис йѳрмис голяас (Рочев : 40)' Сухое оленье мясо застряло в горле'.

2.4. Комплексная семантическая структура рассматриваемых падежей наглядно представлена в таблице № I.

Таблица № I

Семантическая структура принадлежностных падежей и номинатива коми языка

	НОМИНАТИВ	ГЕНИТИВ	АБЛАТИВ	ДАТИВ
+ динамическая / - статичная	-	-	+	+
+ воспринимаемая - отчуждаемая			-	+
+ имплицитная / - эксплицитная	+	-	-	-

Как показывают данные таблицы, 1-овые падежи, выражая принадлежность в "глубинных" структурах, объединяются по признаку эксплицитного выражения, разница заключается в обозначении динамичности / статичности посессивности.

3. Если отвлечься от значения принадлежности и принять во внимание точку зрения, согласно которой исторически первичным значением всех 1-овых падежей, в том числе и принадлежностных, было выражение локальных отношений (Гуляев 1961 : 232; Häkkinen 1983 : 76 и др.), то появляется возможность рассмотреть их в системе признаков, принятых для описания пространственных отношений, в качестве рабочего варианта которого нами используется система М.А. Шелякина (1985 : 45), где выделяются семы: динамическая направленность / локация, прямая / обратная направленность, инклюзия / эксклюзия. Выделенные типы оппозиций легко сопоставимы с подобными для выражения посессивных отношений, более того, наблюдается их параллелизм и семантическое сходство: динамическая посессивность соответствует динамической направленности, статичная посессивность - локации, воспринимаемая / отчуждаемая посессивность - прямой / обратной направленности и имплицитная / эксплицитная посессивность - инклюзии / эксклюзии.

3.1. В соответствии с этим генитив (адессив), аблатив, датив (аллатив) как местные падежи должны были характеризоваться следующей системой признаков (см. таблицу № 2).

Таблица № 2

Семантическая структура принадлежностных 1-овых падежей в локальной интерпретации

	генитив (адессив)	аблатив	датив (аллатив)
+ динамическая направленность / - локация	-	+	+
+ прямая / - обратная направленность		-	+
+ инклюзия / - эксклюзия	-	-	-

Если интерпретировать признаки, полученные в таблице № 2, то первоначальным значением генитива (адессива) было выражение местонахождения (локация) около, вблизи, на поверхности чего-либо. Аблатив выражал динамическую обратную направленность от внешней границы чего-либо. Датив (аллатив), образуя оппозицию с аблативом, обозначал прямую направленность в сторону чего-либо, к внешней границе чего-либо без проникновения в его внутреннюю сферу. Наличие общего специфического признака - эксклюзии, встречающейся в семантической структуре каждого падежа, позволяет рассматривать их как особую систему внешнеместных падежей.

3.2. Полученная симметрия дифференциальных признаков локальных и посессивных отношений свидетельствует о взаимосвязи способов их выражения, о наличии единой содержательной структуры и определенного типа отношений, который был предопределен первичным локальным значением и отчасти сохранился в значениях вторичного происхождения, возникших непосредственно из исходного (см. также Шелякин 1983 : 43-44). Подтверждением этого положения могут служить и некоторые данные прибалтийско-финских языков. Так, Л. Сабо, рассматривая употребление внешнеместных падежей водского языка, отмечает их способность выражать нечно подобное как обладание. Алла-

тив, адессив и аблатив, по его мнению, в некоторой степени можно идентифицировать тремя фазами обладания: аллатив обозначает изменение (начало (чаще всего) или конец) обладания, адессив — просто обладание, аблатив — прекращающееся обладание (Szabó 1981 : 47-48). Такую интерпретацию можно распространить и на другие прибалтийско-финские языки. Поэтому в соответствии с нашей системой определим содержательную структуру прибалтийско-финских 1-овых падежей в принадлежностном значении в сравнении с их основным локальным значением (см. таблицу № 3).

Таблица № 3

Семантическая структура внешнеместных 1-овых падежей прибалтийско-финских языков

	аллатив	адессив	аблатив
+ динамическая направленность (динамическая посессивность) /	+	-	+
- локация (статичная посессивность)			
+ прямая (воспринимаемая посессивность) /	+	-	-
- обратная (отчуждаемая посессивность) направленность			
+ инклюзия (имплицитная посессивность) /	-	-	-
- эксклюзия (эксплицитная посессивность)			

Картина, полученная в случае коми и прибалтийско-финских языков, идентична. Это не только еще раз доказывает существование связи средств выражения пространственных и посессивных отношений в языке, но и может явиться также дополнительным подтверждением генетической связи уральского генитива *-n с локативом на *-na, *-ni и прибалтийско-финского дативного генитива с лативом на *-n (не исключаются промежуточные ступени развития).

4. В процессе развития языковые элементы, приобретая новые, вторичные функции "ввиду асимметрии плана выражения и плана содержания" нередко утрачивают свои оппозиционные свойства и могут выступать в функциях генерализации, транс-

позиции и десемантизации (Гак 1985 : 13). Нейтрализация оппозиции ведет к утрате семантической лингвистических единиц, их употреблению в более обобщенных абстрактных значениях. В отношении падежных форм это проявляется в развитии семантических падежей в синтаксические, т.е. конкретных в грамматические, по терминологии Е. Куриловича (1962 : 186). В плане выражения посессивности в нашем понимании стирание оппозиции должно заключаться в случае генитива в нейтрализации по третьему признаку, в случае аблатива и датива по первым двум признакам. Наиболее чаще и ярче в коми языке обнаруживается нейтрализация первого типа, которая заключается в недифференцированности оттенков значения номинатива и генитива в притяжательном употреблении. Аблатив в функции нейтрализации выступает в позиции при прямом дополнении, когда его прежнее значение "отчуждения" затемняется и заменяется значением собственного обладания. Напр.: Ме аддзылI дя дь лы сь писб 'Я видел у дяди (дядина) сына, сына дяди' (СКЯ I : 141).

Значение датива менее подверглось нейтрализации, о собственной посессивности условно можно говорить лишь в случае реализации дативной словоформой значения "обладателя по смежной принадлежности части целому" (а), напр.: ...Асныров вблисти сэки видзбдлIс сы лы чужбмас (Юхнин II:10) '...Асныров только потом посмотрел ему в лицо'; или 'обладателя по смежности, близости личных отношений и участия' (б) (Шелякин 1983 : 54), напр.: ... ме тэныд верной слуга лоа (Коми лег. : 42) '... я тебе верной слугой буду'. Хотя в данной позиции датив функционально соответствует принадлежностному определению существительного, что было отмечено в свое время еще А.С. Сидоровым (1950 : 386), но все же оттенок направленности, адресованности действия (а) и предназначения, назначения (б) сохраняется. Однако это не исключает возможности полной нейтрализации. Так, датив, в функции генерализации выступает в венгерском языке, выражая в основном обладателя в притяжательных конструкциях. Напр.: а gyermeknek а játékszere 'игрушка ребенка', а háznak а leteje 'крыша дома', а kapitalizmusnak nincs jövője 'у капитализма нет будущего, капитализм не имеет будущего' (Майтинская 1955 : 130-131). Окончание датива -nak/-nek возводится к знаменательному слову со значением 'по направлению к ...' (там же).

5. Взаимосвязь выражения посессивных и локальных отношений наблюдается не только в финно-угорских языках. Д. Лайонз (1978 : 414-419), сопоставляя локативные и посессивные кон-

структуры английского языка, приходит к выводу о существовании между ними структурного параллелизма, подтверждая свое предположение примерами из других языков. То же самое можно сказать в отношении славянских языков, где одни и те же средства могут употребляться для выражения посессивных и пространственных отношений. Так, в русском языке именные словосочетания с предлогами от, у, из обнаруживают семантическую близость со словосочетанием с беспредложным родительным падежом: кран от самовара (ср. дорога от пристани) – кран самовара, голова у ребенка (ср. дом у дороги, разговор у коменданта) – голова ребенка, глава из романа (ср. тропинка из роши) – глава романа (Грамматика 1960 : 245, 247, 250, 252, 254, 255). Различие этих близких по общему значению конструкций, как отмечается в Грамматике 1960 (245), состоит в том, что "в предложном словосочетании определяемый предмет представляется существующим как бы самостоятельно, независимо от того предмета, в состав которого он входил или входит, в то время как в беспредложном словосочетании определяемый предмет изображается только как составная часть другого предмета", иначе, различие заключается по признаку имплицитности / эксплицитности, подобно коми генитива и номинатива. Если обратиться к истории развития значений родительного падежа, который в современном русском языке является одним из важнейших средств выражения посессивных отношений, семантическая структура которого по системе М.А. Шелякина (1935 : 45) содержит признаки эксклюзива и обратной направленности / локации, то его первоначальное локальное значение можно интерпретировать как отдаление предмета от локума, т.е. от некоторого пространственного ориентира, что подтверждают данные древнерусского языка, где родительный падеж употреблялся "для обозначения предмета, относительно которого происходило действие удаления". Напр.: Пицаньци Волчьѣя Хвоста бѣгати (= бегает от Волчьего Хвоста). Такое употребление в качестве архаизма встречалось еще у писателей XIX в. Напр.: Беги мѣня, дитя мое (Чернышевский Что делать?) Цит. по Т.Н. Ломтеву. (Ломтев 1956 : 262-263).

Совпадение средств выражения рассматриваемых отношений, по мнению А.Е. Кибрика (1970 : 124), следует считать вполне естественным явлением, ибо "значение обладания предполагает какое-то пространственное отношение между предметом обладания (субъектом высказывания) и ориентиром (обладателем)." На материале дагестанских языков он показывает, что в тех слу-

чаях, где значение посессивности не имеет специального падежа, оно, как правило, передается каким-нибудь другим падежом пространственного значения, чаще всего таковым является форма с основным значением находиться контактно / неконтактно около ориентира, на вертикальной поверхности, около вплотную к ориентиру (Кибрик 1970 : 136), т.е. падежи с внешнеместным значением.

Приведенные языковые факты не только еще раз подтверждают взаимосвязь средств выражения пространственных и посессивных отношений, что, видимо, представляет собой типологическое явление, но и являются еще одним доказательством первичности локальных значений 1-овых падежей коми языка, которые просматриваются в настоящее время через призму посессивных отношений.

Л и т е р а т у р а и е е с о к р а щ е н и я

Г а к В.Г. 1985, К типологии функциональных подходов к изучению языка. - Проблемы функциональной грамматики, Москва: 5-15; Г р а м м а т и к а 1960 = Грамматика русского языка II. Синтаксис, ч. I Ленинград; ГСЯ = Грамматика современного удмуртского языка. Фонетика и морфология, Ижевск 1962; Г у л я е в Е.С. 1961, С'-овые падежные суффиксы в коми языке (в сравнительно-историческом освещении). Канд. дисс., Сыктывкар; К а р м а н о в а А.Н. 1980, Современный коми язык. Морфология, Сыктывкар; К и б р и к А.Е. 1970, К типологии пространственных значений. - Язык и человек, Москва: 110-156; К П Я = Коми-пермяцкий язык. Введение, фонетика, лексика и морфология, Кудымкар 1962; К о м и л е г. = Коми легенды и предания, Сыктывкар 1984; К у р и л о в и ч Е. 1962, Проблема классификации падежей. - Очерки по лингвистике. Сб. статей, Москва: 175-103; Л а й б н з Д. 1978, Введение в теоретическую лингвистику, Москва; Л о м т е в Т.Н. 1956, Очерки по историческому синтаксису русского языка, Москва; М а й т и н с к а я К.Е. 1955, Венгерский язык. Введение. Фонетика. Морфология, Москва; Р о ч е в = Е. Р о ч е в, Лбз тундра, Сыктывкар 1980; С и д о р о в А.С. 1950, Синтаксис коми языка I, Сыктывкар (Архив Коми филиала АН СССР, ф. I, оп. II, ед.хр. 133); С Я = Современный коми язык. Фонетика, лексика, морфология, Сыктывкар 1955; Ш е л я к и н М.А. 1983, Опыт семантико-синтаксического описания дательного падежа русского языка. - Грамматические и лексико-семантические проблемы описания языка. Ученые записки ТГУ, 65I, Тарту: 43-57; Ш е л я к и н М.А. 1985, О единстве функционального и системного описания грамматических форм. - Проблемы функциональной грамматики, Москва: 37-49; Ю х н и н Г = В. Ю х н и н, Албий лента, Сыктывкар 1955; Ю х н и н П = В. Ю х н и н, Диньельса вбрунпукт, Сыктывкар 1983;

H ä k k i n e n, K. 1983, Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. Suomalais-ugrialaisten kielten etymologisen tutkimisen perusteita ja metodiikkaa, Turku; S z a b o, L. 1981, Der Gebrauch ausseren Lokalkasus im Wotischen. - Finnisch-ugrische Mitteilungen 5, Hamburg: 45-59.

G. N e k r a s o v a
(Tartu)

INTERRELATION OF MEANS EXPRESSING
POSSESSION AND LOCALITY

S u m m a r y

The dative, genitive and ablative cases of the Komi language in the meaning of possession can be identified by three stages of possession: the beginning of possession (СЫЛЫ сегіс 'gave him'), possession proper (СЫЛӦН эм 'he has'), the end of possession (СЫЛЫСЬ босытіс 'took from him'). An analysis of the semantic structure of these cases has revealed a parallel correspondence of local character in their meanings, a correlation of the means used to express relations of possession and locality in cognate and non-cognate languages. This is a typological phenomenon and can be used as more proof of the priority of the local meanings of the l-cases in the Komi language.

DEVERBAALSED VERBISUFIKSID KARJALA KEELE DJORŽA MURRAKUS

Artiklis antakse ülevaade karjala Djorža murraku deverbaalseist verbisufikeist. Selle hääbumisel oleva väikese keelesaare verbituletust pole seni käsitletud. Küll aga on Tihvini murde verbiderivatsioonist kirjutanud diplomitöö Rai-li Leesalu. Karjala keeleala verbituletust käsitleb L. F. Markianova oma kandidaaditöös "Глагольное словообразование в карельском языке", mis ilmus eri teosena 1985. Uurimus on teostatud livviko murde baasil.

Ainestiku on alljärgneva kirjutise autor kogunud suvistel lühiekspeditsioonidel ajavahemikus 1964-1975 ja 1984-1985.

Tuletatud verbidele on võimalikult lisatud tüvisõnad. Kui tüvisõna murrakust pole registreeritud, on esitatud vasteid Vesjegonski murrakust. Need pärinevad enamasti 1978. a. manala maile läinud K. Manžinilt, vähemal määral autori isiklikest kirjapanekuid 1961-1963. Mõnevõrra on vasteid ka karjala keele kirjalikest allikaist.

Kõigepealt puudutatagu aga murrakule omaseid erijooni - lõpu- ja sisekadusid. Lõpukaole on allunud kõik vokaalid sõna lõpus. Nii on infinitiivi tunnuses vokaal kadunud, nagu näit. ommej 'ommelda' < *ommella, hüpel' 'joosta' < *hüpellä, rämis 'müriseda' < *rämissä, kacahtu 'pilku heita' < *katsahtua, tapl'icči 'end tööga tappa' < *tappelietsie jne. Sisekadu on toimunud järgsilbis, kui järgnev silp on kinnine, näit. vahtei 'valetada' < *valehella, eist'l'icči 'liikuda' < *eisteliettsie, kumardl'icči 'kumarduda' < *kumardelietsie, tuleksendjen 'tulen pikkamisi' < *tuleksentelen, ammuksendermah 'korduvalt tulistama' < *ammuksentelemah jne.

Alljärgnevas esitatakse sufiksid tähestikulises järjekorras, nii primaarsed (lihtsufiksid) kui sekundaarsed (lihtsufiksid) üheskoos.

1. -ahta- : -ha-, -ähtä- : -hä- tuletab momentaanverbe. haerahu 'eksida' : haerhan 'eksin', haerahtaw 'eksib' (vrd. hairuo kompastua, luiskahua; erehtyä, hairahtaa KKSK 1968);

hawkahtu 'haugatada' : hawkahtaw 'haugatab' (vrd. hawku 'haukuda'); kaçahtu 'pilku heita' : kacahan (vrd. kaççu 'vaadata'); koçahtu 'hüpata' : koçhan, koçahtaw (vrd. koçci 'hüpelda'); lekahtu 'liigatada' : lekhan (vrd. Ves lekuo 'kõikuda, lonkida'); püärahti 'äkki pöörata' : püärhan (vrd. püäri 'keerelda'); ravahtu 'karjatada' : rawhan (vrd. Ves ravišša 'kisendada'); rüvähti 'kõhatada' : rüwhän (vrd. rügi 'kõhida'). Sufiksi varasem kuju arvatakse olevat *-asta, *-ästä-. Vasteid leidub läänemeresoome ja lapi ning permi keeltes (Hakulinen 1979 : 258).

2. -anda- : -aldä-, -äl'd'ä- : -äl'l'ä- on väga produktiivne, tuletab momentaane; hiaraldu 'korraks hõõruda' : hiaraldan (vrd. hiaru 'hõõruda'); huwhaldu 'äkki lüüa' (vrd. Ves hühtuo 'uhta, loputada'); issaldu 'korraks istuda' (vrd. istuo 'istuda'); kassaldu 'kord kasta' (vrd. Ves kastja 'kasta'); keit'äl'd'i 'korraks keeta' : keit'äl'l'än (vrd. Ves keittia 'keeta'); kuçaldu 'korraks kutsuda' (vrd. Ves kuççuo 'kutsuda'); kuraldu 'kord suitsu tõmmata' (vrd. Ves kurie 'suitsetada' < vn курить id.); küžald'i 'äkki küsida' (vrd. küžu 'küsida'); lükald'i 'äkki lükata' (vrd. Ves lükätä 'visata, paisata'); niitald'i 'niita' (vrd. Ves niittia 'niita'); püwhald'i 'äiata' (vrd. Ves pühkie 'pühkida'); šivaldu 'korraks siduda' (vrd. šidu 'siduda' : šivon); t'änald'i 'järsku tõmmata' (vrd. Salmi tänie vetää, venyttää, Pohjanvalo 1947) < vn тянуть 'tirida, tõmmata, kiskuda'); valaldu 'järsku valada' (vrd. Ves valia 'valada'); vejald'i 'kaksata, tõmmata' (vrd. Ves vedia 'vedada'); viät'äl'd'i 'korraks aega viita' (vrd. Ves viät't'ia 'viivitada'); yönald'i 'korraks pikali heita' (vrd. Salmi venyö olla pitkänään, Pohjanvalo 1950), vuataldu 'pisut oodata' (vrd. Ves vuottia 'oodata'). Lisatagu siia veel pagzeldu 'äkki kõnelda' (vrd. paış 'rääkida' : pagzen) ja pežel'd'i 'korraks pesta' (vrd. Ves pešša 'pesta' : pežen). Kõik esitatud tuletised on kolmesilbilised. Leidub aga kaheasilbilisi: juwaldu 'rüübata' (vrd. juvv 'juua' : juan), šüald'i 'suupestet võtta' (vrd. šüvv 'süua' : šüän). Kahest viimasest on tuletatud kolmesilbilised deminutiivid: juvalldu 'pisut rüübata' ja šüäl'l'äl'd'i 'pisut süua' : šüäl'l'äl'l'äm mejuč 'sööme veidi mett'. Ka mõnel muul verbil võib olla deminutiivne tähendusvarjund, nagu kuvaldu 'veidi kududa' (vrd. kudu 'kududa'), puržaldu 'veidi pesta' (vrd. puržuttu 'pesta'). - Tuletusliide -ld-, -ld- lähtub varasemast *-lt-st. Sufiksil -lt-

(< *-litt- on samatähenduslikke vasteid kaugemaiski sugulaskeeltes. Võimalikult on -l ja *-tt- algselt kuulunud eri momentaansufiksitesse, mis juba soome-ugri algkeeles on ühinenud (Hakulinen 1979 : 258).

3. -bu- : -vu- on ebaproduktiivne liitsufiks, tähenduselt refleksiivne: juabu 'vingust uimaseks jääda' : juavun (vrd. juuv 'juua' : juan). Arvatakse, et sufiks koosneb *-p- + -u-st, kusjuures p vahest pärineb oleviku partitsiibi tunnusest (Hakulinen 1979 : 46 ja 276). Murrakus p > b.

4. -cē- : -ce- on väga produktiivne, tuletiste tähendus üldiselt refleksiivne, harva passiivne või translatiivne. Liitub tugevaastmelisele tüvele, tavaliselt infinitiivile. alottući 'alustada' : alottučen (vrd. Ves alottija 'alasta'); eist'icci 'end liigutada' : eist'ičen (vrd. eist'i 'liigutada'); heitticci 'alla laskuda' (vrd. Ves heittjä 'alla lasta'); istucči 'istuda' (vrd. istu id.); jaksući 'jalgu lahti võtta' (vrd. Ves jaksija id.); kuivući 'kuivetuda' (vrd. Ves kuivja 'kuivada'); laskicci 'laskuda' (vrd. Ves laskie 'lasta'); muakući 'piinelda, end piinata' (vrd. Ves muakata 'piinata' : muakjan, vrd. vn мучка 'piin, vaev, häda'); muilicci 'end seebitada' (< va мылиться id.); muasticci 'tagasi pöörduda' (vrd. Tver myöstiä peruuttaa, huovata KSK 1983); ozuttucči 'end näidata' (vrd. Ves ozuttija 'näidata'); peit't'icci 'end peita' (vrd. Ves peit't'ia 'peita'); pežicči 'end pesta' (vrd. Ves peššä 'pesta' : pežen); šidući 'end siduda' (vrd. Ves šiduo 'siduda'), šuaricci 'rõivastuda' (vrd. Ves šuurita id.); varuštući 'valmistuda' (vrd. Ves varuštja 'valmistada'); voiducči 'end võida' (vrd. Ves voidja 'võida'); vüaticci 'end võetada' (vrd. Ves vüöttjä 'võetada'); vönütticci 'magama heita' (vrd. Salmi venyttjä jatkaa, pingoittea < venyö jatkaa, virua, loikoa, maata, Pohjanvalo 1947).

-cē- : -ce- esineb murrakus veel translatiivses verbides, mille tüvisõnaks faktitiivne ad-sufiksiga denominaalne verb: laisendući 'laisaks muutuda' (vrd. Suojärve laiskendoa id. KSK 1983); magendući 'magusaks muutuda' (vrd. Ves majendja 'magustada'); pit'end'icci 'pikeneda' : pit'end'icčow 'pikeneb' (vrd. Ves pit'end'ia 'pikendada'); piššend'icci 'väheneda' (vrd. Salmi pienendjä pienentää, pilkkoo, särkeä, Pohjanvalo 1950); šagendući 'pakseneda, tiheneda' (vrd. Ves šagendja 'paksendada, tihendada'); šuvrendući

'suuremeda' (vrd. suwrendu 'suurendada').

Sama sufiks esineb ka liitsufiksis -ic̄c̄ice- osalt refleksiiivses, osalt kontinuatiivses või passiivses tähenduses: havac̄c̄ic̄ic̄i 'ärgata' : havac̄c̄ic̄ic̄en (vrd. Ves havac̄c̄uo id.); puwttaic̄c̄ic̄ic̄i 'külge õmmelda' (vrd. Ves puwttaic̄c̄i id. < puwtta id.); tariic̄c̄ic̄ic̄i 'end pakkuda' (vrd. Ves tariita 'pakkuda' : taričen). Rohkem leidub tuletisi vene laenverbidest: kataic̄c̄ic̄ic̄i 'liugu lasta' : kataic̄c̄ic̄ic̄en, kataic̄c̄ic̄ic̄-čow (vrd. vñ кататься id.); končaic̄c̄ic̄ic̄i 'lõppeda' (vrd. vñ кончатся id.). nazvaiic̄c̄ic̄ic̄i 'end nimetada' (vrd. vñ назваться id.). pitaiic̄c̄ic̄ic̄i 'toituda' (vrd. vñ питаться id.); sobraic̄c̄ic̄ic̄i 'koguneda' : sobraic̄c̄ic̄ic̄ettih 'nad kogunesid' (vrd. vñ собратся id.); val'aic̄c̄ic̄ic̄i 'püherdada' (vrd. vñ валяться id.); venčaic̄c̄ic̄ic̄i 'abielluda' (vrd. vñ венчатся id.).

-čce- : -če- on sama päritolu kui kontinuatiive tuletav liitsufiks -ice- (§ 10). Need on identsed soome-ugri ja alguurali noomenisufiksiga *-č või *-č̄ (Майтинская 1974 : 337, 362). Refleksiiivses tähenduses esineb -čce- : -če- ainult Kalinini, Valdai ja Tihvini murdes. On mõni erandki, nagu näib olevat istuottsie 'istuda', mis on refleksiiivverbina noteeritud ka Tunkualt (KKSK 1968). Kalinini murdes on sufiksit maininud A. Beljakov ülevaateartiklis "Морфологическая система собственно-карельского диалекта (Калининское наречие)", milles ta esitab rea näiteidki, nagu peit't'iačcie "спрятаться" < peit't'ia "спрятать", kiit't'e-l'iečcie "хвастаться" < kiit't'ia "хвалить" jne. ning nimetab tuletisi uut tüüpi refleksiiivverbideks (Беляков 1954 : 95).

Miks sufiks on saanud refleksiiivse tähenduse, pole selge. Et refleksiiivsed čce-tuletised esinevad ainult keelesaartel, kerkib küsimus, kas pole tegemist vene mõjuga. Karjalased on keelesaartel mitme inimpõlve jooksul olnud tiheidais kokupuuteis venelastega ja omandanud vene keele, nii et nad on kakskeelsed. Vene keeles on ся-lõpulisel verbid, mis väljendavad nii passiivsust kui refleksiiivsust. Kõigile esitatud refleksiiivsele verbidelle vastavad vene keeles ся-lõpulisel verbid, nagu pezičci - умываться, šuaričci - одеваться, varuštuc̄ci - приготовиться jne. Kõikide keeleverbid tähendus erineb monevõrra. Karjala -čce- : -če- verbid esinevad enamasti refleksiiivses, vähem passiivses või translatiivses tähenduses, vene ся-verbidel on rohkem pas-

siivne, harvem refleksiivne tähendus. Karjala murdeis võis algselt pidevat tegevust märkiv sufiks -če- : -če- teiste refleksiivsufiksrite (-u-, -ü-; *-utu-, *-ütü-) kõrval saada refleksiivse tähenduse, kuni muutus produktiivseks. Kas tähendusmuutus on toimunud ainuüksi vene keele mõjul, pole kindel, kuigi teatavast vastavust võib märgata. Üldse aga vääriks probleem detailset käsitlust.

5. -elg-, -el'e- on väga produktiivne, tuletab frekventatiive või kontinuaatiive: ajel 'soita' : aelen (vrd. Ves ajja 'soita; ajada'); kuwnnel 'kuulata' : kuwnlæn; kävel 'käia, astuda, liikuda' : käwl'en (vrd. Ves käwvä 'käia'); küzel 'pärida, järele küsida' (vrd. küzü 'küside'); l'ennel ~ l'önnel 'lennelda' : l'end'l'en (vrd. Ves l'end'ia 'lennata' : l'ennan); omnel 'ömmelda' : omblæn; sivel 'vähehaaval siduda' : sidlæn (vrd. šidu 'siduda' : šivon); hüpel 'joosta' : hüpl'en, hüppel'mäh (vrd. Ves hüpätä 'joosta, põgeneda'); kiännel 'käänelda' : kiänd'el'mäh 'käänlema' (vrd. Ves kiänd'ia 'käänata, pöörata' : kiän-mäh); kohenne 'parandada, kohendada' : kohendlæn (vrd. ko-hendu id.); kuatel 'proovida' : kuatlæn; kumarrel 'jumalat paluda, kummardada' : kumardlæn (vrd. Ves kumardja 'palvetada'); muante 'petta' : muantl'ow 'petab' (vrd. Ves miannittia id.); niärt'el 'narrida' : niärt'l'en (vrd. niärritti id.); osse 'osta' : östlæn (vrd. Ves ostja id.); pišsel 'torkida' : pist'l'en (vrd. Ves pist'ia 'pista, nõelata'); pölt'el 'hirmutada' : pölt'l'ätlen (vrd. Ves pölt'l'ät'ia id.); šane 'jutustada' (vrd. šanu 'ütelda'); šuahüsse 'taotlema, püüda saada' : šuahustlæn (vrd. šuahustu id.); tawte 'kinni püüda' : tavotlæn (vrd. Ves tavottia id.); tijusse 'pärida, järele küsida' : tijustlæn (vrd. tijustu 'teada saada'); valhe 'valetada' : valhtlæn (vrd. Salmi valehtie valehdella, Pohjanvalo 1950); voijel 'määrada, võida' : voidlæn (vrd. Ves voidja id.). Lisatagu veel analoogiliselt tuletunud denominaal rijel 'tülitseda' : ri'd'l'en, ri'd'el'mäh (vrd. Ves rida 'tüli, riid'). - Sufiksi l-elemendile on esitatud vasteid kõigest soome-ugri keeltest. Arvatakse, et see ulatub tagasi isegi uurali algkeelde (Hajdú 1966 : 147). Frekventatiivset l-i võib võrrelda noomenite deminutiivse l-sufiksiga: deminutiivsufiks on hästi sobinud väljendama selle ebakindla kerguse varjundit, mis veelgi on omane frekventatiivsufiksi tähendusele (Haku-

linen 1979 : 261).

6. -htl-ice- on ebaproduktiivne liitsufiks: l'äpeht-
l'icci 'lambuda' : l'äpehtl'icen, l'äpehtl'iccöw (vrd. l'ä-
pehtü id.). Koosneb sufikseist -ht- + -li- + -ce- < *-ht-
+ -ü- + -lie- + -tse-.

7. -htü- : -hü- on ebaproduktiivne liitsufiks, tähenduselt translatiivne: l'äpehtü 'lambuda' : l'äpehün 'lambun', l'äpehtüin 'lambusime'. Tüvisõna tundmatu. Koosneb sufikseist -ht- + -ü-.

8. -i- tuletab enamasti onomatopoeetilisi kontinuaatiivverbe: biri 'voolata' : vesi biriw 'vesi voolab'; bl'ia-gi 'määgida' : lammas bl'ia-giw 'lammas määgib'; eöci 'otsida' : eöin; kruaki 'krooksuda', kraaksuda : lötöt kruakittih 'konnad krooksusid'; moitti 'hurjutada' : moitin; rüppi 'rüüvida' : rüppin. Sufiksil on vasteid kaugemaiski sugulaskeeltes. Kontinuaatiivset i- sufiksit on võrreldud deminutiivse i- sufiksiga (Hakulinen 1979 : 263). Ka vene laenudes esineb i- sufiks. Neis on see nähtavasti koos tüvisõnaga üle võetud: kuvri 'suitsutada' : kuvrittih l'ehmi 'suitsutati lehma' (vrd. vn курить 'suitsu teha'); l'ecci 'ravida' : l'ecit ah 'ravitakse' (vrd. vn лечить id.); läsi 'pödeda' : laps l'äsiw 'laps on haige' (vrd. vn лежит 'lamab, lesib'); sluwzi 'teenida' : sluwziw (vrd. vn служить 'teenida, ümmardada'); zuari 'praadida' : zuarittih kalu 'nad praadisid kala' (vrd. vn жарить 'küpsetada'); tussi 'hautada, moorida' : maksu tussiw 'ta hautab maksa' (vrd. тушить id.).

9. -icciice- liitsufiks (vt. § 4).

10. -ice- tuletab kontinuaatiivverbe. harvoui 'riisuda' : harvoicen; igävoui 'igatseda' : igävöicen; murginoi 'hommikust süüa' : murgnoicen; hirknoi 'hirnuda' : hirk-
koicöw (vrd. hirknut 'aevastada' : hirknun); kozi 'kosida' : koicicen. - Esitatud näiteist võivad harvoui, igävoui ja murginoi olla denominaalidki. Sõna kozi pärineb tundmatust juursõnast ja võib samuti olla denominaal. Sufiks -ice- (< -itse-) esineb kõigis läänemeresoome keeltes peale liivi, milles -itse- > -iks- (Вяри 1975 : 46). Tuletised on nii deverbaalsed kui denominaalsed, tähendus

kontinuatiivne. Piir denominaalsete ja deverbtaalsete itse- verbide vahel on ebaselge ja vajaks detailset uurimist. Suifiksil leidub vasteid kaugemaiski sugulaskeeltes frekventatiivses või kontinuatiivses tähenduses. Selle varasemaks kujuks peetakse *-nt's- (Györke 1935 : 30, Lehtisalo 1936 : 218-222, Майтинская 1974 : 362, Hakulinen 1979 : 264). Suifiksit peetakse identseks algsoomeugri või alguurali noomenisufiksiga -c- või -č- (Майтинская 1974 : 337 ja 362).

Liitsufiks -ice- on päritolult sama kui liitsufiks -öce- : -ce- (vt. § 4). Erinevus nende vahel seisneb selles, et liitsufiks esineb kõigis verbivormides, ice- verbidel aga on segaparadigma. Sufiks esineb indikatiivi preesensis, imperfektis, konditsionaalis ja imperatiivi ainsuse 2. pöördes. Näit. (harvoij :) harvoičen 'riisun', harvoiččow 'riisub', harvoičin 'riisusin', harvoič 'riisus', harvoičsin 'riisuksin', harvoič 'riisu', el harvoič 'ära riisu', kuid harvoijah 'nad riisuvad', harvoidih 'nad riisusid', harvoigu 'riisuge', harvoimah 'riisuma'.

Sama sufiks esineb ka vene laenverbides: duwmaij 'mõtelda' : duwmaičen (vrd. vn думать id.); gul'aij 'jalutada, lõbutseda' : gul'aičen (vrd. vn гулять 'jalutada, logelda'); kuverkaij 'kukerpalli lasta' : kuverkaičen (vrd. vn кувыркаться id.); nuwhaij 'nuusutada' : nuwhaičen (vrd. vn нюхать 'haista, nuusutada'); venčaij 'abielluda' : venčaičen (vrd. vn. венчаться id.).

Z. Dubrovina, kes on käsitletud vene laenverbe livviko murdes, väidab, et need moodustuvad ja pöörduvad teat. genuiinsete morfoloogiliste verbitüüpide järgi. Esitatud verbid võivad olla moodustunud vene keele imperatiivi ainsuse 2. pöördest: думай, гуляй jne. (Дубровина 1979 : 63). Eeskujuks võivad olla esitatuid näit. harvoij 'riisuda', hirkoij 'hirkuda'.

11. -ičeļda- : -ičeļda-, -ičel'd'ä- : -ičel'l'ä- on eba-produktiivne liitsufiks, tähenduselt momentaanne: harvoičeļdu 'ruttu korraks riisuda' : harvoičeļlan (vrd. harvoij 'riisuda' : harvoičen); pežičel'd'i 'end korraks pesta' : pežičel'l'an (vrd. Ves pešša 'pesta' : pežen). Koosneb suifiksitest -ice- + -ld- < *-itselta-.

12. -ize- on ebaproduktiivne. Tuletised deskriptiivsed kontinuatiivverbid: möiš 'karjuda' : mögžen, mögizmah; paiš 'kõnelda' : pagzen, en pagiz (vrd. Ves pagizemah 'jut-

tu ajama'). Sufiks -ise- (murrakus -ize-) esineb kõigis läänemeresoome keeltes. Mõnede uurijate järgi on see arvatavasti identne kontinuatiivse itse-sufiksiga (Laanest 1975 : 184). Selle põhjal on arvatud, et -ise- < *-itse- ja muutus ts > s oleks toimunud rõhutusis asendeis mingitel seni puudulikult tuntud eeldustel. Rõialgu aga pole selgitatud, kas -ise- ~ -itse- on kõrvutatav kontinuatiivse -itse--deverbaalsufiksiga (Hakulinen 1979 : 263).

13. -ia- ~ -ai-, -iä- ~ -äi-) tuletab onomatopoeetilisi ja deskriptiivseid kontinuatiivverbe: buris 'toriseda' : burjan, buraimah, burisšah 'torisen, torisema, torisevad'; muhis 'muhelda' : muhjaw 'muheleb', muhaimah (vrd. muhie hymyillä, muhoiilla; hymähdellä KSKS 1983); möris 'mürada, õriseda' : mörjaw, mörisšah; ravis 'karjuda' : rawjan, ravaimah; rämis 'müriseda' : rämjaw; uris 'uriseda' : urjaw. Sama sufiks esineb ka verbides karat 'tantsida' : kargjan, kargaimah; varat 'karta' : varjan, en varai; varjin 'kartsin', varai 'kartis', ei varannun 'ei kartnud', varaijin 'kardaksin', el varai 'ära karda', elgü varaku 'ärge kartke', varaimah 'kartma'. Sufiksi lähtekujuks peetakse *-aiða-, *-äiða- (Hakulinen 1979 : 273). Pärast *-ä- kadu on vokaalide vahele sattunud -i- > -j- (Laanest 1975 : 183).

14. -ks- esineb üksnes liitsufiksites, tuletab frekventatiive. a) -ksi- < -ks- + -i- on ebaproduktiivne: luaksj 'pilduda, visata' : luaksjin (vrd. luuvj 'visata' : luanj 'viskan'); - b) -ksijle < -ks- + -i- + -le- on ebaproduktiivne: luaksijl 'loopida' : luaksijlen, luaksijlow 'loobin, loobib', luaksijlmah 'loobivad'; - c) -ksendl-, -ksendl'e- < -ks- + -end- + -le- on produktiivne: ammuksenneļ 'korduvalt tulistada' : ammuksendlēn, ammuksendēlmah (vrd. Ves ambuo 'tulistada'); howkekseņneļ 'hulluks minna' : howkekseņlow (vrd. Ves howketa 'hulluda'); jiäkseņneļ 'maha jääda' : jiäkseņdl'en (vrd. Ves jiahä 'jääda': jiän); kualekseņneļ 'suremas olla' : kualekseņlow 'sureb', kualekseņdel 'suri' (vrd. kuaj 'surra' : kuajen); müäkseņneļ 'müütada' : müäkseņdl'en (vrd. Ves müömäh 'müüma'); nowžekseņneļ 'pikkamisi tõusta' : nowžekseņdlēn; nowžekseņdel 'tõusis' (vrd. nowš 'üles tõusta' : nowžen); purekseņneļ 'närida, järada' : purekseņlow (vrd. Ves purra 'hammustada' : puren); tulekseņneļ 'pikkamisi tulla' : tulekseņlow,

tuuksende¹mah (vrd. tuu 'tulla' : tuugn); tuaksenne¹ 'kor-duvalt tuua' : tuaksendl¹ow (vrd. Ves tuomah 'tooma'). Su-fiksi algupära pole selge. On peetud võimalikuks, et -ks-(murdes -kē-) on sama kui deminutiivne noomenisufiks -kse-, kuid küsimus vajab siiski detailset lisaselgitust (Hakuli-nen 1979 : 265).

15. -ksendl¹e- . Vt. § 14 c.
=====

16. -ksile- . Vt. § 14 b.
=====

17. -licce- : -lice- on väga produktiivne liitsu-fiks. Liitub tugevaastmelisele tüvele. Täendus refleksiiv-ne, passiivne või translatiivne: eistl¹icci 'edasi liikuda' : eistl¹icen (vrd. Ves eist iä 'liigutada'); haikot-l¹icci 'aeg-ajalt haigutada' : haikotlicen (vrd. haikottu 'haigutada'); heitlicci 'alla laskuda' (vrd. Ves heittia 'alla lasta'); igawdlicci 'igatseda' (vrd. igawdmah 'igat-sema'); kiändlicci 'end pöörata' (vrd. Ves kiändiä 'pööra-ta'); kumardlicci 'kummarduda' (vrd. Ves kumarduo id.); l'eskewdl¹icci 'lesestuda' (vrd. Ves l'eskewdüo id.); li-hawdlicci 'ära haududa' : varbhat lihawdlicctah 'varbad hauduvad' (vrd. Ves lihawduo id.); opastlicci 'ära õppi-da' (vrd. Ves opastuo 'õppida'); ozutlicci 'end näidata' (vrd. Ves ozuttia 'näidata'); peitlicci 'end peita' (vrd. Ves peittia 'peita'); sedowdlicci 'halliks minna' (vrd. sedowdu id. < vn седеть id.); seižlicci 'seista' (vrd. Ves seižuo 'püsti seista'); šiändl¹icci 'vihastuda' (vrd. Ves šiändüo id.); suištl¹icci 'komistada' (vrd. Ves suištuo id.); suatl¹icci 'toituda' (vrd. suat t i 'toita'); taplicci 'end tööga tappa' (vrd. Ves tappia 'ära tappa'); tiädl¹icci 'teada saada' (vrd. Ves tiädia 'teada'); uid-l¹icci 'lahkuda' (vrd. vn уйдет 'läheb ära'); vall¹ast-l¹icci 'rakenduda' (vrd. Ves vall¹astia 'rakendada'); üaks-l¹icci 'eksida' (vrd. Ves üaksüo id.).

Translatiivses tähenduses esineb sama sufiks veel fak-titiivseis nd-sufiksiga tuletatud denominaalides: harvend-l¹icci 'harveneda' (vrd. Ves harvendia 'harvendada'); lühend¹l¹icci 'lüheneda' : lühendl¹iccow (vrd. Ves lühendia 'lühendada'); mušsendlicci 'musteneda' (vrd. Ves mušsendia 'mustaks teha'); pitend¹l¹icci 'pikeneda' (vrd. pitend i 'pikendada'); piänendl¹icci 'väheneda'; piänendl¹icctah

'vähenevad' (vrd. Ves pieneñd'ia 'vähendada'); šuwrendl'ie-č'i 'tujutseda' (vrd. šuwrendu 'suurendada').

-l'iečē- : -l'ie- lähtub varasemast kujust -liečē- : -liečē-, mille esinemus piirdub ainult karjala keelesaartega. Džorža murrakus on diftongi järelkomponent kadunud, mujal püsivad. lietše-verbe on noteeritud ka "Karjalan kielen sanakirjas", nagu näit. Tver eist'el'ietšie edistya, siirtyä eteenpäin; Tver haikoštel'ietšie haukotella, Tihvin haikoštel'ietšen, Valdai haikoštel'ietšou (KKSK 1968). Lisatagu veel mõni näide Vesjegonski murdest: aijottel'ieččie 'end aiaga ümbritseda'; harvendel'ieččie 'harveneda', hirnuol'ieččie 'end lahti aevastada', issuttel'ieččie 'istet võtta', kerittel'ieččie 'vallanduda, lahti minna', riputtel'ieččie 'kaharalt rippuda', ühüttel'ieččie 'ühineda'.

Sufiksi algupära pole selge. See koosneb kahest osast: -lie- + -če-. Viimane osa on sama kui eespool käsitletud -čē- : -če- (§4).

18. -лладда- : -лладда-, -l'l'äl'č'ä- : -l'l'äl'č'ä-.
Vt. § 2.

19. -nd- : -nn- on ebaproduktiivne: okšendu 'oksendada' : okšennan, okšendaw; rakendu 'kantida, ääristada'. Vasteid osutatud kaugemaistki sugulaskeeltest (Hakulinen 1979 : 265). Soome-ugri verbisufiksit -nt-, murrakus -nd-, peetakse identseks soome-ugri algkeele noomenisufiksiga *-nt- (Майтинская 1974 : 371).

20. -o- esineb kontinuatiivverbides: kačču 'vaadata' : kačon; kudu 'kududa' : kuvon (vrd. eL kudama); šeižu 'seista' : šeižon (vrd. e seisan); šidu 'siduda' : šivon (vrd. lv pr. sidaB); tahtu 'tahta' : tahon (vrd. e tahan); vidu '(linu) ropsida' : vivon. - Varasem kuju on -oi-, milles -i- on sama kui kontinuatiivsufiks -i-. Nõnda polegi -o- algselt päris sufiks, vaid tüve lõpu -a jätkaja (Hakulinen 1979 : 275). See on tekkinud häälikumuutuse -ai- > -oi- tulemuse-na (Penttilä 1957 : 314) pärast -i kadu.

21. -tta- : -tä-, -ttä- : -tä- tuletab kausatiive: ahtotu 'alustada' : ahatan; hengitti 'hingata' : hengitmän 'hingama'; issuttu 'istutada' : istan; juattu 'joota' : juatan; kažvattu 'kažvatada' : kažvtan, kažvattaw; kirjuttu 'kirjutada'; kül'vet't'i 'saunatada' : kül'vt'an; lekuttu 'koigu-

tada, liigutada' : l'ekuttaw; nõssattu 'äratada'; puržuttu 'pesta' : puržtan; põl'ät't'i 'hirmutada' : põl't'an; seižattu 'püsti panna' : seižtan; suarittu 'riietada' : suaritan; suat't'i 'söota' : suat'an; virit't'i 'süüdata' : virit'an. Siia kuulub ka kuratiiv jawhottu 'jahvatada' : jawhtan. - Vaadeldava kausatiivsufiksi lähtekuju pole kindel. Ühed uurijad väidavad, et see lähtub soome-ugri algkeele *kt-st (Hajdú 1966 : 148). Teised on pidanud võimalikuks, et -tt- < *kt- või *-pt- vähemalt osas tuletistes, aga läänemeresoome keeled ja lapi keel ei osuta seda (Korhonen 1981 : 339). Kuid tuleb arvestada võimalust, et osas tuletistes -tt- võib olla tekkinud tüvisõna lõpu -t ja -ta-, -tä-sufiksi liitumise tulemusena ja saadud -tta-, -ttä- on analoogiliselt levinud vähemalt osas esitatud tuletistest. Samuti on osa mainitud verbidest võinud tekkida -tt-momentaanverbide malli järgi (Hakulinen 1979 : 278).

22. -u-, -ü- tuletised on enamasti passiivsed: astu 'minna' : assun; istu 'istuda' : issun; juwttu 'kinni jääda' : juwttuw; küžü 'küside' : sambu 'kustuda' : sammun; sündü 'sündida' : sünnüin 'sündisin'; tartu 'külge hakata' : tartuw 'hakkab külge'; üöksü 'eksida'. - pürgüw 'palub' : pürüin 'palusin' on algselt nähtavasti i-line (vrd. Ves pürgie 'paluda'). Teise silbi i > ü esimese silbi ü mõjul. - Sufiks lähtub uurali algkeelest (Lehtisalo 1936 : 38-43). Passiivverbide sufiks on arenenud refleksiivseist või kausatiivseist sufikseist (Hajdú 1966 : 148). Sufiksi varasem kuju *-w / *-β. Seda soome-ugri verbisufiksit peetakse identseks noomenisufiksiga *-w / *-β (Майтинская 1974 : 378). Arvatakse, et -u-, -ü- on saadud varase algsoome *v- sufiksi assimileerumisest hilisalgsoome tüvevokaaliga: *-av- > *-au- > *-uu- > -u-, *-ev- > *-eü- > *-üü- > -ü- (Hakulinen 1979 : 46).

23. -wdu- : -wvu- on ebaproduktiivne, tähenduselt refleksiivne liitsufiks: marawdu 'määruda' : marawvut 'määrudud', ożawdu 'sattuda' : ożawvuin 'sattusin'. - Varasem kuju -utu- > -wdu- koosneb sufikseist -u- + -tu- (Hakulinen 1979 : 281).

Djorža murrakus leidub 23 deverbaalset verbisufiksit. Neist on primaarseid (liitsufikseid) 11, sekundaarseid (liitsufikseid) 12. Ebaproduktiivseid on 10, mis esinevad vaid

1-2 verbis. Väga produktiivsed on 4 - esinevad rohkem kui 20 verbis. Neist on liitsufiksид momentaane tuletav -aIda- : -eIda-, -äI'd'ä- : -äl'l'ä-, frekventatiive või kontinuaatiive tuletav -eIe-, -el'e- ja refleksiivne, passiivne või translatiivne -c̄ce- : -c̄e-, mis neis tähendustes esineb ainult karjala keelesaartel. Väga produktiivne on ka samatähenduslik liitsufiks -l'ic̄ce- : -l'ice-. Viimane on omane üksnes karjala keelesaartele ja selle algupära pole selge.

L ü h e n d i d

e = eesti keel; eL = lõunaeesti murded; KKSK 1968 = Karjala kielen sanakirja. Ensimmäinen osa A - J. Helsinki; KKSK 1983 = Karjala kielen sanakirja. Kolmas osa L - N. Helsinki; lv = liivi keel; Ves = Vesjegonski murrak.

K i r j a n d u s

G y ö r k e, J. 1935. Die Wortbildungslehre des Uralischen (Primäre Bildungssuffixe), Tartu; H a j d ú, P. 1966. Bevezetes az urali nyelv tudományba (A magyar nyelv finnugor alapjai), Budapest; H a k u l i n e n, L. 1979. Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljas korjattu ja lisetty painos, Helsinki; K o r h o n e n, M. 1981. Johdatus lapin kielen historiaan, Helsinki; L a a n e s t, A. 1975. Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse, Tallinn; L e h t i s a l o, T. 1936. Über die primären uralischen Ableitungssuffixe, Helsinki; P e n t t i l ä, A. 1957. Suomen kieliooppi, Helsinki; P o h j a n v a l o, P. 1947. Salmin murteen sanakirja, Helsinki; P o h j a n v a l o, P. 1950. Salmin murteen sanakirja. Täydennysosa, Helsinki;

Б е л я к о в А.А. 1954. Морфологическая система собственно-карельского диалекта (Калининское наречие). - Труды карело-финского филиала Академии Наук СССР. Выпуск I. Серия лингвистическая, Петрозаводск; Д у б р о в и н а З.М. 1979. Глаголы русского происхождения в карельском языке. - Симпозиум-79 по прибалтийско-финской филологии 22-24 мая 1979. Тезисы докладов, Петрозаводск; М а й т и н с к а я К. Е. 1974. Сравнительная морфология финно-угорских языков. - Основы финно-угорского языкознания. (Вопросы происхождения и развития финно-угорских языков), Москва; В я а р и Э. 1975. Исконные суффиксы в ливском языке. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук, Tartu.

П. П а л ь м е о с
(Тарту)

ОТГЛАГОЛЬНЫЕ СУФФИКСЫ ГЛАГОЛА В Держанском Говоре
Карельского Языка

Р е з ю м е

В держанском говоре насчитывается 23 отглагольных суффикса глагола, из них первичных (простых) суффиксов 11, вторичных (сложных) суффиксов - 12. Непродуктивными являются 10 суффиксов, которые представлены в 1-2 производных словах. Очень продуктивны 4 суффикса, представленные более чем в 20 глаголах. Из них простые суффиксы, при помощи которых производятся глаголы моментального действия -aldä- : -алла-, -äl'd'ä- : -äl'l'ä-; производящие фреквентативы или континуативы -elē- : -el'e- и рефлексивный, пассивный или транслативный -šše- : -še-, который в данных значениях выступает только на карельских языковых островках. Очень продуктивным является также суффикс -l'icše- : -l'ice-, имеющий тоже самое значение. Последний встречается также на отдельных карельских языковых островках и его подлинность не установлена.

А. Ракин
(Сыктывкар)

ГАЗЕТНО-ПУБЛИЦИСТИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА КОМИ ЯЗЫКА

При лингвистическом исследовании публицистического стиля часто отдается предпочтение газетному подстилю, как одному из наиболее типичных средств массовой коммуникации; обозначения "язык газеты" и "публицистический стиль" в таких случаях употребляются как тождественные, равнозначные.

Лексическая система газетно-публицистической речи в целом имеет открытый характер. Это и понятно, ведь в газете публикуются материалы на самые различные темы, а тематическая неограниченность неизбежно приводит к взаимодействию с другими речевыми разновидностями, при котором газетный стиль не только заимствует языковые средства научного, официально-делового, художественного и разговорно-бытового стиля, но и сам оказывает на них активное воздействие, особенно сильным оказывается это влияние на язык художественной литературы, а также на разговорную речь.

Высокая проницаемость газеты, "многостильность", хотя и вызывает нередко сомнения относительно единства газетно-публицистического стиля, все же не разрушает целостности его лексического состава.

"Лексика газетно-публицистического стиля при всей ее внешней пестроте и количественной безграничности подчиняется строгим и единым внутривидовым закономерностям, объединяется в специфические, характерные для этого стиля разряды, образующие лексическую систему" (Солганик 1976 : 50).

Отбор и распределение языковых средств в публицистическом стиле подчинены выполнению двух его основных функций — информационной и агитационно-пропагандистской, а также просветительской, воспитательной, организаторской и релаксационной (развлекательной) функций.

Как отмечает М.Н. Кожина, информационная функция осуществляется через логично-понятийную сторону речи, отличающуюся в известной степени нейтральностью, точностью и объективностью выражения (Кожина 1977 : 191). Реализация информационной функции в публицистическом стиле, помимо общезыковых средств и способов передачи сообщения, служит собственно

публицистическая лексика, состоящая из специальной публицистической (газетной) терминологии (интервью, заметка, корреспондент, газет), и общественно-политическая лексика, которую иначе называют концептуальной, или идеологической. Именно эти две группы слов, т.е. слова, относящиеся к газетному производству, и слова, связанные с идеологией и мировоззрением социализма, выражающие дух времени, роль партии и народа в строительстве коммунизма, наиболее частотны в публицистических текстах и придают речи публицистическую окраску.

Миян газет бурлис нин, мий "Мутницкий" совхоза коллектив чукбтис республикаса скот видэсьясбс лысьтыны тбвся кадб унджык да бурджык йбв (Югд туй, 1983, 2 декабря).

'Наша газета уже сообщила, что коллектив совхоза "Мутницкий" обратился с призывом к животноводам республики увеличить в зимний период удом и повысить качество молока'.

Зев бур Коми АССР-са историялди 60 вося итогыс. Водэт И ббб кольдм национальной пельбсьяс бдйбджык сбвбдбм вылб партиябн босьбм туй визь, рочьяслбн да миян странаса мукбд народьяслбн вок сяма отсбгбн Коми АССР лонс ёна сбвбм индустриальной республикабн (Войвыв кодзув, 1981, № 8 : 4).

С хорошими итогами встретила Коми АССР свой 60-летний юбилей. В результате политики партии, направленной на ускоренное развитие ранее отсталых национальных окраин, благодаря братской помощи русского и других народов нашей страны Коми АССР стала высокоразвитой индустриальной республикой.

Наряду с освещением проблем общественно-политической жизни внутри страны и за рубежом к числу задач публицистического стиля относится также ознакомление читателей с результатами достижений в различных отраслях производства, экономики и культуры, популяризации новинок науки и техники; соответственно информационную функцию выполняют и иностилевые лексические разряды газеты - научная терминология, официально-деловая номенклатура, специальная лексика разных областей знаний и профессий.

Лар дырйи морт уна юб. Мукбд дырйи весиг оз думштыл, мий ванас вуджбны кыбм висьбмсьяс. Позьб юны сбмын пузьбдбм ва, пуигас дизентерийной микробьяс кулбны (Югд туй, 1981, 15 августа).

'В жаркую погоду человек много пьёт. Иногда он не задумывается, что вода может быть причиной желудочных заболеваний. Можно пить только кипяченую воду, во время кипячения

дизентерийные микробы погибают'.

Мод статья серти кискбны кыв кутбмб найбс, кодъяс вузав-
лбны тбварсб веськыда складъяссы, базаясы, магазинъяслбн
да столбвбйяслбн подсобнбй жыръясыс, дзебладбны тбварсб
нбббасъяссыс, медым ббрынджык инавны кодлыкб да набвнит-
чыны. Татшбм ибсбб мыждбны исправительнбй уджъяс вылб во
кежлб, водзб оз примитны торговляб уджавны, либб штрапуйтбны
100 шайт. Мъксб кб мортъс вбчис мбдыс, то пуксъбдбны куйм
во кеклб либб штрапуйтбны 500 шайт. (Югд туй, 1981, 3 декаб-
ря).

'По второй статье привлекают к ответственности лиц, тор-
гующих товарами прямо со складов, баз, подсобных помещений
магазинов и столовых, припрятывающих товары для использова-
ния в целях наживы. Такие лица осуждаются к исправительным
работам со сроком до одного года, впредь не допускаются к
работе в системе торговли, или же взыскивают с них штраф в
размере 100 руб. Если человек допускает повторное нарушение,
то его осуждают на три года лишения свободы, или взыскивают
с него штраф в размере до 500 рублей'.

С информационной функцией связывают употребление в пуб-
лицистике еще одного разряда словарного состава - группу
слов, являющихся обозначениями места и времени описываемых
событий.

1921 вося арык нубдбсны уезднбй (районнбй) партийнбй
конференцияс. СэнI вблI ббрийма Сбветъяслъс уезднбй испол-
комъяс. Сентябрь 10-14 дунъясб Усть-Сысольскын нубдбсны коми
комсомолецъяслъс областнбй конференция. РКСМ Коми обкомса
первой секретарбн ббрысны М.Н. Хараповс (Войвыв кодзув,
1981, № 6 : 50).

'Осенью 1921 года провели уездные (районные) партийные
конференции. На них были избраны уездные исполкомы Советов.
10-14 сентября в Усть-Сысольске состоялась областная конфе-
ренция коми комсомола. Первым секретарем Коми обкома РКСМ
избрали М.Н. Харапова'.

От агитационно-пропагандистской функции зависит степень
экспрессивности и эмоциональности публицистики, приемам и
способам создания которых в газете уделяют особое внимание,
поскольку, давая оценку общественным явлениям с классовых
позиций, автор стремится воздействовать на воображение и
чувства читателя, с тем чтобы вызвать у него определенное
отношение к сообщаемым фактам и событиям, а иногда и побу-
дить к тем или иным действиям.

Экспрессивность и выразительность газетных материалов достигается в результате употребления оценочной лексики. Оценочная лексика используется с целью выражения социальной оценки предметов, явлений и понятий общественной жизни, она составляет один из наиболее важных и крупных разрядов газетного словаря, который выделяет публицистический стиль среди всех других функциональных разновидностей. По признаку оценочности газетную лексику подразделяют на позитивнооценочную и негативнооценочную.

Слова первой группы выражают положительную оценку, они встречаются в публикациях, отражающих различные стороны советского образа жизни, передовую роль марксистско-ленинской идеологии, отношения между народами нашей страны, между государствами социалистического содружества, пропагандирующих успехи, связанные со строительством нового общества, с преимуществами социалистического способа производства.

Му - народдн медся ыджыд озырдунысыс бти. Сйяб абу сбмын видэ-му овмбслн основной средство да стрйба места, но и кольбм нэмьясса войтырдн пунктм выныс да пбсьыс, синваыс, водэб ылб ыджыд кбсьбмьясыс, радлуныс. Мбд ногбн кб - нравственнбй озырдунынм тыбты (Югыд туй, 1981, 15 декабря).

'Земля - одно из самых великих достояний народа. Она является не только основным средством сельскохозяйственного производства и местом строений, но и результатом вложенного в нее труда и пота, слез наших предков, их радости и большой надеждой на будущее. Иными словами - нравственным богатством нашим: Рабочьяслбн да крестьяналбн музэлытбм удбн во мысти нин республика чукбртис асысыс медводдза озыр урожай, кутисны уджавны медся тбдчана предприятиясыс Пномпенын да провинциальнбй центрясын, тыр вынйбрбда вбдчисны столицаса речнбй порт да Кампонгсаом карын портбвбй сооружениеяс (Югыд туй, 1982, 12 января).

'В результате неустанного труда рабочих и крестьян уже через год республика собрала свой самый первый богатый урожай, вступили в строй важнейшие предприятия Пномпеня и провинциальных центров, в полную мощь заработали столичный порт и портовые сооружения города Кампонгсаом'.

Негативнооценочные слова выполняют отрицательную функцию. В материалах на внутренние темы они используются с целью показа пережитков прошлого, обличения недостатков отдельных людей, нарушений трудовой дисциплины, злоупотребления должностных лиц своим служебным положением и т.д.; в ма-

териалах на международные темы - для обозначения понятий и явлений зарубежной действительности: классового неравенства людей в мире капитала, безжалостной эксплуатации монополиями трудящихся, пагубной роли гонки вооружений, лицемерия буржуазных политиков и т.д.

Но сэк же колб шуны, мый тайб кык базамс урожайсб примитисны, кыдзи и мукбд воясб дзуртIгтыр. Медалисны райпотребсоюзса войтыр шабашникьясбс. Асьныс жб ббрья луньясбдзяс эз мыччысьлыны Язельын. Идбртбмдуныд бурторсб эз сет: машинаяс ректан агрегат заводитис уджавны сбмын сентябрь помын. А автовески да бункер пыр на стрбитбны (Югьд туй, 1981, 24 декабря).

'В то же время надо сказать, что эти две базы принимали урожай как и в предыдущие годы, со скрипом. Работники райпотребсоюза наняли на работу шабашников. А сами до последнего дня не показывались в Язеле. Бесхозяйственность к добру не приводит: агрегат по выгрузке машин начал работать только в конце сентября. А автовесы и бункер все еще строят'.

Калбй Нью-Йоркса бьд олысьлыс и сIйб шаус, мый метроын виалбны йбзбс лун шбр лунб. Пыр лоб повны. Нью-Йоркскбй метролбн стеньясыс нйитыс нйитбс, бьдлаб гижалбма брччан кывьяс. Карса олысьяс пиьс унджыкыс оз пыравлыны метроб. Найб жб, кодлы лоб ветлыны сэтI, шубны, мый бьд здук найбс вермасны грабитны, винь (Югьд туй, 1985, 16 марта). 'Спросите у любого жителя Нью-Йорка и он скажет, что в метро убивают людей средь бела дня. Все время надо бояться. Стены в метро Нью-Йорка испачканы, исписаны нецензурными словами. Многие горожане не заходят в метро. Те же, кто пользуется им, говорят, что в любую минуту их могут убить, ограбить'.

В роли негативнооценочных слов в газете часто выступают названия животных, с помощью которых дается характеристика носителям буржуазной морали, привычкам и нравам эксплуататорского общества.

Медасьбны пыр сэтпбм йбз, кодьяс дасьбс вчны лоббй уголовнбй преступление. Талун найб шубны асьнысб уна ногбн: "удачалбн салдатьяс", "войналбн поньяс", "дикбй дзодзбгьяс". Но ставныслбн налбн бти мог - виавны. Кодбс да мыйсь - найб оз мбвпыштлыны, медым сбмын мынтисны денья (Югьд туй, 1981, 1 декабря).

'Наемниками обычно становятся такие люди, которые готовы совершить любое уголовное преступление. Сегодня они себя называют по-разному: "солдатами удачи", "собакамы войны", "ди-

кими гусями". Но у всех у них одна цель - убивать. Кого и за что - они не задумываются, лишь бы платили деньги'.

Для оценки негативных явлений журналистами широко привлекается и такой разряд лексики, как разговорные и просторечные слова.

Збыльсьё жё президент оз узь сутки чёж. Ни узьём, ни шойчём оз тёлды с'йё, кор сёрё "советскый военный грёз" йыльсь, требуйтё ёдйёджк вооружитчём выль выль миллиардыё (Югд туй, 1985, 22 июня).

'На самом же деле президент не спит целые сутки. Ни сна, ни отдыха он не знает, когда несет вздор о "советской военной угрозе", требует новые миллиарды на вооружение'.

ТанI уджёмалёны 37 процент уджавны вермысь йёэс (тайё куим пёв унджк ставнас странаын серти), а цветный том йёэ пиын - 60 процентёс. ОланIn да удж абутём вёсна найё шйтёны уличаясь вылын, найёс увтыртёны полицейскыйёс, кодыёс пиньсть унаён лоины расистьяёс кодыён (Югд туй, 1981, 15 августа).

'Здесь лишены работы 37 процентов трудоспособного населения (что в три раза выше, чем в целом по стране), а среди молодежи цветного населения - 60 процентов. Из-за отсутствия жилья и работы они шатаются на улицах, их преследуют полицейские, многие из которых стали похожими на расистов'.

К речевым особенностям газетно-публицистического стиля, усиливающим экспрессивность выражения, следует отнести также средства словесной образности. По степени употребительности метафор, метонимий, сравнений и синекдохи публицистика значительно превосходит научную речь и уступает лишь художественному стилю.

Квайтымын воён коми йёэ мунисны туй, кодыёс позыё ётко-дэвны уна нэмкёд. Великий Октябрьён лов шыёс довзёд'ёс парма да тундра, шондI югёрьяёсён моз югёд'ёс войтырлысь олёмсё (Югд туй, 1982, 1 января).

'За шестьдесят лет коми народ прошел путь, равный столетиям. Великий Октябрь своим дыханием оживил парму и тундру, словно лучами солнца осветил жизнь людей'.

На лыдын медводэ колё индыны экономикальсь чотёмсё, кодI лоис висьёмён. Унатор вёчисны с'йёс бурдём могьсь, но ныём эз артмы. Водзё содё инфляция, бюджетён дефицит, омёлтычё олём (Югд туй, 1982, 14 января).

'Среди них в первую очередь надо отметить хромание экономики, которое стало болезнью. Много сделано для её излечения, но ничего не получилось. Дальше растёт инфляция, дефицит бюджета, ухудшается жизнь'.

Особенно часто в газетной речи наблюдаются случаи употребления олицетворений, многие из которых здесь функционируют в собирательном значении, например: район, республика, Москва и т.д.

Бура гыдалб: Вашингтон ббр кбсйб лоны Асыв-Лунывв Азияын жандармбн (Югд туй, 1981, 1 декабря).

'Хорошо видно: Вашингтон снова хочет быть жандармом в Юго-Восточной Азии'.

Декабрь заводичигкежлб район тыртис государственвоы йбв вузалан план (Югд туй, 1982, 5 января).

'К началу декабря район выполнил план продажи государству молока'.

Высокий уровень изобразительно-выразительных качеств публицистической речи находится в прямой зависимости от умелого использования парафраз, пословиц и поговорок. Последние не только характеризуются высокой частотностью в газете, но и нередко подвергаются обновлению, авторско-индивидуальным изменениям.

"Мориккалбн делб" йылысь юбртигбн, "Унита" газет пасйб, мый татшбмторйис абу нин медводдзаксь. "Еджыц халата мафия", тбдчбдб газет, дзорицзалб став странаын (Югд туй, 1981, 1 декабря).

'Сообщая о "Деле Морикки", газета "Унита" отмечает, что это не единичный случай. "Мафия в белом халате", подчеркивает газета, процветает по всей стране.'

Мукдб дырйи йбэжбд сёрнигсь кылан: эштис кб му-видз удж, сиктын сэсся тбжысьбм-майшасьбмыс бырис, помасис. Лыатыса управляющй мбд ног лыддб: тблын кб ёнджыка пбсьбдчылан, го-жбмын сайкавлан (Югд туй, 1982, 14 января).

'Иногда из разговора с людьми услышишь: с завершением сельскохозяйственной страды деревня остается без забот и беспокойств. Управляющий отделением "Лыаты" считает по-другому: зимой порядком пропотеешь, летом будет прохладно'.

Множество образных выражений в газете постепенно теряет свою экспрессивную окраску и переходит в разряд штампов, речевых стандартов.

Тенденция к стандартности, однотипности поддерживается здесь самими условиями создания газеты - кратчайшими, недостаточными для доведения до совершенства языкового материала сроками, вынуждающими к использованию стереотипных выражений, и повторяемостью тематики публикаций, причем последняя может иметь, наряду с каждодневным, сезонный характер (ср.,

например, темы по сельскому хозяйству, спортивную тематику и т.д.).

Стандартные выражения являются составной частью лексики публицистического стиля, их использование не только ускоряет процесс оформления корреспондентами газетных материалов, но и способствует быстрому восприятию и усвоению информации читателями.

В качестве примеров стандартных сочетаний, переходящих из газеты в газету, можно привести вок сям 'братский', торкны позьтѳм 'нерушимый', олѳмыс петкѳдѳдѳ 'жизнь показывает', шьѳдѳчны отсѳгла 'обратиться за помощью', веськѳдѳм улын 'под руководством', сетѳ позяндун 'дает возможность', вайис выдѳ вермѳмьяс 'принес новые успехи (достижения)', тыртны план 'выполнить план', вайис уна раддун 'принес много радостей', водзын муньсы 'передовик', бѳрѳ кольчысы 'отстающий'.

Кыв кутана уджыс мастерѳн. Сыдѳн веськѳдѳм улын - слесарь-слѳн квайт бригада (Югд туй, 1982, 14 января).

'Ответственная работа у мастера. Под его руководством - шесть бригад слесарей'.

И медѳрын, торья привилегиясы, кодьясын пѳльзуйтѳны ѳткымын китайскѳй гражданина (сѳрныс мунѳ медводз ѳдѳй кытысь китайскѳй национальнѳй буржуазия йылысь), тшѳктѳны корсьны "петан туй", медым бурмѳдны асьыныс олѳмѳ. Но кутшом тайѳ "петан туйсы", некѳд оз тѳд (Югд туй, 1982, 21 января).

'И наконец, особые привилегии, которыми пользуются отдельные китайские граждане (речь идет прежде всего о быстро растущей китайской национальной буржуазии), заставляют искать "исходные пути" для улучшения своей жизни. Но каковы эти "исходные пути", никто не знает'.

Озыр олан туйсы Афанасий Николаевич Терентьевѳн. Ижмаза крестьянинѳн пи сѳлѳмсыныс тышкасыс Печора вылын Сѳветской власть вѳсна. Вѳлѳ Балтийскѳй флотса матросѳн. Сѳсыя велѳдчис. Лои океанса ыджыд лайнер вылын капитанѳн. Сѳйѳс наградитѳсны кык Ленин орденѳн (Югд туй, 1981, 8 декабря).

'Богатый жизненный путь прошел Афанасий Николаевич Терентьев. Сын ижемского крестьянина, он от всего сердца сражался за Советскую власть на Печоре. Был матросом Балтийского флота. Потом учился. Стал капитаном большого океанского лайнера. Награжден двумя орденами Ленина'.

Еще одну особенность публицистических текстов хотелось

бы отметить - это высокий процент различного рода лексических сокращений.

КПСС Интинскбй, Печорскбй да Сыктывкарскбй горкомьяс ку-
жбмбн планируйтбн бтубья политическбй лунсб (Югьд туй, 1982,
5 января).

'Интинский, Печорский и Сыктывкарский горкомы КПСС умело планируют проведение единого политдня'.

Наблюдения над газетно-публицистической лексикой коми языка показывают, что ее функционально-стилевая специализация, отбор и распределение лексических средств определяется прежде всего принципом социальной оценочности языка публицистики. Наиболее присущими, специфичными для газетно-публицистического стиля лексическими разрядами, наилучшим образом способными к воплощению двух его основных функций, являются общественно-политическая (концептуальная) лексика, газетная оценочная лексика, газетная неоценочная лексика. Неоценочную лексику составляют публицистическая терминология и слова, связанные с обозначением времени и места описываемых событий. Газетная оценочная лексика может иметь или позитивную, или негативную окраску.

Л И Т Е Р А Т У Р А

К о ж и н а М.Н. 1977. Стилистика русского языка, Москва;
С о л г а н и к Г.Я. 1976. Системный анализ газетной лексики
и источник ее формирования. Автореф. докт. дисс., Москва.

A. R a k i n
(Syktyvkar)

ZEITUNGSSTILLEXIK IN DER SPRACHE DER KOMI

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Beitrag ist einem der hauptsächlichen Unterstile des Publizistikstils, dem Zeitungsstil gewidmet. In der Arbeit werden Gesellschaftspolitik- und Eigenpublizistiklexik, positivschätzende und negativsschätzende Wörter, feste Wendungen und andere Kategorien der emotionalexpressiven Redemitel behandelt, die das lexikosemantische System dieser funktional-stilistischen Abart der Komi-Sprache bilden.

С. Сибатрова
(Тарту)

О МОРФОЛОГИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЕ МАРИЙСКИХ ПОСЛЕЛОГОВ

В финно-угорском языкознании морфологической структуре релятивных слов уделено немало внимания (см. о послелогах в мордовских: Бочкаева 1954 : 175 - 6, Серебrenников 1967 : 34 - 5, Щанкина 1981 : 51 - 3; в прибалтийско-финских: Stoebke 1968 : 247 - 52, 293 - 8, Palmeos 1976 : 77 - 8, 1982 : 8 - 24, 67, Зайцева 1981 : 289 - 90, Laanest 1956 : 157 - 9; в пермских: Серебrenников 1963 : 355 - 61, ОФУЯ 198; в угорских: Майтинская 1955 : 275, Сайнахова 1966а : 4 - II, 1966б : 147 - 8, 1981 : 168 - 73; в финно-угорских: Кельмаков 1970 : 69 - 71, Майтинская 1982 : 25 - 34, 52 - 8; а также в уральских языках: Терещенко 1958 : 63, Киннап 1974 : 155 - 63, Перфильева 1974 : 167 - 9, Сорокина 1974 : 175 - 6). Общеизвестно, что релятивные слова финно-угорских языков в значительной части обязаны своим возникновением разным падежным формам имен. Согласно данному положению каждый собственно марийский послелог (за исключением неоформленных) состоит из двух основных элементов. Первым элементом является основа слова, которая придает послелогу конкретизированную пространственно-временную или другую идею размещения, перемещения и т.д. кого-чего-либо относительно предмета-ориентира. Поэтому она есть неповторимая специфика послелога или группы послелогов. Вторые элементы, аффиксы местно-пространственных (реже других) падежей, встречающиеся по многим послелогах, обозначают наиболее обобщенные, в высшей степени абстрагированные грамматические отношения (см. Дубровина 1952 : 9, ГСУЯ 318, Кудаев 1968 : 78).

Как и в других языках, марийские послелоги могут представлять одну или несколько форм одного и того же имени. В зависимости от этого в финно-угроведении и марийской лингвистике различают серийные и несерийные послелоги. А.И. Сайнахова (там же) причисляет к несерийным только (и все) одиночные релятивные слова. Соответственно этому в числе серийных оказываются любые два или больше релятивных слов, восходящих к одной основе, независимо от 'стройности' или системности

их морфологических формантов, К.Е. Майтинская (1982 : 40) несколько ограничивает круг серийных послелогов: 'Если от разных падежных форм одного и того же слова через онаречение образовались разные релятивные слова, но они употребляются в одинаковом значении и не входят в серии, либо их значения не соотносительны по известной схеме значений серийных послелогов, соответствующие релятивные слова следует считать изолированными. Примеры: фин. keralla, keralle 'с', 'вместе'...' Не соглашаясь с вышеуказанными мнениями, мы (еще больше) суживаем границы серийных послелогов, одновременно расширяя пределы несерийных. Как серийные квалифицируем послелогов, которые составляют полную систему древних или современных, в некоторых случаях и древних и современных местно-пространственных падежных форм имени-основы. К несерийным относим все одиночные (т.е. представляющие какую-либо одну падежную форму) и те неединичные послелогов, которые образовались от неполного и как бы случайного ряда локативно-лативных (а иногда даже субъектно-объектных) форм имени. Для большей наглядности предлагаем таблицы серийных и несерийных послелогов.

Из таблицы № I видно, в марийском языке бытует 13 полных серий послелогов с древнепространственными суффиксами, что составляет почти половину всех серий послелогов. Для них характерна строгая четырехчленность, а не трехчленность (см. Майтинская 1982 : 26). В их составе окаменели падежные суффиксы латива -ан (а не обычный дативно-направительный -дан, см. Майтинская 1982 : 28), латива -ке, -ко, -кѳ, локатива -не, -но, -нѳ и аблатива -ч(ын). По нашему мнению, к- и н- лативные формы следует интерпретировать в качестве самостоятельных послелогов и, следовательно, членов серий. По своей семантике они не тождественны, они используются, как справедливо отмечает К.Е. Майтинская (там же) 'для дифференциации соответствующего основного значения или для дифференциации стилистической окраски'.

Послелогов с современными локативно-лативными формантами образуют 10 серий. Они в основном (за исключением некоторых диалектов) трехчленны, включают формы латива обстоятельного падежа на -ш, латива на -шке, -шко, -шкѳ и локатива на -ште, -што, -штѳ. Как видим, в сериях нет послелога с аблативным формантом. Аблативное отношение выражается в данном случае при помощи послелога гыч Л, В, гѳц Г, СЗ "из, с, от". Заметим, что К.Е. Майтинская (там же), указывая в

Таблица № I

Серийные послелоги марийского языка*

№ п/п	Послеложные основы												
		Н'-лат.	К-лат.	Н-локат.	У-абл.	Ш-лат.	ШКЕ-лат.	ШТЕ-локат.	Е-лат.	НОМИНАТИВ	М-аккуз	Н-ИНСТРУКТ.	Н-локат??
I	вал-/вйл-	+	+	+	+								
2	воктел-	+	+	+	+				+				
3	дер-	+	+	+	+								
4	йьмал-	+	+	+	+								
5	кыдал-	+	+	+	+								
6	кудыл-	+	+	+	+								
7	лишыл-	+	+	+	+								
8	муч-/мыч-	+	+	+	+							+	
9	ончыл-	+	+	+	+								
10	поксел-	+	+	+	+								
11	умбал-	+	+	+	+								
12	шенгел-	+	+	+	+								
13	шойыл-	+	+	+	+								
14	ань- Д						+	+	+				
15	йыр-						+	+	+		+		
16	кокла						+	+	+				
17	кбргы-						+	+	+				
18	лонга-/ло-						+	+	+				
19	могыр-				+		+	+	+				
20	мучаш						+	+	+		+		
21	олмы-						+	+	+				
22	брдых-				+		+	+	+				
23	пока- Д						+	+	+				
24	вел-	+	+	+	+		+	+	+		+		+
25	вер- /Д/				+		+	+	+	+	+		+
26	гутла- /Д/			+			+	+	+				
27	тйнгйл- Д		+	+	+		+	+	+				
28	тура-						+	+	+	+	+		

* В таблицу включены как общемарийские, так и диалектные серийные послелоги. После диалектных послелогов ставится буква Д. Знак + показывает наличие соответствующего послелога.

Несерийные послелого марийского языка*

№ п/п	Одиночные послелого			Неодиночные послелого	
	Номинатив	Древн. па- дежн. ф-ы	Совр. па- дежн. ф-ы	Ряд из двух после- логов	Ряд из трех и более после- логов
I	виса	гоч	вашеш	вашт - ваштеш Д	годеш - годым - годсек Д
2	гай	гыч	ваштареш	корнын - корнылан Д	марте - мартек - мартен Д
3	пай Д	йбре	кушеш Д	нерген - нергеште Д	йотын - йотке - ятек - яктен
4	пачаш	йышын Д	лумеш	полкы - полкым Д	шоньш - шавашым - шакшеш Д
5	постол Д	капынь Д	негызеш	танеш - тангек Д	почеш - парше - поштек Д
6	рады Д	кутынъ	пӱтнеш Д	терве - тервен Д	
7		мбнго	тӱтӱштӱ Д	шотеш - шотышто	
8		нужвац Д	тӱреш Д		
9		статян Д	торышто Д		
10		темынь Д	тӱреш		
11		хӱла Д	шагатеш Д		

* В таблице приводятся как общемарийские, так и диалектные (со знаком Д) послелого. Некоторые ряды (а именно с основами вашт-, год-, шоньш и почеш) носят смешанный характер, т.е. в них включены послелого из разных диалектов.

ряду современных серий аблативно-элативные послелогои с 'падежным суффиксом' -γэс̄/-γэс̄, не упоминает лативных послелогов на -ш. Действительно, в лугово-восточном, а также северо-западном наречиях у послелогов с основой на гласный э (г^лтлаш 'около', коклаш 'среди', лонгаш 'среди', гураш 'к') обстоятельственный -ш вычленяется трудно. Такая форма полностью совпадает фонетически с усеченным вариантом латива -шке, -шко, -шкб. Однако обстоятельственный -ш обнаруживает себя легко в послелогох остальных серий: велеш 'к, на стороне', вереш 'вместо, на месте', кбргеш 'внутри, внутрь', могыреш 'на стороне, на сторону', мучашеш 'в конце, на конце', олмеш 'вместо', ордыжеш 'на стороне, на сторону', - а также в тех же самых послелогох диалектов: донкеш СЗ 'среди', кытлаш Г 'около'.

В марийском языке 5 серий послелогов содержат большинство (или даже все) формантов как древних, так и современных пространственных падежей. Наиболее последовательны в этом отношении послелогои с основами вел- 'сторона' и тангал -В 'место около, против'.

Обращает внимание, что на фоне родственных языков цифра устойчивости архаических суффиксов в релятивных словах марийского языка довольно внушительна. Древнемарийские локативно-лативные падежные показатели сохранились серийно при 15 /!// основах. Б.А. Серебрянников /1968 : 106 - 7/, называя такое явление 'одной интересной особенностью' марийского языка, объясняет его причины следующим образом: 'Значения самих послелогов довольно точно передавали различные нюансы локальных значений. Поэтому в уточнении самих падежных окончаний, входивших в состав послелогов, не было никакой необходимости'.

Как показывает таблица № 2, среди несерийных послелогов абсолютно преобладают одиночные послелогои. При этом количество релятивных слов с современными локативно-лативными и релятивных слов с древнепространственными формантами примерно равно. Что касается неединочных несерийных послелогов, то несколько доминируют в числе ряды из двух членов, нежели из трех.

В изучении морфологической структуры релятивных слов, несомненно, первостепенное значение имеет определение качественного состава падежных и других формантов, в особенности, архаических редкой частотности употребления, т.е. непродуктивных в современном языке. Думается, было бы излишне

останавливаться здесь на легко объяснимых и хорошо исследованных в марийской лингвистике (Серебрянников 1964 : 104 - 6, Галкин 1964 : 18 - 58, Коведяева 1978 : 49 - 155) и финно-угроведении морфологических элементах серийных послелогов. В этом плане наиболее интересны изолированные послелоги, нередко сохранившие в себе 'неживые' грамматические морфемы и проявляющие некоторую 'вольность' в их отношении. Структура изолированных послелогов часто устанавливается только путем этимологического анализа. В марийском языке в несерийные послелоги трансформировались следующие формы слов:

Номинативная форма имени: виса 'около, приблизительно', гай 'как, подобие', пай Г 'раз', пачан 'раз', полки Г 'раз', постол Г 'как, подобно', рады Г, рат В 'раз', шоньш Л 'вместо'; из серийных: йыр 'около, вокруг', м/цпан СЗ 'из-за, за', тура 'около, напротив'. Несерийные номинативные послелоги обозначают ограниченный круг (сравнительных, количественных и заместительных) грамматических отношений. По-видимому, это и предопределило их неоформленность. Привлекают внимание номинативные послелоги из серий, выражающие как лативные, так и локативные пространственные отношения: йыр, тура. Подобное явление, очевидно, следует рассматривать как наследие финно-угорского (уральского) праязыка, когда обстоятельства могли 'материализоваться' через падежно неоформленные имена (ОФУЯ 384, Климан 1974 : 103 - 4). Релятивные слова, состоящие только из корневой морфемы, имеют место в родственных языках (см. Майтиская 1982 : 40 - I, 53).

Дативная форма имени и обстоятельственного слова, годьм-лан 'на время', корнылан 'раз'. Показатель -лан употребляется во временном значении.

Аккузативная форма имени: волкым Г 'раз', годьм 'во время', навашым Г 'вместо, за', из серийных: верым 'от', велым 'со стороны'. Показатель -м/-ым проявляет в послелогах волкым, навашым прямое объектное, в годьм - временное (ср. ке-нелым Л, В 'летом', шоньш Л, В, Г, СЗ 'весной'), в верым, велым - аблативное значения. Последнее, вероятно, возникло не без влияния сочетаний типа капкам пураш 'заходить в ворота, букв. ворота', капкам лекташ 'выходить в ворота, букв. ворота', пасум эртам 'проходить поле', пасум лекташ 'выходить поле'.

Древняя н -лативная форма имени и н -наречие: мартен, аэртен Л, В, дотым Л 'до, вплоть до', темьнь Г 'до', тервен 'к, около'; капынь Л 'по всей', кутынь Л, к/тлань СЗ 'по,

вдоль'. В послелогах первой группы н-латив выступает с терминативным оттенком, а в адвербиальных второй группы он приобрел значение образа действия.

Древняя к-лативная форма имени и заимствованной основы: йотке, йокте 'до', марке, маркен, мартек, мартке, матке Л, В 'до', мбнгб 'после'; тйнгек В 'до'. В послелоге мбнгб к-формант имеет общенаправительное, в остальных - предельное значения.

Древняя н-локативная форма имени: нерген Л, СЗ, йерген Л 'о, об', корнын Л 'раз', мацны СЗ 'из-за'. Думается, в эту же группу нужно отнести послелоги аблативной семантики велын СЗ 'со стороны', верын СЗ 'от'. При этом трудно поддается объяснению переход локативной семантики в аблативную. Однако вполне возможно, что сочетание типа карем велым толаш 'идти со стороны оврага' вначале выражало 'идти в стороне оврага'.

Древняя ч < т-аблативная форма имени: гоч 'через', гыч 'из, с', нужвац Г 'за время', пелдык 'из-за, по причине'. Благодаря семантике производящей основы -ч в гоч приобрел пролативное значение. В других же примерах можно говорить об относительном сохранении исходного аблативно-элативного значения. Нередко ч-аблатив имеет осложненный вариант -чын.

Древняя е-лативная форма имени: йбре 'с, с примесью', парше СЗ 'еже-, изо-', туре 'около, против'; из серийных: вере СЗ 'на месте, на место'. Служебные слова туре, вере сохранили непосредственную функцию е-латива. В послелогах йбре, парше видим его преобразованную роль выразителя образа действия.

Древняя а-лативная форма: хйла Г 'вместе с'; из серийных: монгыра Г, СЗ 'на сторону'. Послелог хйла обнаруживает инструктивное значение падежного форманта. Прямое назначение а-латива прослеживается в монгыра.

Древняя т-локативная форма имени: вошт 'сквозь, через', марте, мартен, мартке, мартек Л, В 'до'.

Древняя н-инструктивная форма имени и заимствованной основы: мацны СЗ 'как, подобно', статян Г, 'тк'; ййын СЗ 'каждый раз'. В первых двух случаях н-инструктив оформляет сравнительные служебные слова, в третьем - послелог дистрибутивной семантики.

Современная ш-/еш-лативная форма имени (в первых двух случаях прежде преобразованной в наречие): вашеш 'к, перед', ваштареш 'против, напротив', вашгеш Г 'на весь', годеш Г, СЗ

'на время', годынеш Г, СЗ 'тж' күшеш Л 'на чей-л. счет', дүмеш 'имени, в честь, во имя кого-чего-л.', негызеш Л 'на основании чего-л.'. почеш 'за, вслед за', пүтнеш СЗ 'за, вместо', танеш Л 'к', тәреш Г. СЗ 'за, вместо', түреш 'к', шагачеш СЗ 'вместо', шакшеш Г 'за, вместо', шотеш Г, Л 'за, вместо, в качестве'. Как видно, она является самым продуктивным источником пополнения разряда релятивных слов в современном языке. Наиболее часто суффикс обстоятельного падежа -ш/-еш выступает в послелогах замещения, а также времени и пространства и некоторых других.

Современная ште-, што-, штѳ-, локативная форма имени и заимствованной основы: нергеште Л 'о, об, по поводу', тәйтш-тй СЗ 'во время', шотышто Г, Л 'насчет, относительно, по поводу; на положении'; торышто В 'о, об, про'. Формант -ште, -што, -штѳ выявляется в несерийных послелогах объекта речи и мысли, а также времени.

Особого внимания лингвистов-морфологов заслуживают встречающиеся в служебных словах (правда, иногда предположительные) сращения падежных суффиксов, так называемые коаффиксы:

- а) аккузатив + ш-латив: годынеш Г, СЗ 'на время',
- б) аккузатив + датив: годымлан Л, В 'на время',
- в) древний т-локатив + ш-латив: ваштеш Г 'на весь',
- г) древний т-локатив + древний к-латив: март/к/е, мар/т/ке, мартек, матке Л, В 'до, вплоть до',
- д) древний т-локатив + древний н'-латив: мартен 'тж',
- е) древний к-латив + древний н'-латив: маркен, йоткен, йактен 'тж',
- ж) ш-латив + древний н-локатив: торешне Л 'около, у'.

Надо сказать, что, в отличие от остальных, лексемы годынеш, годымлан, ваштеш являются послелогами позднейшего образования. Они появились присоединением соответствующих словоизменительных морфем к уже бытующим послелогам годын, вашт как к компонентам послеложных конструкций, воспринимаемых носителями языка в качестве единого целого в роли обстоятельства. Т.е. они возникли по аналогии с такими адverbиальными проказовидными, как таччлан Л, тагачеш Г 'на сегодня', ср. та-че Л, тагачи Г 'сегодня'.

Некоторые послелоги обнаруживают в своем составе, помимо падежных, и другие форманты. Они являются:

- а) чуждый суффикс -сех, -шеш, -шен: годсех Л, В, год-сез, годшен, СЗ 'с какого-л. времени',
- б) связанные послелоги-суффиксы -гыч, -гыш, -веш, -дах:

Йыргыч В, Йыргец, Йырвец Г 'со /всех/ сторон', логыц Г 'из, из среды' в аблативном и поштек Л, В, паштек Г, СЗ 'за, вслед за' - лативном значениях,

в) частица -х: ганак 'раз', ганыкы СЗ 'как, подобно', мапок СЗ 'как и', нарык, нарке 'около, приблизительно', пелдык 'из-за, по причине'. В послелогах мапок, пелдык она носит обязательный, в других - необязательный характер.

Как видим, в марийских релятивных словах представлены почти все падежные форманты современного и древнемарийского языка. Обращает внимание также более или менее проявляющаяся специализация отдельных падежных показателей для выражения ограниченного круга грамматических отношений.

С о к р а щ е н и я д и а л е к т о в

В - восточный, Г - горный, Л - луговой, СЗ - северо-западный.

Л и т е р а т у р а и е е с о к р а щ е н и я

Бочкаева А.И. 1954, Употребление послелогов с внутренне-местными падежами эрзя-мордовского языка. - Труды Института языкознания АН СССР, Москва: 174-180; Г а л к и н И.С. 1964, Историческая грамматика марийского языка, ч.1, Морфология, Йошкар-Ола; ГСУЯ = Грамматика современного удмуртского языка. Фонетика и морфология, Ижевск 1962; Д у б р о в и н а З.М. 1952, Послелоги и предлоги в современном финском литературном языке, Москва (автореф. канд. дисс.); З а й ц е в а М.И. 1981, Грамматика вепского языка. Фонетика и морфология, Ленинград; К е л ь м а к о в В.К. 1970, Некоторые общие пути образования послеложных форм в финно-угорских языках. - Вопросы финно-угроведения, У, Йошкар-Ола: 64 - 72; К о в е д ь я е в а Е.И. 1978, Типологическая эволюция системы локальных падежей в истории марийского языка. - Историко-типологические исследования по финно-угорским языкам, Москва: 49 - 154; К у д а е в П.С. 1968, Категория послелога в мордовских языках. Канд. дисс., Тарту; К р и н а п А.К. 1974, Склонение и спряжение в самодийских языках. Сравнительно-исторический анализ первичных словоизменительных суффиксов. Докт. дис., Тарту; М а й т и н с к а я К.Е. 1955, К вопросу о категории падежа (на материале финно-угорских языков). - Вопросы грамматического строя, Москва: 226-249; 1982, Служебные слова в финно-угорских языках, Москва; ОВУЯ = Основы финно-угорского языкознания. Вопросы происхождения и развития финно-угорских языков Москва, 1974; П е р ф и л ь е в а Т.Г. 1974, Выражение пространственных отношений в ненецком языке. Падежи и другие средства. - Склонение в палеоазиатских и самодийских языках, Ленинград: 163-173; С а й н а х о в а А.И. 1966а, Служебные слова в мансийском языке, Москва (автореф. канд. дисс.); 1966б, Простые серийные послелоги мансийского языка. - Проблемы лингвистического анализа, Москва: 147 - 156; 1981, Собственно-мансийские несерийные послелоги. - Языки и фольклор народов Се-

вера, Новосибирск : 168 - 173; Серебренников Б.А. 1963, Историческая морфология пермских языков, Москва; 1964, О современной и древней системе марийских падежей. - Вопросы марийского языкознания, вып. I, Йошкар-Ола : 104 - 106; 1967, Историческая морфология мордовских языков, Москва; 1968, Из истории некоторых морфологических образований марийского языка. - Вопросы марийского языкознания, вып. II, Йошкар-Ола : 102 - 110; Сорокина И.П. 1974, Функции последложных конструкций в выражении пространственных отношений (на материале энецкого языка). - Склонение в палеоазиатских и самодийских языках, Ленинград : 174 - 178; Терещенко Н.М. 1958, К вопросу о происхождении послелогов (на материале ненецкого языка). - Доклады и сообщения Института языкознания АН СССР XI, Москва : 62 - 76; Шаникина Н.А. 1981, Грамматические средства выражения временных и пространственных отношений в мордовских языках. Канд. дисс., Tartu;

L a a n e s t, A. 1956, Ees- ja tagasõnadest vepsa keeles. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 41, Tallinn : 157-170; P a l m e o s, P. 1976, Kaassonad karjala Džorža murrakus. - Fenno-ugristica 3, Tartu : 64-85; 1982, Eesti keele grammatika II, vihik 4. Kaassona, Tartu; S t o e b k e, R. 1968, Die Verhältnswörter in den ostseefinnischen Sprachen. - Indiana university publications. Volume 93 the Uralic and Altaic Series, Bloomington.

S. S i b a t r o v a
(Tartu)

THE MORPHOLOGICAL STRUCTURE OF THE MARI POSTPOSITIONS

S u m m a r y

The article deals with the Mari postpositions from the point of view of their morphological structure. Its first part is devoted to the description of two types of postpositions. The first type of postpositions can form series, the second type cannot. The second part of the paper describes the structure of the morphological components of the postpositions of the second type. The analysis shows that the Mari postpositions contain almost all the contemporary and ancient case endings. In comparison with the other cognate languages the percentage of archaic inflexions in words expressing relation is rather high in the Mari language. In postpositions the case endings obtain a special function of expressing a limited number of grammatical relations.

E. V ä ä r i
(Tartu)

LIIVI VERBISUFIKSID -p + t-, -k + t-, -v + t-

Liivi keeles leidub 7 algupärast verbisufiksit, mille tarvitamise produktiivsuses on suuri erinevusi. Kuut sufiksit on käsitletud üksikasjalikult seni ilmunud kirjutiste seerias.¹ Mitmekesisema esinemusega on sufiks -tt- ~ -t-, mis vokaalile liitudes moodustab geminaadilise, konsonandile liitudes ühendi, milles t on enamasti poolpikk. Seni on käsitletud käsitletava sufiksi liitumist vokaalile, n-, r-, m-, s(š)- ja l-konsonandile.² Järgnevas võetakse vaatluse alla juhtumid, kus t-sufiks liitub p-, k- ja v-konsonandile.

¹ E. V ä ä r i, Prekventatiivse ning retsiprookse l-liitega verbid ja algupäraste liidetega adverbid liivi keeles. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 323. Toid eesti filoloogia alalt IV, Tartu 1974, lk. 35-105; Liivi verbisufiksid -b- ja -g-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 344. Fenno-ugristica. Труды по финно-угроведению 1, Tartu 1975, lk. 371-378; Liivi verbisufiks -ks-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 382. Fenno-ugristica. Труды по финно-угроведению 2, Tartu 1976, lk. 67-89; Liivi verbisufiksid -nd- ja -z-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 517. Fenno-ugristica. Труды по финно-угроведению 6, Tartu 1980, lk. 145-161.

² E. V ä ä r i, Liivi verbisufiks -n + t-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 550. Fenno-ugristica. Труды по финно-угроведению 7, Tartu 1980, lk. 97-110; Liivi verbisufiks (vokaal) + -tt-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 566. Fenno-ugristica. Труды по финно-угроведению 8, Tartu 1981, lk. 119-141; Liivi verbisufiks -r + t-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 611. - Fenno-ugristica. Труды по финно-угроведению 9, Tartu 1982, lk. 99-115; Liivi verbisufiks -m + t-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 643. Fenno-ugristica. Труды по финно-угроведению 10, Tartu 1983, lk. 72-78; Liivi verbisufiks -s(š) + t-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 673. Fenno-ugristica. Труды по финно-угроведению II, Tartu 1984, lk. 93-113; Liivi verbisufiks -s(š) + t-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 690. Fenno-ugristica. Труды по финно-угроведению 12, Tartu 1985, lk. 159-181; Liivi verbisufiks -l + t(d)-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 728. Fenno-ugristica. Труды по финно-угроведению 13, Tartu 1986, lk. 134-145.

-p + t-

ept '(võrke) järele vaadata'.

Opt pr. optāb (optqb) versuchen, proben (LDW : 74); ma eptiz vertta (LW : 46) 'Ma vaatasin võrku järele'; eptā (optā) (GLL : 100) 'Kalu järele vaadata'; eptāb vērki-di (Va) 'Vaatab võrke järele'.

Verb eptā on tuletatud kausatiivliite varal läänemere-soome tüvega sõnast *ōppitta- (GLL : 100).

leptā 'jahutada'.

alā lept ōi jārāndiz (LW : 67) 'Ära jahuta ahju ära'; leptāB/ lēba ōi ka āb uo leptāmōst (Kl) 'Jahutatakse, leivaahju ka ei tohi jahutada'; miā sa ni leptāD (Va) 'Mis sa nii jahutad?'

Verb leptā on tuletatud refleksiivist lebā 'jahtuda' (FU I : 372). Tüvi *jā- on soomeugriline ning verbis leptā on refleksiivust tähistav -b- muutunud helitu klusiili t ees helituks.

jūoptā 'joota, täis joota'.

Jūopt pr. jūoptqb, jera j. betrunken machen (LDW : 28); munt tānda jūoptist (LW : 96) 'Teised jootsid teda'; jūoptist tānda (Va) 'Jootsid teda'.

Verb jūoptā on tuletatud kausatiivliite -t- varal soomeugrilise tüvega refleksiivist jūobā 'joojada' (FU I : 372). Varasemaks kujuks saab taastada *jōbūitta-.

knōpt 'nööpida'.

Knōpt pr. knōptqb knöpfen (LDW : 39)

Verb knōpt leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ning on tuletatud alamsaksa laensõnast knōp 'nööp'.

krāmpā 'krampi panna'.

krāmpā (LW : 158) 'Krampi panna'; siz krāmpiz min sydam puodōs, kubō (F 175 M 416) 'Siis tõmbus minu süda krampis kokku'; uks krāmpāb vizzā (Kl) 'Uks pannakse krampi'; vizzā krāmpā/ pidāb vizās (Kr) 'Kinni haakida, hoiab kinni'; uks um vizzā krāmpāt (Va) 'Uks on krampi pandud'.

Verb krāmpā on tuletatud alamsaksa laensõnast krāmp 'kramp, haak'.

leptā 'vihtuda, vihelda'.

Lept pr. loptqb (lept pr. leptqb) baden in der Badestube (LDW : 57); jema leptā p. sōnās lapstā (LDW : 188) 'Ema vihtleb saunas last'; leptā sōna lovā pāl lūtkāks (Kr) 'Vihtleb saunalaval vihaga'; lindād leptābād viet. sizāi (Kl) 'Linnud vihtlevad vees'.

Verb leptā (vrd. sm lopöttää) on tuletatud varasemast *lopöttä-. Tüvi on onomatopoeetilist algupära.

leptā 'lepitada'.

Lept pr. leptqb versöhnen (LDW : 54); nēdi um leptāmest (LDW : 200) 'Neid on tarvis lepitada'; tōks nēdi leptā (Kl) 'Tahaks neid lepitada'.

Verb leptā (vrd. e lepitada, sm lepyttää) on tuletatud soomeugrilise tüvega verbist leppō 'leppida'.

loptā 'lõpetada'.

Lopt pr. loptqb (LvSal lopta) abschliessen, abthun, endigen, vollenden, mit etwas aufhören (LDW : 56); ajna jelāmiz ma jevā loptiz (LDW : 202) 'Heinateo ma juba lõpetasin'; loptā (Gll : 48) 'Lõpetada'; ni. m lo. ppanāks/ lo. pātāt (LT : 5) 'Nüüd on lõpp, lõpetatud'; un ku se všl tūkkiz loptād (NLK : 401) 'Ja kui see kõik oli lõpetatud'; nei um tikkiz loptāt (Pz) 'Nii on kõik lõpetatud'; mēg lop-tām (Kl) 'Meie lõpetame'.

Verb loptā (vrd. e lõpetada, sm lopettaa, krjL lopta, vđj lopettā) on tuletatud läänemeresoome põhiverbist loppō 'lõppeda'. Varasem kuju on lopetta-.

pieptā 'kinni korkida'.

pieptā (LDW : 288) 'Korkida'; um vizzē pieptāmest (Va) 'Tuleb kinni korkida'; pieptābād vizzē (Kl) 'Korgivad kinni'.

Verb pieptā on tuletatud läti laensõnast piep 'kork'.

reptā 'raputada, puistata'.

Ropt (rept, lvSal rapt), pr. roptāb schütten, streuen (LDW : 93); ta leks pādō reptās (LDW : 333) 'Ta läks pead raputades'; reptub (F 175 M 3 : 10) 'Puistab'; roptāgid pōrm entē jalgad jüst jara (UT : 19) 'Raputage tolm oma jalgadelt'; reptist t'erad ulzē (Kl) 'Raputati te-

rad välja'.

Verb reptä (vrd. sm räpyttää) on tuletatud deskriptiivsest tüvest, mille koos sufiksiga saab taastada kujul *ropõttä-.

tⁱeräpt 'kosutada, karastada'.

Teräbt pr. teräbtqb laben, erquicken (LDW : 113);

Ta teräbtqb min jeñgq (LG : 399) 'Ta karastab minu hinge'.

Verb tieräpt esineb Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus ja grammatikas. Tuletusalus leidub läänemeresoomelise tüvega adjektiivis tⁱeräq 'terav'.

vaip^t 'piinata'.

Vaibt pr. vaibtub quälen (LDW : 127).

Verb vaip^t leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Tüvi vaiva pärineb germaani keeltest, millest on tuletatud ka e vaevutada ja sm vaivuttaa.

vⁱedäpt 'edeneda, õnnestuda'.

Vedäbt pr. vedäptqb gerathen, gedeihen (LDW :

Verb vⁱedäpt on tuletatud soomeugrilisest tüvest *vetä-. Verbis on nii refleksiiv- kui kausatiivliide ning varasemaks kujuks saab taastada *vetäqüttä-.

viptä 'viivitada, kulutada'.

Vipt pr. viptqb (lvSal) viptub aufhalten, verweilen, verspäten (LDW : 134); ma um rõz viptën (LW : 493) 'Ma olen natuke hilinenud'; viptqb (KA) 'Viivitab'; viptis nēdi rōkandōs (UT : 287) 'Viivitas neid kõneldes'; ta v^ugi viptën (Kl) 'Ta oli hilinenud'.

Verb viptä (vrd. e viivitada, sm viivytää) on tuletatud genuinse tüvega sõnast viptä 'viibida'. Varasem kuju oli *viptüttä-.

äptä 'aidata, abistada'.

Apt, äbt pr. äbtqb (lvSal) äbtub, äptub helfen, retten (LDW : 8); a:ga ta veip ku:igid ä-ptä (LT : 12) 'Või ta saab kuidagi aidata'; äbtqb (KA) 'Aitab'; ma äptqb, entä isän (LW : 514) 'Ma aitan oma isa'; äptä (HFL : 31) 'Aidata'; Ja Sin jür sädō äbtqōgō (LVL : 53) 'Ja sinu juurde saada aidaku'; tämä jeyist äptqb minnän (Kl) 'Ta

aitab mind hästi'.

Verb äptä (vrd. e aidata, avitada, krjL abutada, vdj avittä) on tuletatud läänemeresoome tüvest, mille koos sufiksiga saab taastada kujul *a^hitta-.

Sufiks -t- on liitunud üldse 15 juhul p-konsonandile. Mõnedes verbides on naabruse mõjul toimunud muutus b > p, näit. *jä^hutta- > leptä, *jõ^hutta- > jüoptä, tⁱeräs + tä > tⁱeräpt. Keeletarvitusse kuulub 12, passiivseks on muutunud knöpt, vaipt, vⁱedäpt. Algupärasele tüvele on sufiks liitunud 11 juhul, laenule 4 juhul. Germaani tüvi on verbis vaipt, alamsaksa tüvi verbides knöpt ja krämptä, läti tüvi verbis pieptä. Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus on 12 verbi, puuduvad üksnes leptä, krämptä ja pieptä.

14 verbis on selgesti täheldatav kausatiivsus, verbis vⁱedäpt on esikohal frekventatiivsus.

52830-sõnalises lindistatud tekstis leidub pelgalt 3 käsitletud verbi. Tarvitusageduselt reastuvad need järgmiselt: äptä (12 korda), loptä (3 korda), reptä (1 kord).

-k + t-

da^hktä 'peaga noogutada'.

Da^hkt pr. da^hktqb nicken (LDW : 13); ta sed, da^hktis pädä (LW : 36) 'Ta vaid nikutas pead'; münda kerd da^hktöp pädä (K1) 'Mõnikord noogutab pead'.

Verb da^hktä on tuletatud kausatiivliite varal saksa sõnast danken 'tänu võlgnema; tänama'.

öktä ~ İktä 'õhutada, hõõguda lasta'.

öktä, İktä, üktä (GLL : 77) 'Õhutada, hõõguda lasta'; kurè öktis tülde (Va) 'Kurat õhutas tuld'.

Verb öktä ~ İktä (vrd. e õhutada, sm hehkuttaa) on tuletatud läänemeresoomelise tüvega verbist ögä ~ İgä 'hõõguda'. Varasemaks kujuks saab taastada *h^hkutta-.

İektä 'hüpata, hüpata lasta'.

İektä (üöktä) (LW : 67) 'Hüpata lasta'; İektä-bäd-läpsi (Va) 'Hüpatavad lapsi'.

Verb İektä on kausatiivliite varal tuletatud genuinise tüvega lihttegu sõnast İekkä 'hüpata'.

iktâ 'higistada'.

Ikt, igd, pr. iktqb (lvSal iktub) schwitzen, dampfen (LDW : 21); iktâ (LW : 70) 'Higistada'; iktâB/ ku strõdâB (Va) 'Higistatakse, kui töötatakse'.

Verb iktâ (vrd. sm hiottaa) on tuletatud genuinse tüvega substantiivist ig 'higi'. Verbi varasem kuju oli *hiyittä-.

itktâ 'itketada, nututada'.

Itkt pr. itktqb zu weinen machen (LDW : 23); je-râ itktâ t silmad (LW : 79) 'Itketatud silmad'; mis sa itktâD (Kl) 'Mis sa itketad?'; itktâ t (Va) 'Nututatud'.

Verb itktâ (vrd. e itketada, sm itkettää) on tuletatud läänemeresooe tüvega sõnast itkâ 'itkeda, nutta'. Varasem kuju oli *itkettä-.

iktâ vt. ektâ.

julktâ 'pimestada'.

Julgt pr. julgtqb blenden (mit Licht) (LDW : 27).

Tuletamisel on aluseks olnud genuinse tüvega julgâ 'pimestuda'. Verb ei kuulu kasutatavasse sõnavarasse.

koktâ 'ähvardada, proovida'.

Kokt pr. koktqb mit der Hand ausholen (LDW : 40); ta koktâp kättâ (LW : 144) 'Ta katsub kätt'; koktâ (GIL : 194) 'Millegagi ähvardada, proovida'; koktâh midagâst (Kl) 'Ähvardab midagi'.

Verb koktâ (vrd e kokutada, sm kokottaa) on läänemeresoomelist päritolu.

korktâ 'korkida, kinni korkida'.

Kork pr. korkqb (korkt pr. korktqb), vizz k. verkorken (LDW : 41); koktâ (LW : 145) 'Korkida'; korktâB podil vizzâ (Kl) 'Korgitakse pudel kinni'.

Verb korktâ on tuletatud saksa sõnast korken 'korkima'.

laktâ 'laotada; lahutada'.

Lakt pr. laktqb ausbreiten, breiten, bedecken

(LDW : 52); laktõ (LW : 183) 'Laotada'; pe-rinai-voj vä-lda lõ-da õrõnõks nuolõgtõn lõ-da 'Perenaine oli valge laudli-naga laua üle laotanud'; Letlist mäst Randõ lagtõbõd jiera sũrd suod (RA I : 60) 'Lätimaast randa laotuvad suured sood'; Mõzus um lubbõ andõn laggimiz kera kërõtõ ja lagtõ (UT : 90) 'Mooses on loa andnud lahutamiskirja kirjutada ja laiaili leo-tada'; siz um laktõmõst (Kl) 'Siis tuleb lahotada'.

Verb laktõ (vrd. e laotada) on tuletatud verbist laggõ 'laotuda'. Varasem kuju oli *laõõta-.

lõõktõ 'sirutada, haarata, ulatada'.

Laht pr. lahtõb neigen (LDW : 52); lõõktõ (LW : 184) 'Sirutada, haarata'; siz ma kãtkõks rõz lõõktis tagõn (Kl) 'Siis ma käega haarasin natuke järele'.

Verb lõõktõ on tuletatud saksa laensõnast långõ 'lan-geda, kukkuda'.

liktõ 'liigutada'.

Likt pr. liktõb bewegen (LDW : 55); piõ liktõp tabõrt (LW : 193) 'Koer liigutab saba'; ku tãnda liktõb (NLK : 197) 'Kui teda liigutatakse'; nei ku midagõst liktõb (Mn) 'Nii kui midagi liigutatakse'.

Verb liktõ (vrd. e liigutada, sm liikuttaa, krjL likut-tada, vps liikta) on tuletatud genuiinsest sõnast likkõ 'liikuda'. Varasem kuju on *liõõta-.

liktõ 'leotada'.

Likt pr. liktõb (liktõb, lvSal liktub) weichen, ein-weichen (LDW : 55); õrni um liktõmõst (LW : 193) 'Rõivaid tuleb leotada'; liktõ (GLL : 178) 'Leotada'; liktõbõd õrniidi (Kl) 'Leotatakse riideid'.

Verb liktõ (vrd. e leotada, sm liottaa; krjL ligotta-da, vdj ligottõ) on tuletatud genuiinsest liiggõ 'liguda'. Varasem kuju oli *liõõta-.

nõõktõ 'nõrgestada, väsitada'.

Nõõkt pr. nõõktõb (nõõkt) schwächen (LDW : 72), nõõktõ (LW : 245) 'Nõrgestada'; nõõktõb minda (Va) 'Väsi-tab mind'.

Verb nõõktõ on tuletatud eesti laensõnast nõõka 'nõrk'.

nāktā 'näidata, paista'.

Nākt pr. nāktōb (lvSal naet pr. naetub) zeigen (LDW : 67); ma sinnān nāktō (LW : 259) 'Ma sulle näitan'; minā set tās sie iznāktō (NLK : 254) 'Ma tahtsin seda vaid näidata'; ta.um ē-nitsta pa-nāktōn mⁱer ki-vid. algās (LT : 31) 'Ta on ennast näidanud merekivide juures'; Mād-dōn nāgtub ku nāntōn um ikštāvz (F 175 M 3 : 10) 'Meile paistab, et nendel on ükskõik'; midēgšt iz-nāktō (Ii) 'Midagi paistab välja'.

Verb nāktā (vrd. e näidata, sm näyttää) on tuletatud soomeugrilise tüvega sõnast nādā 'näha'. Varasem kuju oli *näyttä-.

peŋktā 'pingutada'.

peŋktā (LW : 283) 'Pingutada'; Selist paldin at-tō ne sūrimist azād mis imar It Jod pōŋktōb (F 175 M 3 : 10) 'Sellised on praegu need suuremad asjad, mille ümber seltsi juhatus pingutab'.

Verb peŋktā (vrd. e pingutada, sm pingoittaa) on deskriptiivset päritolu. Varasem kuju on *peŋoitta-.

perktā 'põrutada, õhkida'.

mīnidi um peŋktāmāst (LW : 284) 'Miine tuleb õhkida'; zōldaŋtst,perktist katkš (Sr) 'Sõdurid õhkisid katki'.

Verb perktā (vrd. e põrgatada, sm porahtaa) on tuletatud onomatopoeetilise tüvega sõnast pergā 'lõhkeda'.

pilktā 1 'pilgutada'.

pilkt (LW : 289) 'Pilgutada'; ta pilktis silmi (Sr) 'Ta pilgutab silmi'.

Verb pilktā (vrd. e pilgutada, sm pilkottaa) on deskriptiivset päritolu ning varasemaks kujukse osutub *pil-poitā-.

pilktā 2 'pilgata'.

Pilkt pr. pilktōb verspotten, verhönnen (LDW : 82); pilktš (LW : 289) 'Pilgata'; pilktšp^tu^oistā (Kl) 'Pilkab teist'.

Verb pilktā tuletub algupärasest lihtverbist pilkš, millele on liitunud kausatiivsufiks.

pouktā 'paugutada'.

Poukt pr. pouktqb knacken; knallen machen (LDW : 85); mīn āb pō vēl jārā pouktēt (LDW : 306) 'Miin ei ole veel āra paugutatud'; sūrd-kabaldāks ne pouktābād (NLK : 58) 'Suurtükkidega nad paugutavad'; pouktābād (Kl) 'Paugutavad'; mis ne sāl pouktābād (Ii) 'Mis nad seal paugutavad'.

Verb pouktā (vrd. e paugutada, sm paukuttaa, vps poukta) on tuletatud onomatopoeetilise tüvega sõnast poukka 'paukuda'.

puktā 'niiti nõela taha ajada'.

ma puktāb laṅgā neḡgāl taḡan (LDW : 314) 'Ma ajan niiti nõela taha'; at-puktā (LDW : 17) 'Niiti taha ajada'; naist puktābād laṅgā (Kl) 'Naised ajavad lõnga nõelale taha'.

Verb puktā (vrd. e poetada, sm puettaa, krjL pugetada, vps pugetada) on tuletatud genuinse tüvega sõnast puḡgā 'pugeda'.

pūoiktā 'poegida'.

Puoigt pr. puoigtqb Junge werfen (LDW : 87);

pūoiktā (LDW : 316) 'Poegida'.

Verb pūoiktā on tuletatud genuinsest substantiivist pūoga 'poeg'. Verb ei kuulu enam aktiivsesse sõnavarasse.

pūktā 'puhuda'.

Pūkt pr. pūktqb blähen (LDW : 86); mak pūktāp tādāks (LDW : 321) 'Mao puhub täis'; pūktāp/ ku maḡ un ruja (Kl) 'Puhub, kui kõht on haige'.

Verb pūktā on tuletatud soomeugrilise tüvega sõnast pūḡā 'puhuda'. Varasem kuju oli *puhpoitta-.

rāuktā 'itketada, nututada'.

alā rāuktā lapstā (LDW : 350) 'Āra nututa last'; rāuktābād lapši (Kl) 'Itketavad lapsed'.

Verb rāuktā on tuletatud onomatopoeetilise tüvega sõnast rāukkā 'nutta, karjuda'.

siktā 'sigitada, sigida'.

Sikt, sigt pr. siktqb, sigtqb hecken, sich ver-

mehren (LDW : 100); siġà siktàġ (LW : 365) 'Siġa toob p̄r-sad'.

Verb siktà (vrd. e. sigitada, sm siittää) on lääneme-resoomelise päritoluga ning varasemaks kujuks saab taastada *siġittā-.

tikt 'tüüdata'.

Tikt pr. tiktob oder tigt verdriessen, verdriesslich machen (LDW : 114).

Verb tikt leidub Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus. Tuletamistüveks on olnud tig 'kuri, tige, paha'.

tilktā 'tilgutada'.

Tilkt pr. tilktob träufeln, tröpfeln (LDW : 114); viṃā tilktāġ (LW : 421) 'Vihma tilgutab'; un tilktōn sie tuba eñtš vjerkōks nei (LF IV) 'Ja tilgutanud toa oma verega nii'; tilktā / nei veittā valab (Sr) 'Tilgutab, nii vähe valab'; minān silmā aini ka tilktāġ (Va) 'Mulle ka tilgutatakse rohtu silma'; rōziñ tilktāġD (Kl) 'Vähehaaval tilgutatakse'.

Verb tilktā (vrd. e. tilgutada, sm tilkuttaa) on deskriptiivset päritolu ning varasem kuju oli *tilkutta-.

tānktā 'rippuda lasta, riputada'.

Tānkt pr. tānktob hängen (LDW : 112); ma tānktiz īrā tabārēst (LW : 446) 'Ma lasksin hiirt sabapidi rip-puda'; tānktāb midagāst (Va) 'Riputab midagi'.

Verb tānktā on tuletatud läti laensõnast tānka 'rippuda'.

uiktā 'häbistada, häbenema panna'.

Uikt pr. uiktob, jera u. beschämen (LDW : 121); ma tānda um nei jeñ uiktān (LW : 449) 'Ma olen teda nii häbistanud'; uiktāġ / ku tieġ t^uoizān uida (Va) 'Häbistab, kui teeb teisele häbi'; minā um tānda nei jeñ uiktān (Kl) 'Mina olen teda nii palju häbistanud'.

Verb uiktā on tuletatud läti laensõnast uigā 'häbene-da'.

ukt 'hukata, põhja viia'.

Ukt pr. uktāb (uktob) verderben, zu Grunde rich-

ten, verheeren (LDW : 122).

Verb ukt (vrd. e hukata, sm hukata) on tuletatud läänemeresoome tüvest *hukka-. Verb ei kuulu keeletarvitusse.

uktā 'ergutada, virgutada, meelitada'.

Ukt pr. uktāb aufmuntern, antreiben, anstiften, reizen, fördern (LDW : 122); algād_uktāgit_tānda eñtš izē vastē (LDW : 450) 'Ärge ergutage teda oma isa vastu'; Age yllist priestōrd uktist ulzō rovsti (UT : 104) 'Aga ülem-preestrid ergutasid rahvast üles'; uktāc/ku panāp/ las_t^uoi midāgš kītāg (Va) 'Virgutab, laseb teisel midagi ütelda'; mis_sa t^uoistā uktād (Kl) 'Mis sa teist ergutad?'

Verb uktē (vrd. sm houkuttaa, vps ukutada, e haugutada) on tuletatud varasemast *haukutta-.

urktā 'peita'.

rouž_ūrktist_eñtš vilš s^uodāvāg_jētstē (LDW : 458) 'Inimesed peitsid oma vara sõjaväe eest ära'; eñtsta ka ūrktāc (Va) 'Ennast ka peidetakse'.

Verb urktē on tuletatud genuiinse tüvega sõnast urgē 'peitu pügeda, põgeneda'.

vāktā 'vakku panna; vagusid ajada'.

Vakt pr. vaktōb od. vagt, ulz v. pflügen, Furchen ziehen (LDW : 128); vāktē (LDW : 467) 'Vagusid ajada'; vāktāp_tarāš (Va) 'Ajab vagusid aias'.

Verb vāktē on tuletatud balti laensõnast vaġ 'vagu'. Sufiksi kujunemisele antud sõnas on kaasa aidanud läti va-guot 'vaguda'.

valktā 'välgutada, vätku lüüa'.

Valkt pr. valktōb blitzen (LDW : 128); valktāb_ūtētē valktāmāst (LDW : 467) 'Lööb vahetpidamata vätku'; kui valkt, mis yd touvō pūol valktōb (UT : 156) 'Kui vätk, mis taeva pool välgutab'; valktāc/ pitki valktāmi (Sr) 'Lööb vätku, pikse välgulöömine'; ku borāttēc/ jēdmāl n^uo-valktāc/ sis_tulāp sⁱe mārā (Va) 'Kui müristab, siis enne lööb vätku, siis tuleb mürin'.

Verb valktē (vrd. e välgutada, sm välkyttää) on tuletatud genuiinsest sõnast valk 'vätk'.

vektā 'haarata, varitseda; vägistada'.

Vekt pr. vektōb nach etwas greifen (LDW : 131);

kaš vektāb, Irš (LW : 477) 'Kass varitseb hiirt'; ku ne ve-
tist tām taḡan (UT : 148) 'Et nad varitsesid teda'; zōl-
daṭššētš tānda vektā (Kl) 'Södur tahtis teda vägistada'.

Verb vektā on tuletatud algupärasest sõnast vāḡ 'jõud, vägi'. Varasem kuju oli *vāḡittā-.

virktā 'äratada, virgutada'.

Virkt, virgt pr. virktōb, virgtōb (lvSal urgt pr.

urgtub) wekken, erwecken, aufwecken, ermuntern (LDW : 134);
virktā (LW : 489) 'Äratada'; un wirkti/t tähnda un kihti/t
(MEL : 17) 'Ja äratasid ta ja ütlesid'; leks se könig eac
tydar jūr ja virgtiz tānda (RA II : 41) 'Läks kuningas oma
tütre juurde ja äratas ta'; Aga Jēzus, tām kädud vizzō ak-
kōn, virgtiz tānda (RA II : 41) 'Aga Jeesus, tema käest
kinni võtnud, äratas ta'; virktā/ uštš ejaḡ. ulzš (Sr)
'Äratab, unest ejaḡ üles'; un virktā/ las, sōḡš virgā (Va)
'Ja äratab, et saaks virgeks'; siz, ne virktābāt, tānda (Kl)
'Siis nad äratavad teda';

Verb virktā (vrd. e virgutada, sm virota) on tuletatud algupärase tüvega sõnast virgā 'ärgata'. Varasem kuju oli *virgōtta-.

viiktā 'viiksutada, kiunutada'.

viiktā, kviktā (LW : 492) 'Viiksutada, kiunutada';
viiktābāt, siḡḡš (Va) 'Viiksutavad siga'.

Verb viiktā on tuletatud saksa laensõnast viikkā 'kiunuda, viiksuda'.

voiktā 'ujutada'.

Voikt pr. voiktōb (voikt, lvSal oigt pr. oigtub)
schwimmen (LDW : 136); ibbi sōb voiktāt (LW : 503) 'Hobust
ujutatakse'; eḡiži voiktist mūnda, kerd (Kl) 'Hobuseid uju-
tati mõnikord'.

Verb voiktā on tuletatud genuiinsest sõnast voigš
'ujuda'. Varasem kuju oli *oikūttā-.

voiktā 'teri õlgedest välja peksta'.

voiktā, vōiktā (LW : 504) 'Teri õlgedest välja

peksta'.

Verb volktš on tuletatud läänemeresoomelisest volg 'õlg', varasemaks kujuks oli *olgetta-. Sõna pole keeletarvituses.

vāktš 'väetada'.

Vakt pr. vaktōb stärken; vaktōd mo (ma) gedüngtes Land (LDW : 130); mēg vaktēm eītš mōdi mudaks (LW : 508) 'Me väetame oma maad meremudaga'; Sin Sōnaks sydant vaktōb (LVL : 108) 'Sinu sõnadega südant väetab'; mōdš vaktšš/ ku vīb mingist vāgš pālš (Va) 'Maad väetatakse, kui viiakse mingit väge peale'.

Verb vāktš on tuletatud genuinsest sõnast vāg 'vägi, sõnnik'. Varasem kuju oli *vāyittā-.

ādaktš 'hirmutada'.

Ādakt pr. ādaktōb (lvSal edakt pr. edaktub) schrecken, ängstigen (LDW : 8); ādaktš (LW : 512) 'Hirmutada'; Ja patud ādaktōnd (LVL : 59) 'Ja patud hirmutanud'; ādaktšš t^uoistā ristīnktš (Kl) 'Hirmutab teist inimest'; mis sa ādaktšd mīnda (Pr) 'Mis sa hirmutad mind'.

Verb ādaktš on tuletatud läänemeresoomelise tüvega g-liitelisest ādāgš 'ehmuda, kohkuda' (FU I : 377).

Üksikutes sõnades on t-element pärit lähtekeelest, näit. biktš 'pihtida' (< asks bichten), urktš 'uriseda' (< lt urgt), vāktš 'vahtida' (< asks wachten), vōrktš 'väntsutada' (< lt vārgt).

Sufiks t on liitunud k-konsonandile 41 juhul. Keeletarvitusse kuulub 37 verbi, passiivsed on juiktš, puoiktš, ukt, volktš. Sjögreni-Wiedemanni sõnaraamatus on 31 vaadeldavat verbi, puuduvad ēktš ~ īktš, lektš, pg^hktš, pīlktš 1. puktš, rāuktš, urktš, vīktš, vplktš. Konsonant k pärineb tüvest ning on sattunud sufiksi t ette vokaali kao tõttu, näit. īktš (< *hiyittā-), īktš (< *itkettā-), lāktš (< *layoitta-), līktš (< *liyotta-). Verbiges uiktš ja ādaktš on sufiks t liitunud g-sufiksile. Vastavalt liivi keele häälikuseadustele on t-konsonandile eelnev klusil helitu. Genuinsele tüvele on sufiks t liitunud 34 juhul. Saksa tüvesid on vaadeldavate verbide hulgas 4 (da^hktš, kor^hktš, la^hktš, vīktš), läti tüvesid 2 (tā^hktš, uiktš), eesti tüvesid 1 (ner^hktš).

52830-sõnalisises tekstis leidus 8 käsitletud verbi. Tarvitamissageduselt reastusid need järgmiselt: näktš (38 korda), ädaktš (9 korda), läktš (5 korda), liktš (2 korda), perktš (2 korda), pouktš (2 korda), virktš (2 korda), püktš (1 kord). Et näktš leidub nii folkloristlikes kui olustikulistes tekstides, on selle esinemissagedus teistest märksa suurem.

-v + t-

Erandjuhtudel võib t-sufiksile eelneka ka y, kuigi tavalisem on samadel juhtudel y, näit. neüttš ~ nevtš 'nõu anda, nõu pidada' (FU 8 : 128), outtš ~ ouvtš 'austada' (FU 8 : 130). Üks sõna, mis leidub üksnes varasemais kirjapane-kuis, sisaldab y-konsonandi.

tevtš 'kärpida, lühemaks lõigata'.

Tqvt, jera t. pr. tqvtqb stuzzen, abstuzzen (LDW : 121); tivtšš (KA) 'Kärbib'.

L. Kettuse arvamuse järgi on tevtš tuletatud algupärasest substantiivist təu(v) (< *tüvi) ning verbi varasemaks kujuks saab taastada *tüvittä- (LW : 121).

L ü h e n d i d

F = ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi fondide liivi materjalide mapid (M); FU I = E. V ä ä r i, Liivi verbisufiksids -b- ja -g-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 344. Fenno-ugristica. Труды по финно-угроведению I, Tartu 1975, lk. 371-378; FU 8 = E. V ä ä r i, Liivi verbisufiks (vokaal) + -t-. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 566. Fenno-ugristica. Труды по финно-угроведению 8, Tartu 1981, lk. 119-141; GLL = L. P o s t i, Grundzüge der livischen Lautgeschichte. - Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LXXXIV, Helsinki 1942; HFL = L. K e t t u n e n, Hauptzüge der livischen laut- und formengeschichte, Helsinki 1947; KA = E. N. S e t ä l ä, Kasikirjaline aineistik (Helsingis); LDW = F. J. W i e d e m a n n, Joh. Andreas S j o g r e n ' s Livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch. - Joh. Andreas Sjogren's Gesammelte Schriften II_{II}. St. Petersburg 1861; LG = F. J. W i e d e m a n n, Joh. Andreas S j o g r e n ' s Livische Grammatik nebst Sprachproben. - Joh. Andreas Sjogren's Gesammelte Schriften II_I, St. Petersburg 1861; LF IV = Eesti NSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi arhiiviraamatukogu liivi keele fondid; LT = J. M a g i s t e, Liivilaisia teksteja. - Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 276, Helsinki 1964; LW = L. K e t t u n e n, Livisches Wörterbuch mit grammatischer

einleitung. - Lexica Societatis Fennogroecae V, Helsinki 1938; LVL = Līvlist vaimli loulrāntoz, Helsinki 1939; MEL = Pūva Matteus Ewangelium lihbiŕchki, Pēterburgs 1880; NIK = E. N. S e t ā l ā, Nāytteita liivin kielesta. - Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 106, Helsinki 1953; RA = Rāndalist ājgarāntoz 1933. ājgāstān, kien at 365 pāvvo, Rīga (I); Līvod Rāndalist ājgarāntoz 1934. ājgāstān, kien at 365 pāvvo, Rīga (II); UT = Ūž testament, Helsinki 1937.

asks = alamsaksa, e = eesti keel, li = liivi keele Īra murrak; kl = liivi keele Kolka murrak; kr = liivi keele Kuostrogī murrak; krjL = karjala keele luudi murre; lv = liivi keel; lvSal = liivi keele Salatsi murre; Mn = liivi keele Mustanumme murrak; Pr = liivi keele Pitrogī murrak; Pz = liivi keele Piza murrak; sm = soome keel; Sr = liivi keele Sīkrōgi murrak; Va = liivi keele Vaide murrak; vdj = vadja keel; vps = vepsa keel.

Э. В я р и
(Тарту)

ЛИВСКИЕ ГЛАГОЛЬНЫЕ СУФФИКСЫ -p + t-, -k + t- и -v + t-

Резюме

В ливском языке встречается всего 7 глагольных суффиксов, продуктивность которых различна. Достаточно много таких глаголов, в суффиксе которых встречается элемент t, соединяющийся с согласным или гласным.

Имеются и такие глаголы, в которых этот элемент t соединяется с согласными p, k и v.

По всем данным, с помощью суффикса -p + t- образовано 15 глаголов. Из них входит в активный словарный состав 12, 3 - в пассивный. В словаре Шегрена-Видемана 1861 г. встречается 12 pt-глаголов. Основы 11 глаголов исконного происхождения. Нижненемецкого происхождения основы в глаголах knōpt, krāmpŕtš, немецкого происхождения в основе vaipt, латышского происхождения piertš. Анализ текстов (52830 слов) показывает, что частотность глаголов следующая: āptš (12), loptš (3), reptš (1).

Элемент t соединяется и согласным k. С помощью суффикса -k + t- образовано 41 глагол. Из них входит в активный словарный состав 37; в пассивный - 4. В словаре Шегрена-Видемана 1861 г. встречается 31 kt-глагола. Основы

34 глаголов исконного происхождения. Немецкого происхождения основы в глаголах darktâ, korktâ, larktâ, viktâ, латышского происхождения târktâ, viktâ, эстонского происхождения perktâ. Анализ текстов (52830 слов) показывает, что частота глаголов следующая: nâktâ (38), ädaktâ (9), laktâ (5), liktâ (2), perktâ (2), rouktâ (2), virktâ (2), püktâ (1).

Элемент t соединяется с согласным v один раз. Глагол tevt пассивный и встречается в словаре Шегрена-Видемана и в материалах Э. Н. Сетяля.

E. V ä ä r i
(Tartu)

DIE LIVISCHEN VERBALSUFFIXE -p + t-, -k + t-, -v + t-

Z u s a m m e n f a s s u n g

In der livischen Sprache gibt es 7 Verbalsuffixe von unterschiedlicher Produktivität. Verhältnismäßig zahlreich sind die Verben, in denen im Suffix das Element t vorhanden ist, das sich sowohl an einen Konsonanten als auch an einen Vokal anschließen kann.

Eine Gruppe bilden die Verben, in denen sich das Element t an den Konsonanten p anschließt. Nach Durcharbeitung der Materialien konnten im Livischen 15 solche Verben festgestellt werden. Von den betrachteten 15 Verben gehören 12 zum Sprachgebrauch, 3 zum passiven Wortschatz. In dem 1861 erschienenen livischen Wörterbuch von Sjögren und Wiedemann sind 12 Verben angeführt worden. Bei der Ableitung sind in 11 Fällen die Wörter vom genuinen Stamm abgeleitet worden, in 4 Fällen von Lehnwörtern. Niederdeutsche Stämme finden sich in den Verben knöpt und krämp̄tâ, einen lettischen Stamm gibt es im Worte piēptâ und einen hochdeutschen Stamm in Worte vaipt. In der Textsammlung, die 52830 Wörter enthält, gibt es 3 Verben, die nach Gebrauchshäufigkeit angeführt werden: äptâ (12), loptâ (3), reptâ (1).

Eine größere Gruppe bilden die Verben, in denen sich das Element t an den Konsonanten k anschließt. Nach durcharbeitung der Materialien konnten im Livischen 41 solche Ver-

ben festgestellt werden. Von den betrachteten 41 Verben gehören 37 zum Sprachgebrauch, zum passiven Wortschatz gehören 4 Wörter. In dem livischen Wörterbuch von Sjögren und Wiedemann sind 31 Verben angeführt worden. Bei der Ableitung sind in 34 Fällen die Wörter vom genuinen Stamm abgeleitet worden, in 7 Fällen von Lehnwörtern. Hochdeutsche Stämme finden sich in den Verben daŋktš, koŋktš, laŋktš, vīktš, lettische Stämme in den Verben tāŋktš, uiktš und einen estnischen Stamm gibt es im Worte nerktš. In der Textsammlung (52830 Wörter) gibt es 8 Verben, die nach Gebrauchshäufigkeit angeführt werden: naktš (38), āaktš (9), laktš (5), liktš (2), peŋktš (2), poŋktš (2), viŋktš (2), pŋktš (1).

Nur in einem Falle hat sich das Element t an den Konsonanten y angeschlossen. Das Verb tevt gehört zum passiven Sprachgebrauch und ist im Wörterbuch von Sjögren-Wiedemann so wie in Materialien von E. N. Setälä zu finden.

Tiina K u k k, Eduard V ä ä r i
(Tartu)

RAHVALUULEALASEID TEKSTE LIIVI KEELES

Praeguse seisuga on Põhja-Kuramaa rannakülades veel vaid paarkümmend vanainimest, kes oskavad kõnelda liivi keelt. Häid keeleoskajaid on aga veelgi vähem. Keskmise ja noorema põlvkonna liivlased on oma emakeelest võõrdunud või pole seda omandanudki ja läinud täielikult üle läti keelele. Kuigi liivi keel on hääbumas, leidub selle keele kõnelejate seas veel neid, kes hindavad püüdlust säilitada mälestust emakeelest ning selle jäädvustamisele meelsasti kaasa aitavad.

1985.a. suvel helilindile salvestatust avaldame alljärgnevas rahvaluulealaseid tekste kahelt keelejuhilt - Pouliņ Klaviņalt ja Viktor Bertholdilt. Tookordsest ekspeditsioonist võtsid osa ka TRÜ soome-ugri keelte eriharu üliõpilased Kadi Uustalu, Anne Taev ja Lilian Kirss.

P. Klavina on "Fenno-ugristica" lugejale juba tuntud omakirjutatud luuletuste kaudu (vt. FU 11, lk. 133). Ta on pärit Vaide külast Zūonkõ talust kuulsast Bertholdi suguvõsast, sündinud 19. jaanuaril 1918.a. Elab praegu Riias, suviti aga oma kodukülas Vaides. Pouliņ Klaviņat iseloomustab hea mälu ja loomupärane anne ning soov jutustada. See teeb koostöö temaga eriti meeldivaks ning magnetofonilint täitub kiiresti. Tema ema Katrin Zēberg olevat olnud oma eluajal õige väsimatu jutustaja, kelle temaatika harranud muinasjutte, muistendeid, vanasõnu, mõistatusi, kõnekäände ja jutustusi tõsielust. Hea jutustaja ning keelejuht oli ka Pouliņ Klaviņa vend Jõņ Zēberg.

Tekstid 1-6 on jutustanud P. Klavina, tekst 7 kuulub V. Bertholdi jutuvarasse. Dešifreerimatud kohad tähistatakse märgiga /- - - -/.

Samast Bertholdi suguvõsast on võrsunud ka Viktor Berthold. Tema isa Kõrli Bertholdi mäletatakse kui mitmete uurijate keelejuhti. Vend Alfon Berthold teeb aga praegu õige tänuväärsed tööd: kirjutab mälestusi liivlaste endisest elust, millest osa on juba ilmunud ja ilmub edaspidigi prof. E. Vääri vahendusel FU veergudel. Kõrvuti P. Klavina luuletustega on seni avaldatud ka A. Bertholdi luuletusi.

Viktor Berthold on oma liivi keele oskuse aktiivsena säilitanud. Ta räägib liivi keelt vend Alfoniga, Pouliniga ja mõnikord kodus naisega. Oma elust räägib Viktor Berthold nii: ma um sindän tuontä idäkssäddä kakskindä e¹zmäs äigastäs / küst^uoistänäs jänuaräs // nei^uku ma um pivapävan / pivapäva iezä sindän / un nüräsäs küssä sindän / väggi jevä äiga siz um venD / ku ma um sindän // un min jemä / sis ku ma sellis uondzäls äigastäs sindän // - - - / väggi kilma tōla ka äh^uo venD / un siz ma um venD selli piški / ku ma um sindän / sis jemä minda um vetten / säl iž / se ruja k^uodä äh^uo venD / tubäs um sa-vetten / iks vanä nai / kis minda um sa-vetten / ku siz izä ka um kižžän / kis sis ne um / püoga vej škutk / um kittät / ku püoga // Ma olen sündinud tuhande üheksasaja kahekümne esimesel aastal, kuuteistkümnendal jaanuaril. Nii et ma olen pühapäeval, pühapäeva öösel sündinud. Ja noorel kuul sündinud, siis oli väga ilus aeg, kui ma sündisin. Ja minu ema, siis kui ma sellisel hommikul ajal sündisin. Talv ka ei olnud väga külm. Ja ma olin selline väike, kui ma sündisin. Siis ema mind on võtnud sealsamas, haigla ei ole olnud, kodus on vastu võtnud. Üks vana naine, kes mind on vastu võtnud, kui isa ka on küsinud, kes siis ka on, poiss või tüdruk, see on öelnud, et poiss.

ma vetis naiž / se veļ tuontä idäkssäddä viškindäs äigastäs / viškindä e¹izmäs äigastäs // no siz meG irgizmä jellš küpsä // / - - - / minä lekš pa-kalamiēkkšks / nai strōdäs tegiž / paš... / postäs / avizid jūs / telefon jūs veļ // kalamiež ku ma veļ / sis ma peliž jevist / rōdä veļ pägin / maksis jevist siz kalādän // mādän ät nēla lapstā // iks lōlaB / un iks tieb rādiōd rīgäs / un iks um pa-rōntšv¹edājizšks / un iks tegiž strōdāB kolškōs kontoršz baņgās / ne ku rōdä kis rēkkandB tegiž // un muntän ättä entšän naišt / un amād veļ äb^uottä

pretšõnõD / muntõn atõ mieD tegiz // un ikš pùoga um // it
 tidarõn ka um mieZ / kaksõ ab_uottõ miestõ sõnõD // un ni mēt
 jelàm // minà um penzis pãldiõ / embit mieerrõ ab_lã // un
 nei sis meG uomõ vanõD pãldiõ / un jelàm kuõnnõ pãldiõ // un
 amà um jevist maddõn / kõrand um entšõn ustiedõt / un nei
 meG jelàm // minà rõZ pa-štrõdõB / rãndassõ / un kuõlm pãva
 ma um kuõnnõ / un kuõlm pãva ma pa-štrõdõB // penzis ka um/
 luoõ ka rõškõ um // tiõra vël um / pa-štrõdõmõst rõZ / miõ-
 gi kopik rõ / pa-šlikti ju ab_uo / un nei meG jelàm jevist//
 Ma võtsin naise, see oli tuhande üheksasaja viiekümmendal
 aastal, viiekümne esimesel aastal. Noh, siis me hakkasime ela-
 ma koos. Mina läksin kalameheks, naine töötab jälle postis,
 ajalehtede juures, telefoni juures. Kui ma olin kalamees, siis
 ma teenisin hästi, raha oli palju, kalade eest maksti hästi.
 Meil on neli last. Üks laulab, üks teeb Riias raadioid, üks
 on raamatupidaja, ja üks jälle töötab "Banga" kolhoosi kon-
 toris, raha arvestab jälle. Mõnedel endil on naised, kõikveel
 ei ole abiellunud. Mõnedel on jälle mehed. Ja üks poeg on.
 Ühel tütreil on ka mees, kaks ei ole mehele saanud. Ja nii me
 elame. Mina olen praegu pensionil, enam merele ei lähe. Ja
 nii siis me oleme praegu vanad ja elame praegu kodus. Ja meil
 on kõik hästi. Maja on endale üles tehtud ja nii me elame.
 Mina natuke töötan, rannas. Kolm päeva olen kodus ja kolm
 päeva töötan. Pensionil olen ja palka ka natuke on. Tervist
 veel on töötamiseks natuke, mõni kopikas raha, halb ju ei
 ole. Ja nii me elame hästi.

1.

nuort rouštõn paõmõst tãdõl / tubõs ab_vei istõ kindõks pãlõ/
 ja kindõks pãl istõbõD / sis ku sinõbõD lapst / lapstõn pi-
 lãbõD sũD vãldiõ // kãp jũr ab_vei lãdõ vetõm mit midõgõst
 ja siõB / nu ku ... / lõba_sõtõuõ um sũssõ / sis koijõD siõ-
 bõD õrini jãrã // lõb ukõ vetõm_õuk õp_tuõd vãntõ / lapstõn
 libõD / ke / vãndõD silmad // ja tubbõ_pustõs pezõgõD lãbõt
 tãgiz / siz libõD viõssõD // ja vërbikõõB ja õttõB sellist

suolmidi / sis tegiž libäd viesšäld // ja kaš nuolöp tapar-
 tš / siz vantlismäst / kus^t puoldš se tapar um pandät / sis
 säldš tulbäd kilalist / ja siemnäiga sadap süstš ulzš / tu-
 lāB miŋgi nālgali / kien lib. andš / andamäst siedš // ja ka-
 nād kōrantš sidamš akk**ä**bäd taplš / lib miŋgi^t nālgali jū-
 sš // nō ja vantlšp / ku sigād kōvabäd mōdš / nō entš ta-
 rāssš / siz miŋgizēn lib kuolšmäst / ja kanād akkabäd lōlam
 / ja piñ / sel nīm um piñ / ja keG tulāB kōrand jūssš un
 akūp kukkšm / siz miŋgizēn lib kuolšmäst / ja pešliŋki tieB
 pⁱezā entšēn / ulā al / tubā ukš jūssš nei kuodiñ / siz ka
 veib vedlš tulkkaitš / ja lum ežmšks sadāB un ja ta iēp pūš
 illš / lada tuškāmšš / sis sie āigast kuolšbäd nuort rūšt
 // ja lum sadāB sellist touvšks un ta iēB pūn alz oksis/siē
 vanād rūšt / kuolšbäd // ja siedā ka vantlšB / kui kⁱevād
 liēdät plāukk**ä**bäd / ja liēdäd lābäd illš valdin / siz lib
 tulli seū ja aldš / siz āb li nei aššš ki / seV / lip pitkā
 kⁱevād // vantlšm ka liepi / liepād // ja liepād jēdmšl lā-
 k**ä**bäd liēdidi / siz lib kaižzi / ja kēvāZ / siz lib kūja su
 // nu lēba kukil^tš ku viedāB oistš ulzš / ja sis se sadāB
 immēr / sis sⁱedā āp tuod mēn andš siedš / sⁱepⁱerast ku
 siz lōja tūl viškūB mⁱeršš immēr / idš kabāl nei ju miŋgis
 keD veļ / nu sie o^rastšs um // agā veib veldā / ku lēba
 lābdist kuigid lipštšb mōzš / un siz lēbakukil vieršB immēr
 / kūš seiš kukil^t at o^rāššš kui nī siz ulzš vⁱedāmi um / sis
 sⁱedā idš kabāl panāB jārā ja sⁱedā nāist siebäd // nāist
 puolist āp tuodšd il verģš astš illš / sis kiškūB vērka
 katki // il viemēr / ku ibiš^t panāB jēddš / nāist puolist āp
 tuodšd illš astš // nō nei ku nāist puolistēn pāgin ju um
 vantlšmäst ja miŋgi ristīŋg lāp kōrantst ulzš un tamā / tām-
 mēn pūtššB nāis puoli vastš / siz āb li veñ //

Noorel rahval on tarvis panna tähele: toas ei vōi is-
 tuda lävepaku peale. Kui lävepaku peale istuvad, siis kui
 sünnivad lapsed, jäävad lastel suud lahti. Kapi juurde ei
 vōi minna midagi vōtma, kui süüakse. Noh, kui ... leivasuu-
 täis on suus, siis koid söövad röivad ära. Läbi ukse vōtme-
 augu ei tohi vaadata, lastel tulevad kōordsilmad. Kui tuba
 pühkides purud lähevad tagasi, siis tuleb torm. Ja ketrami-

sel heidetakse selliseid sõlmi, siis ka tuleb torm. Ja kui kass noolib saba, siis tuleb vaadata, kuhu poole see saba on pandud, siis sealt tulevad külalised. Ja kui pala kukub suust välja, tuleb mingi vaene sant, kellele tuleb anda, tuleb anda süüa. Ja kui kanad keset õue hakkavad taplema, on mingi sant kohal. Noh, ja vaadatakse, et kui sead songivad maad, noh, oma aias, siis keegi sureb. Ja kui kanad hakkavad laulma, ja koer, /see nii on koer/. Ja kui kagu tuleb talu juurde ja hakkab kukkuma, siis keegi sureb. Ja kui pääsuke teeb pesa endale üles maja ukse juurde nii otse, siis ka võib oodata tulekahju. Ja kui lumi esimest korda sajab ja ta jääb üles puu otsa, puu latva, siis sel aastal sureb noori inimesi. Ja kui lumi sajab selliselt tormiga ja ta jääb puu alumistele okstetele, siis vanad inimesed surevad. Ja seda ka tuleb vaadata, et kui lehed puhkevad. Kui lehed lähevad ülevalt lahti, siis tuleb kuum suvi, ja kui alt, siis ei tule nii kiiresti /ke-/ suvi, tuleb pikk kevad. Tuleb ka vaadata leppa, leppi. Kui lepad enne puistavad lehti, siis tuleb märg, ja kui kask, siis tuleb kuiv suvi. Noh, kui leivapätsi võetakse ahjust välja ja kui see kukub ümber, siis seda ei tohi mehele anda süüa, seepärast, et siis meres tuul viskab paadi ümber. Ühtelugu nii ju mõnikord oli, noh seda harva on. Aga võib-olla, et leivalabidalt kuidagi libiseb maha, ja siis leivapäts veereb ümber, kuus-seitse pätsi ahjus, kus neid võetakse välja. Siis see alati pannakse ära ja seda naised söövad. Naisterahvad ei tohi üle võrgu astuda, siis kistakse võrk katki. Üle aisa, kui hobust pannakse ette, naisterahvad ei tohi üle astuda. Nii et naisterahvastel on palju tähele panna. Ja kui inimene läheb õuest välja ja tema, talle tuleb naisterahvas vastu, siis ei ole õnne.

2.

amē amēi aiksi ättē vennēD roušt / kis ättē tōnēD / ku mō
 ilmas võiks amēdēn jelēmēst ittiz / äp sugid idēn embit /
 t^uoizēn ju veittē // no selli risting um vend väit kiläš
 sūonka perimēz // tāmē meitlēn / mikš pⁱeräst duonig barōn

veib broutšš k^uoim ibizšks / siedš jēvdi siemn aigdi / ja
tämman selli veitti um siemn-aiga un äp tūod k^uoim ibizšks
broutšš // a tämä metlän nei / jōh pāvan panmāst sōn jed-
dš k^uoim ibišt / broutššmāst irəl lōttəl / tiedēD / ja ba-
rōn sōnD sⁱedā kūtš / barōn kūtšēn zūonkōstš / sinā brout-
šāst k^uoim ibizšks lōttəl // ta um kiittēn / nē / bet qūttēd
barōn izānD / vei lōttəl um lēmāst / um lēmāst / nu ja lōt-
təl um lēmāst / siz minā amē pāvāD vel tiedē tienD / vāz-
zēn / rattēD veitš kalāi jūssš / kis vėl āh uottš sa tagdēt
// un minnēn mūdēmittš midēgist ku panmāst k^uoim ibišt sōn
jēddš / laz ma ka veigš lōttəl broutšš // un nei ta bāz pek-
sāmāst um sōnD vāldih / ja ta ni lōttəl um lēmāst / un ta
veiš ka k^uoim ibizšks ikš kerD sōdš broutšš // se vēnD jōh
pāvan //

Igal ajal olnud maailmas inimesi, kes tahtnud, et maa-
ilmas elaksid kõik võrdselt. Mitte sugugi, et ühel rohkem,
teisel vähem. Noh, selline inimene on olnud Vaide külas
Zūonkō peremees. Ta mõelnud, mispärast Dundaga parun võib
sõita kolme hobusega, süüa head toitu, kuid temal on nii ka-
sin söömaaeg ega tohi kolme hobusega sõita. Aga ta mõelnud
nii: jaanipäeval tuleks panna kolm hobust saani ette, tuleks
sõita Irele jumalateenistusele. Tehtud. Aga parun saanud
sellest kuulda. Parun kutsunud Zūonkō: "Sina sõitsid kolme
hobusega jumalateenistusele?" Ta on öelnud: "Jah, aga aus-
tatud paruniisand, kas jumalateenistusele tuleb minna?" -
"Tuleb minna" - "Noh, kui jumalateenistusele tuleb minna.
Aga mina olin kogu päeva tööd teinud, väsinud, vanker oli
sepa juures, kes veel ei olnud ära parandanud. Ja minul muud
polnud teha, kui panna kolm hobust saani ette, et ma võik-
sin jumalateenistusele sõita." Ja nii ta on ilma peksuta
saanud minema, et kui vaja jumalateenistusele minna, siis
ta võis üks kord kolme hobusega saada sõita. See olnud jaa-
nipäeval.

3.

kⁱevāD vaitlšmāst ja matikšpāvan um sⁱeldš / siz ja opš tu-
lāb ulzš un ja ta nāb entš villš / sis ta pugēB tēgiz / ma-

gūB vėl seiš nādiltē // ja um veš pāvalikkistē pāva / sis tie-
 daB / ku jūriksēs līB selli aina n^uo-kazzēn/ku vārza veib māg-
 gē aina sizālē // ja kik sōB ka siēs pāvas / matikspāval jūo-
 dē / no rāstēD attē tilkēnēD / sis ka līB jēva sēu / ka siēs
 pāvas um veņD selli / ku attē miņgis kerD ku rāstēD tilkēbēD /
 ja kik sōB jūodē / siz līB jēvā kⁱevāD / assē līB kⁱevāD //

Kevadel tuleb vaadata, kas madisepāeval on selge. Siis kui māger tuleb vālja ja ta nāeb oma karva, siis ta poeb tagasi, magab veel seitse nādalat. Ja kui on päikesepaisteline pāev, siis on teada, et jūripāeval on selline hein kasvanud, et varss võib magada heina sees. Ja kui kukk saab ka sel pāeval, madise- pāeval juua, noh, rāastad on tilkunud, siis ka tuleb hea suvi. Ka sel pāeval on olnud selline, et mōnikord rāastad tilguvad ja kukk saab juua, siis tuleb hea kevad, kiiresti tuleb kevad.

4.

māt kilāš jēlīs selli skrūdēdē pētētr / un tamā veļ vāggi jēvā
 mieZ // tāmmēn amād azād veļtē kērdal / amād veļtē kūozēs pan-
 dēD / ja tamā sigzē ku vetiz naggⁱri / tamā amād it krežil iz-
 lūgis / kui jēn sāl um / um naggⁱri siēs krežilis // sis ta
 krežilis viž nēdi pagrēbē ja pan nēdi pagrēpsē nēdi naggiri /
 un ta tiedis / kui jēn um // un tāllē ta seļ kui jēn tōž / un
 nēdi naggiri veļ pāgin // agā māt kōrants se piški andrēks kīt-
 tēb neļ / veļ sis se pētētr um neļ nālgali / ku tamā iz lūgūB
 jēgā nagg^r / kui jēn is-kazzēn um / un ku tamā rēkkēB kui jēn
 it pāva veļB siēdē / bet pāldis se andrēks n^uo-kazzēn sō / a
 nī tamā rēkkēB / mis ni magātē pēzē jūssē / kui jēn veļB veļ-
 tē //

Meie kūlas elas selline rātsep Peeter ja ta oli vāga hea mees. Tal kõik asjad olid korras, kõik olid kohale pandud. Ja ta sūgisel, kui vōttis kartuleid, ta kõik ūkshaaval korvis luges āra, kui palju seal on, on kartuleid selles korvis. Siis ta korvis viis neid keldrisse ja pani nad keldrisse need kar- tulid. Ta teadis, kui palju on. Ja talvel ta sōi, kui palju

tahtis. Ja neid kartuleid oli palju. Aga meie talus väike Andrõks ütleb nii: "Kas siis see Peeter on nii vaene, et ta loeb üle iga kartuli, kui palju on kasvanud, ja et ta rehkendab, kuipalju ühe päevaga võib süüa". Aga nüüd see Andrõks on suureks kasvanud. Siis nii tema rehkendab: mis te siis magate põõsa juures, kui palju võib võtta //

5.

um selli izänd bēm // ja ta it pāvan tund vaiit kilās lekā
 kōrantsē un kiitēn perināizēn / laz perinai āndaġ rōdē // pe-
 rinai kiitēn / tāmmēn mit it / mītā mingist rōdē āb ūo //
 kui āb ūo / rō'um ziedē tagān pāndēd āittāsē / nō k'olm /
 āp perinai āp tiēda / k'olm ziedē tagān / perinai kiitēn /
 nu ja ta nei / perimiez um kiitēn / nu siz lēmēst vāntlēm //
 lānēd vāntlēm / ja nē / k'olmē ziedē tagān um rōdē // bēm
 vettēn rōdē / bēm astēn rattis ja brūtēn mets jētspēdēn //
 agā siēs irksē / ku tānē um brūtēn jētspēdēn / siz um vēnd
 selli tūl / ku lekā perimiez vēnd m¹erē sāl um viētēt lēja
 immār / un / un set il mēg lānēd vāntlēm // sāl um vēnd sūr-
 -sūr oūk / un s¹edā amē āiga nutistē pa bēm oūkēks // un
 paldis sāl um sūr jōra // īdē kabālsē bēm lāb jō tēvāstēz un
 vēiz tulāb embit pālē //

On selline isand Bēm. Ja ühel päeval ta tulnud Vaide külle Lõksi tallu ja ütelnud perenaisele, et perenaine annaks raha. Perenaine öelnud, et tal mingisugust raha ei ole. Kuidas ei ole, raha on aidas põiktala taha pandud, noh, kolmanda /taha/. Perenaine ei tea, kolmanda põiktala taga. Perenaine öelnud: "Noh, kui nii peremees on öelnud, eks siis tuleb minna vaatama." Läänud vaatama, ja jaa, kolmanda põiktala taga on raha. Bēm võtnud raha, Bēm astunud vankrile ja sõitnud metsa /edasi/. Aga sel hetkel, kui ta sõitnud mine-ma, siis on olnud selline tuul, et Lõksi peremees on olnud merel, seal on visanud paadi ümber. Ja, ja üle mäe läinud vaatama. Seal on olnud suur-suur auk, ja seda kogu aeg nimetati Bēmi auguks. Ja nüüd on seal suur järv. Ühtelugu Bēm

läheb sügavamale ja vesi tuleb rohkem peale.

6.

sīkrāgəl jellēn p^uois / kien ja äptieda // tämä metlēn /
lānD pītā rⁱekkē / metlēn / lāmōst mōlā / sāl sōB tiedē //
aga vastē brōutsēB izānD // izānD kizzēn / kus sa lād // nō
ta lāB tiedē vētsēm // tul min jūr // nō juvist um/lāB //
izānD nāktēB omād / kōr ... / tubād / kus veīB lādē un miq-
gist tiedē aittē tiedēt / aga idē tubbē algē lākkē // nō ta
jellēn idē āigast / sa vēttēn lūōn / pālka / ja kus ni veīp
pānda sⁱedā rōdē / tämä sīkrāgnikā v^ugltsē / vēttēn un vīnD
sīkrāgəl un mettēn kēnka sizālē // nō ta um nuō lānD tāgizē
un jelāB tegiz idē āigast // tuoiž āigast izānD tegiz tām-
mān vētāB un āndaB rōdē // tämä vīB tegiz rāndē // nō ta um
metlēn / miņgist āigastēd liēB tegiz pellēmōst sⁱedā rōdē //
ja k^uolmēs āigastēs ta metlēn nei/nei/mia se izānD sies kō-
rantsē / sies tubāssē tiēB //tāmān nō ta n^o merkkān idē lāB/
/ kustē veīB nādē / kus se izānD um sies tubāssē // se izānD
n^o klēksēn vīzzē sie tubā un panāB sⁱedā vētintē un iž
brōutsēB jētšpēdēn // a ta lāB sizzēl sies tubās un nāB/sāl
um lōda pāl kibār // un se kibār / ja tämä pāzē / ta veīB
nādē amā / mis mō ilmas um / un mis jegā ikš metlēB // sāl
āittē kindēD / ne kindēdēks um vētāmōst jēkta ja siz iēB
jōuG // un un tībēD aittē // un ne tībēdēks / ja ta ne panāB
jūrē / sis ta veīB līndē / nei ku līnD // ta metlēB / mikš
minā embit / bej ku tānda sa sādiz / sis ka tāmān kiziz /
kui sin nim um / mis sa uōt pa p^uois // ta kittiz / mina um
dōvid // nō ku sa uōd dōvid / siz jelā min jūrē // a ni/ku
ta nāB siedā kibartē / ta nāB / ku se izānD tāmān āp dīk
āh uō nei jevā / tämä vētāB / panāB kibār pāzē / tībēD jūrē
/ un kindēD kādē / un lāB sīkrāgəl // jā/k^uodiā nāB / ku tu-
lāB izānD // ni kui izānt tulāB / tämä vētāB it pīu tālū
jēkta / un um jōuG // un se um sīkrāg jūssē / sāl / kus um
pāldis / nutāB kēnig ūrga // agā pāldis sīkrāgnikād siepie-
rāst nutāB / ku sie veī kēnig / kis āllis tāmān tagān ja
ta is so il ūrga iilē // tämä jālga mūrdis katki / un kamer

tämä se jälgaks sai tegiz ibizän sälgassē ratstēZ / ta rats-
tis tämmän tegiz jo kougän tagän //

Sikrõgis elanud poiss, keda ju ei tea. Ta mõelnud, läinud
mööda teed, mõelnud: tuleb maale minna, seal saab tööd. Aga
vastu sõidab isand. Isand küsinud: "Kuhu sa lähed?" Noh, ta
läheb tööd otsima. - "Tule minu juurde". - "Noh, hästi, lähen.
Isand näitab kõik /tal.../ toad, kuhu võib minna ja mis tööd
on tehtud, aga ühte tuppä ärgu mingu. Noh, ta elanud ühe aas-
ta, vastu võtnud tasu, palga, ja kus nii võib panna selle ra-
ha. Ta olnud sikrõglane, võtnud ja viinud Sikrõgi ja matnud
luite sisse. Noh, ta läinud tagasi ja elab taas ühe aasta.
Teisel aastal isand taas võtab ja annab talleraha. Ta viib jälle
randa. Noh, ta mõelnud: mõni aasta tuleb jälle teenida seda
raha. Ja kolmandal aastal ta mõelnud nii: jaa, mis see isand
ses talus, ses toas teeb? Talle, noh, ta märganud üht akent, kust
võib näha, kus see isand on ses toas. See isand lukustanud
toa ukse ja paneb selle võtme ära ja ise sõidab minema. Aga
ta läheb sisse sellesse tuppä ja näeb, seal on laua peal kü-
bar. Ja see kübar, ja kui on tema peas, ta võib näha kõike,
mis maailmas on ja mis igauks mõtleb. Seal on kindad, ja kin-
nastega võtab liiva ja siis jääb jõgi. Ja, ja tiivad on. Ja
nende tiivadega, kui ta need paneb külge, siis ta võib lenna-
ta nii kui lind. Ta mõtleb: "Miks mina enam, aga et teda sät-
tis, siis ka temalt küsis, kuidas sinu nimi on, kes sa oled,
poiss? Ta ütles: "Mina olen Dõvid ~ Taavet." - "Noh, kui sa
oled Taavet, siis ela minu juures". Aga nii, kui ta näeb seda
kübarat, ta näeb, et see isand talle ei meeldi, ei ole nii
hea. Ta võtab, paneb kübara pähe, tiivad külge, ja ka kindad
kätte ja läheb Sikrõgi. Ja kohe näeb, et tuleb isand. Nii kui
isand tuleb, ta võtab ühe peotäie liiva - ja on jõgi. Ja see
on Sikrõgi juures, seal, kus on praegu, kutsutakse Kuningaoja.
Praegu sikrõglased sellepärast nii nimetavad, et see oli ku-
ningas, kes kihutas talle järele ja ta ei saanud ojast üle. Ta
murdis jala katki, ja kuni ta sai selle jalaga hobusele taas
selga, ratsutas talle jälle kaugemale järele.

no vej selli perimies tegis tässa selli züonk³ / un tämmän tel
 sellizi jüokkidi itatid // tämmän velt³ püössäd un neitsäd
 velt³ // no sis / ne ku ämsi äigastidi viš ibizi siettäm fi
 ie un iz magist jüss³ // püössäd magist jüss³ / neitsät ma-
 gist jüss³ // un selli kin vej us-tiedät / nit vej / kus ne
 nēdi ibizi kaitisist sills / un il³ ie viž nēdi ibizi sīn³ /
 pah rōšk³ vīzz³ nei jālgadēn / un no las siebäd // un se
 püös neitskaks iz velt³ pannäd rōšk³ magg³m / kin sills //
 un tul vej us-tiend ulzā pēdēn / las palāB tul // un se pe-
 rimies kittis / ku nīm lēmest rōž vantlām / metlāB nei / lē-
 mest ap-vantlām / mis ne tiebäd ka ne p^uois neitskaks //
 no ta aiz lāB / ibist knass³ siebäd / un p^uois neitskaks
 ta nāB ku magg³bäd / kin³ / ienäd magg³m³ rōž // no ta met-
 lān nei / iz-ädaktēmest rōž nēdi // sie um se tul / sie ju iz
 uo izakkēn se tul nei ju laigald jo jēug³ roz iē-pānD sills /
 sidām³ se tul sills / un iz no-ädēn pōlas un lānD se tullān
 sidām³ / jēuvv³ pāl³ // no ni tamā tiend sellist mārā rōž /
 laz ne püössäd sōbäd ilz³ neitskaks // no ne attē sōnäd ilz³
 ni / vantlābäd / ku se um / āb uo ristīng / bet kurē se um //
 tul sizāl ju pōlās ristīng pilāB / ku riktig ristīng tul si-
 zāl āb vej pilā / ku se kurē set um // ne attē ādagānā jārā /
 un ni um ailāmest perimie jūr³ / perimien kittēm / kui selli
 azā nē um / ku tul sizāl um pōlās ristīng vēnD // un ni um sō-
 mēst ne ibist kāddē / ibistēn sālga un / un ailāmest jētspē-
 dēn / perimie jūr³ // un perimieZ nāB / ku ne nei selli azā
 um / ku ne ailābäd tam jūr³ / ni tämmän sōmēst jēddē k^uodai /
 nei pitš randē / pitš r¹ek kantē pan ne ibizēks jētspēdēn / un
 ta tegiz pitš metsā kantē / jālgin / se tubā vāggi kougēn āb
 uo vēnD // un ta / ku ne ni attē ibizēn sālga / ailābäd ne
 ibizēks jētspēdēn / ta tegiz / āb uo aig³ ap-ēd³ āb midēd /
 vettēn ne pōrānD kāddē un panāB jālgin jētspēdēn / pitš metsā
 kantē tegiz // bet ta is sōnD k^uodai eizmāks / un nī iz līb
 kōrānD um ailān piddāZ vēl // sāl um ikš mieZ vēnD ullā pēdēn
 tegiz iezē is-tuñD / un se züonk³ se jüonāks um ailān piddāš /
 un se mieZ um ādagēn jārā / un se tegiz / um ailān tubbē sil-
 lā // un nei ku ailān sie tubbē sills / sāl um ne ka vanād
 aikētiz vēnD selli sēmdapotā sa-panād // un sēmdapotā imār-
 koufti un / un ni pōrānD tāuš sēndi / un nai ka ādagāB jārā iē-

z3 / mis siz ne um / ku mieZ nei ail3p sill3 / nei juonk3ks//
 ta kit / ku ta um ka kur3st nanD / ku kur3 t3mm3n um ail3n
 pidd3Z // nq sis se perimieZ nei un s3nd jets3 sill3 eizm3ks
 tub3 sill3 / un sis at vedn3D ne pu3is neit3k3ks ka j3ss3//
 nq kilt3n / ku selli um se aza / ku ne att3 ibist3ks kait3n
 ibizi / ilie un nanD / ku tul siz3l um vend p3las rist3ng /
 ku se riktig rist3ng 3b3u / ku se set kur3 siz ne um // un
 se perimieZ nei / nei ku ta 3p tieda mid3D / ku ta 3b3u vend
 33l / ku ta mid3d 3b mu3sta / 3p tieda / ku nei 3b vei v3lda/
 vei siz se kur3 akkur3tt3s velks // no sis ta nei nu3merin-
 t3n n3di pu3ssidi un n3di neit3idi / ku nei ul-vitti ne 3bli
 / las set ni pa3g3 ibist jar3 un pa3g3 iz r3sk3 magg3m / sis
 ju lib j3vist / un nei siz //

Noh, oli selline peremees siin selline Züonkö. Ja tema te-
 gi selliseid tempe ühtelugu. Tal olid poisid ja tüdrukud. Noh,
 siis nagu igal aastal viidi hobuseid sööma ööseks ja ise ma-
 gati juures. Poisid magasid juures, tüdrukud magasid juures.
 Ja selline küün oli ehitatud, heinamaa oli, kus nad neid ho-
 buseid karjatasid. Ja ööseks viidi need hobused sinna, pandi
 jalad natuke kinni nii, et söögu. Ja see poiss tüdrukuga ise
 olid läinud natuke magama küüni sisse. Ja tuli oli üles teh-
 tud väljapool, et põlegu tuli. Ja see peremees ütles, et
 peaks minema natuke vaatama, mõtleb nii, peaks järele vaatama,
 mis nad teevad, need poiss, tüdrukud. Noh, ta läheb sinna,
 hobused ilusasti söövad, ja poiss tüdrukuga, ta näeb, et ma-
 gavad küünis, jäänud magama natuke. Noh, ta mõelnud nii, peaks
 neid veidi hirmutama. See on see tuli, see ju ei ole, ei ole,
 see tuli on nii laialt. Liiva natuke sisse, keskele, selle
 tule sisse, ja ise riietunud lahti ja läinud tule keskele,
 liiva peale. Noh, siis tema teinud sellist kisa natuke, et
 need poisid ärkasid tüdrukuga. Noh, nad saanud üles, nii vaa-
 tavad, et see on, ei ole inimene, vaid kurat see on. Tule
 sees paljas inimene on, et õige inimene tules ei või olla, et
 kurat see ainult on. Nad on ehmatanud nii ära, ja nad jook-
 nud peremehe juurde, peremehele ütleva, et selline asi on,
 et tules on paljas inimene olnud. On tarvis saada hobuseid
 kätte, ja hobusele selga ja kihutada minema, peremehe juurde.

Ta peab saama enne koju, nii mööda randa, mööda teeäärt kihutas hobusega edasi. Ja tema jälle metsa äärt pidi, jalgsi. See maja väga kaugel ei ole olnud. Ja tema, kui nad nii on hobuse seljas, kihutavad hobusega edasi, ta jälle, ei ole aega rõivaid selga panna ega midagi. Võtnud need rõivad kätte ja läheb jalgsi edasi, jälle mööda äärt. Aga ta ei saanud esimesena koju. Ja nii peagi tuleb talu ja jooksnud veel mööda. Seal on olnud üks mees väljaspool, välja tulnud. Ja see Züonkõ, see otsejoones on jooksnud mööda, ja see mees on ehmata-mud ära. Tema siis jooksnud tuppa. Ja nii kui jooksnud tuppa sisse, seal on olnud nagu vanal ajal ikka selline piimapott pandud valmis. Ja see piimapott ümber ja, ja nii põrand täis piima, ja naine ka ehmatas ära, mis see siis on, et mees nii tormab hooga sisse. Ta öelnud, et ta on ka kuradit näinud, et kurat temast on jooksnud mööda. No siis see peremees nii on saanud enne sisse tuppa, esimesena tuppa sisse, Ja siis olnud need pois-tüdrukuga kohal. No öelnud, et selline on see asi, et nad on hobustega hoidnud hobuseid, öösel näinud, et tule sees on olnud paljas inimene, et see õige inimene ei ole, et see just kurat on. Ja see peremees nii, et tema ei tea midagi, et ta ei ole seal olnud, et ta midagi ei mõista, ei tea, et nii ei või olla, et siis see kurat just oli. No siis ta rahustanud neid poisse ja tüdrukuid, et nii hullul viisil ka ei ole, et pangu hobused ära ja mingi natuke magama. Siis ju läheb hästi, et nii siis.

Тийна К у к к, Эдуард В я а р и
(Тарту)

ОБРАЗЦЫ ЛИВСКОЙ РЕЧИ ФОЛЬКЛОРНОГО СОДЕРЖАНИЯ

Р е з ю м е

Каждый год кафедрой финно-угорских языков ТГУ организуются научные экспедиции в прибрежные сёла Северной Курляндии, с целью собирать и хранить исчезающий ливский язык. В настоящий момент в названных местах живет около пятидесяти ливов. Из записанных на магнитофон летом 1985 г. опубликуем расшифровки записей фольклорных текстов от двух информантов — Паулин Клявини, которая летом живет в деревне Вайд, и Виктора Бертольда, проживающего в Колке.

ALFON BERTHOLDI KIRJAPANEKUID LIIVLASTE
VARASEMAST ELUST II

Jätkame käesolevaga Alfon Bertholdi etnograafilise sisuga üleskirjutuste avaldamist. Autori käsikirjas on tehtud minimaalselt parandusi, esitatu on Alfon Bertholdiga põhjalikult läbi arutatud.

E. Väari

Ja nei amad rōkandistō rānda kioldō ka jielajdōks, ajōst niemōd karil, ja ka savodlōs kuodaj nēgi, ibist ratōd jiedō pantsō ja ka mōzō pāstōs amō rōkandist set rānda kioldō, ka āll jūs lapsta āltōs lōliz lōlidi set līvō kielsō. Ja ku lapstōn voļ lēmōst skuolō, siz voļ vāga lālamstiz rōkandō lekkioldō. Amad kōrand raust jelistō vāgi jōvist, nei ku volks ikš ājnagi sūr aim. Puolpāva ōdōn amad kōrand raust eigstiz amad tied loptist, jiega il, kōd nādil, kitistō saunō, amad kōrda pierast kitistō saunō ja siz ku sōna voļ valmōz izkitōt, siz saitō amad paldōt saunō, ēzmiks piezistō mied, siz naizpuolist. Sōna voļ tuli ja lāvl voļ sūr ja lebimi voļ vāgi.

Kōrand jūr voļ nopandōt benk, sāl aldž ōdōn saististō kōrand raust ja rōkandist, kui jiega īdōn nojietōd pāvas um lānd, mūndan um jōvist lānd, mūndan āb vāgi jōvist, sai kī-

Ja nii rāakisid kōik liivi keelt ka loomadega, ajades lehmi karja ja oodates neid koju, hobust vankri ette pannes ja ka lahti vōttes, kōikjal kōnelesid vaid liivi keelt, ka hālli juures last hāllitades lauldi laule vaid liivi keeles. Ja kui lastel tuli minna kooli, oli vāga raske rāakida lāti keelt. Kōik talu inimesed elasid vāga hāsti, nagu oleks ūksainus suur pere. Laupāeva ōhtul kōik talu inimesed lōpetasid aegsasti kōik tōd, iga kahe nādala jārel kōeti sauna, kōik kordamōoda kūtsid sauna ja siis, kui saun oli valmis kōetud, siis paluti kōik sauna, enne pesid mehed, siis naisterahvad. Saun oli kuum ja leil oli tugev ja vihtlemine oli vāgev.

Talu juurde oli pandud pink, seal tavaliselt ōhtuti istusid talu inimesed ja rāakisid, kuidas igāuhel mōodalāinud pāeval on lāinud, mōnel on hāsti lāinud, mōnel mitte eriti hāsti, ōeldi,

tõtt, mis ni jiegaikš sies pāvas um piejielõn. Nei ku kōrand raust volķõ kalamied, siz sai rōkandõt ka il, vejimiz, kus jiega lõja mied attõ eitõnõd enč vōrgõd, kuij tõvõ viedõ, tõvitõ aigistõ sildkõks (ikš sil, kakš m.), kus munt kalamied attõ etanõd enč vōrgõd, kis attõ etanõd ju tõvõ il ankard ja kis um eitõn ju madaliz il, tabar, kis Īdspuols, kis tuojs puols attõ etanõd j.n.j. Īdon il pāva vol seli piejielami, tuoizõn tegiž seli ja nei pōrrōkandõ vol pāgin.

Nuord raust idstid ārmastist pakādõ pič rāndanaiģõ emit nei puolpāva ja pivapāva õdõn. Mād Vaid kilas vol pāgin puošidi ja Pitrōģ kilas tegiž pāgin neicidi, nei ni iz tuļ, ku mād kila puošõd Īdōkabal aizleksta Pitrōģ sōnõ, rānda vol siz se kuož, kus aldž saitõ kubbõ.

Mād kōrand perimiez vol vāgi seli, kis ārmastiz rau siegas vōlda, siepierast ka idstit nei puolpāva aga pivapāva õdõn perimie tutkamõs, sūrstubas kila nuord raust teitõ balõ, dāņcistõ, perimiez āb kunagõst tubõ iz kiēld, aga ka vėl Īž vol riezli nejiž ku nuord raust. Nēši õdigis ju siz kil lekš vāga luštigõl, dāņcistõ nuord raust ja ka vanlikist leksta barõ, saito ka dāņcõtõt vana ājga dāņcõd, ikš

mis igāuks on sel pāeval lābi elanud. Et talu inimesed olid kalamehed, siis rāģiti ka kalapūģist, kuhu iga paadi mehed on sisse pannud oma vōrgud, kui sūgavale vette, sūgavust mōõdeti sūllaga (üks sūld kaks meetrit), kus teised kalamehed on sisse lasknud oma vōrgud, kes on lasknud sūgavale üle ankru ja kes on heitnud madalamasse üle pāra, kes ūhele poole, kes teisele poole on heitnud jne. Ūhel pāeva jooksul oli selline juhtum, teisel jälle selline ning nii oli rāakida palju.

Noored inimesed armastasid tihti kāia mōõda kallast nii laupāeva ja pūhapāeva õhtul. Meie Vaide kūlas oli palju poisse ja Pitrōģi kūlas jälle palju tūtarlapsi, nii siis juhtus, et meie kūla poisid lāksid ūhtelugu Pitrōģini, rand oli siis see koht, kus tavaliselt saadi kokku.

Meie talu peremees oli vāga selline, kes armastas rahva seas olla, sellepārast siis tihti nii laupāeva vōi pūhapāeva õhtul peremehe nurgas suurtoas kūla noored inimesed tegid balli, tantsisid, peremees ei keelanud kunagi tuba, vaid ka ise oli rōõmus niisama nagu noored inimesed. Mendel õhtutel oli siis küll vāga lõbus, noored inimesed tantsisid ja ka vanad lāksid hulka, tantsiti ka vanaaegseid tantse, ūks

nēsti vol, nei nutõb franksez, sieda ni kil nuord izmuostat dančõ, siz ni vol võtāmõt kädõ vanadõn, sieda dančõ izspēļõ muostistõ set vanad muskantõd, nei ju idstid spēlistõ ermonikõks. Siz ni sastojistõ Idsõ tuba tutkamõ mied, tuojz tutkamõs naizpuolist id tuojzõn vastõ, siz ni ģrgiz lēmi, teitõ mingiži äbmingiži likimiži, lekšta id tuojzõn vastõ ja pidiz, pugistõ id tuozõn leb kädud aliži, siz dančistõ pōrōdõks, siz salandistõ ikš tuojzon pōridi jara, teitõ mingiži äbmingiži kērabimiži, kil jālgadõks pōdkastistõ pōrand pāl, kil iekistõ ildzõ, kil kieristõ imer, kil ikš, kil pōrkõks molmõd, kil naistpuoli kieriz imer miedpuoliz käd al j.n.j. Ma mādlõb, ku sie dančõn fransezõn volķõ viž tūrõ ja se vīdõz tūr um vond ama lālam, aga vanad raust kītistõ, ku vanšti attõ vonõd seis tūrõ. Tūr um seli nodalīņkimi (nei ku teatōrõs celien). Paldin sieda dančõ ju mitikš äb muosta dančõ, aga vōib volde, ku paldin mitikš ka äb tieda, ku seli danč um mingiz kōrd vond ja um vond vāgi mieltõks danč. Selist danč õdõgõd lekšta iļ puoldõiedõ.

Siz vėl ma mādlõb, ku mūnda kōrd puolpāva ja pivapāva õdõn kōrand raust lekšta kubõ perimie sūrtubõ ja māngistõ

neist oli niinimetatud franssees, seda küll noored ei mõistnud tantsida, siis võeti eeskuju vanadest, seda tantsu māngida oskasid vaid vanad muusikud, tavaliselt māngiti harmoonikaga. Siis seisid ūhte toa nurka mehed, teise nurka naised ūksteise poole, siis algas kāmīne, tehti igasuguseid liigutusi, mindi ūksteisele vastu, hoiti kinni, poeti ūksteise kāte alt lābi, siis tantsiti paaridega, siis varastati ūksteisel paar āra, tehti igasuguseid vigureid: küll trampisid jalgadega pōrandal, küll hūppasid ūles, küll keerasid ūmber, küll ūks, küll paariga mōlemad, küll naisterahvas keeras ūmber meesterahva kāe all jne. Ma māletan, et sel tantsul fransseesil oli viis tuuri ja see viies tuur on olnud kōige raskem, aga vanad inimesed ūtlesid, et vanasti on olnud seitse tuuri. Tuur on selline osa (nagu teatris pilt). Praegu seda tantsu ju mitte keegi ei mõista tantsida, aga vōib-olla praegu keegi ei tea, et selline tants on kunagi olnud, ja on olnud vāga meeldiv tants. Sellised tantsuõhtud lāksid poole õõni.

Siis ma veel māletan, et mōnikord laupāeva ja pūhapāeva õhtul talu rahvas lāks kokku peremehe suurtpūpa ja māngis

mingiži äbmingiži mängidi. Iks nēsti mängisti voj selli: amad saististõ kubbõ rinkõ immer ja idõn kädsoõ voj mided immer-gauklimi voj ka rõ kopik, siz keiži lagtõs ja tegiž kubbõ pandõs laskistõ kopik idstõ kädstõ tuojzõ ja lõlistõ: idõn dāldar, tuojzõn dāldar, sien um lēmõst kädstõ kāta, se um jõvist, se um juvist, ku mitiks sieda äb sõ aru". Iks pīliz sidams ja sien tabõmõst, kien kädsoõ um kopik, jas ta äb voij uztabbõ ja kopik lāb tāgiž sien kādõdõ, kis tānda um ulzõ las-kõn, siz sien, kis um sidams, um ādamõst kil. Ja jas ta uz-tabub, kus um kopik, siz sien, kien kädsoõ um kopik, um lē-mõst sidamõ ja tabiji lāb sie kuožõs istam. Nei mängistõ min-giži äbmingiži mängidi.

Mūnda õdõg leksta kubbõ ja nižisti mingiži äbmingiži nižidi ja pasakidi, vanlikist raust ju tiedistõ pägin nižidi. Pägin nižidi vojõõ ka il rõ tul. Id niž il rõ tul ma kõlõb jienõ veiti atmādlõ: Zuonkõ kōrantst um nādõd, ku palab rõ tuļ Lõz kōrand puolsõ, siz ni attõ lānõd kaks miestõ sieda rōdõ kõvam, ezmõks um vond rõtul kuožõ etamõst silõ mingi rō-da aža, kabatveis aga mided mūdõ, ne attõ viskõnõd siņõ ka-batveis ja siz irgõnõd kõvõ, idõn nēsti mēsti um vond pāsõ

mitmesuguseid mänge. Üks neist mängudest oli selline: kõik istusid kokku ringi ümber ja ühel oli käes midagi ümmargust või ka rahakopikas. Siis käsi lahti lastes ja jälle kokku pannes lasti kopikas ühest käest teise ja lauldi: "Ühel taaler, teisel taaler, see peab minema käest kätte, see on hea, see on hea, et mitte keegi seda ei saa aru." Üks oli keskel ja see pidi ära arvama, kelle käes on kopikas, ja kui ta ei suutnud ära arvata ja kopikas läheb tagasi selle kätte, kes selle on kõiku lasknud, siis see, kes on keskel, peab andma pandi. Aga kui ta ära arvab, kus on kopikas, siis see, kelle käes on kopikas, peab minema keskele ja äraarvaja läheb selle kohale istuma. Nii mängiti mitmesuguseid mänge.

Mõnel õhtul jälle mindi kokku ja jutustati igasuguseid muinasjutte ja jutte, vanemad inimesed teadsid ju palju muinasjutte. Palju muinasjutte oli ka rahatuledest. Üht muinasjuttu rahatulest püüan ma natuke meelde tuletada: Zuonkõ talust on nähtud, et Lõzi talu pool põleb rahatuli, siis on kaks meest läinud seda raha kaevama, kõigspealt on tulnud rahatule kohta visata mingi raudasi, taskunuga või midagi muud, nad on visanud sinna taskunõu ja kakanud siis kaevama. Ühel neist meestest on olnud peas

puni mič, kõvõs äbuot tuogõnõd rókandõ, um vond pilõmõst gluzõ vägiž. Kis rõdõ attõ gläbõnõd, ne attõ panõd ka rõn sõrgidi jürõ ja säl um vond jürõ pandõt kakš miestõ, algõ mit-iks sõgõ rõdõ uldzõ kõvam. Ku ni mied vägi dušigõld attõ kõvanõd, sõrgõd nēgi attõ amtiz kõlõnõd traucõ, koks ne kitõks-tõ mingiz sõna, aga mied set kõvanõd ja äbuotõ panõd tädõl, mis mied kitõbõd, perizõks ikš sõrgišt um kitõn: "Mingiz mēg ezmõks võtam kädõ?" Tuoi kitõn: sieda, kien se puni mič päsõ. Ni se miez vägi ädagõn jara ja ievõikõn: "Voiji!", Siesõ irgsõ um vond kultõb seji nei ku glikskimi ja ikš eļ nutõn: "Sada äjgastõ mina voļ magõn ja sada äjgastõ minnõn tegiž um magamõsti!" Nei ni rõ korigõdoñ miedõn um izlānd amad pūliņõd pa veltõ.

Sejist nīzõd saitõ nīzdõt pägin mingist äbmingist. Perimien nim voļ Jõn, siepierast ka jõppāva saiļ jiega äjgast knasõ sviņdõt. Jiega äjgast jõppāva pāl, perimiez ju tei veltõ, sieda ta vägi jõvist muoštiz tiedõ, voļ idstid tāmõn voļ maggi ja vegi, ju vegi ku ama vegi miez, amgi mēgi ta võiž mõzõ nogõzõ. Mēg poiškist nei ku ju poiškist pugizmõ ka vank-lõm, mis se perimiez sāl tieb, sis ta aldz mādõn āndiz maic-

punane müts, kaevamisel ei ole tohtinud rääkida, on tulnud olla täiesti vaikselt. Kes raha on peitnud, nad on pannud rahale ka vahid juurde ja seal on juurde pandud kaks meest, et mitte keegi ei saaks raha välja kaevata. Kui mehed on väga julgelt kaevanud, vahid on neid püüdnud häirida, kuni nad ütleksid mõne sõna, kuid mehed on vaid kaevanud ega ole pannud tähele, mis mehed ütlevad; lõpuks on üks vahtidest ütelnud: "Kumma me enne võtame kätte?" Teine ütelnud, et selle, kellel on punane müts peas. Siis see mees on väga kokkunud ja palunud "Oi!" Sel momendil olnud kuulda nagu kilisemist ja üks hääl ütelnud: "Sada aastat olin ma maganud ja sada aastat pean ma veel magama". Nii on raha saamine ahnetel mees-
tel läinud tühja.

Selliseid muinasjutte jutustati palju igasuguseid. Peremehe nimi oli Jaan, sellepärast pühitseti jaanipäeva igal aastal ka ilusasti. Igal aastal jaanipäeva ajal peremees tegi ju õlut, seda oskas ta väga hästi teha, õlu oli tal alati magus ja kange, kangem kui kõige kangem mees, kõiki meid võis ta maha murda. Me poisikesed nagu poisikesed ikka pugesime ka vaatama, mida see peremees seal teeb, siis ta andis meile mõnikord maitsta

tõm seliz vägi maggis saldizt juomnaigõ, ta kītiz, ku se vo-
 li, mis ta kitiz, ku sīnõ vėl voļi pannmõst jūrõ umali ja tie-
 miezõ ja siz valamõst volristõd sillõ ja sviikõd pannmõst vä-
 gi vizõ, siz emmit nädili pidamõst vesõs kuožõs, seļi tāmõn
 voļ mīrstõ pagreb ja siz voļi kuoģin jõva vol, kis sõijtab
 eitõ jälgadpāld mõzõ ama vegiz mie. Mingiz kõrd ta mādõn ka
 āndiz maicõm sieda jõvõ voltõ, aga mādõn ta ābīķ nei magģi
 īz iz pan. Ju magģi vol se juomnaiga, mis ta mādõn āndiz juo-
 dõ ezmõks. Siz ni Jõp õdõn satulķõ kilaraust, kil kaugõnd
 tunõd, kil leižģõld ja līģimi voļ vägi sūr. Rāndas kitistõ
 Jõņtūlda, nei aldž sīnõ kubbõ vīstõ ābkõlbatõbõd vanad kala-
 mie lõjad. Jõņtūlda kitistõ nei ku pāva lekš jara, palistõ
 lõjad vägi, siepierast ku ne voļķõ tõratõt. Jõņtul jūr ju
 tulķõ kubbõ amad kila raust, kil nuord, kil vanad, siz ni
 iks tuoļsta aplīģistõ emit kil nuord raust, jas mingi izuo
 duobidi aga nagõr vagidi nokitkõn, sai aplīģdõt, jas mingi
 kalamiez izuo eņķ lõja puskantõn, saij aplīģdõt, puošõd nei-
 cidid līģistõ ja neicõd puošidi, amadõn pāsõ voļķõ vāņkad ja
 perimien tām legist pindõt. Vėl Jõņidi sviņistõ tuoļz pāvan,
 se um Jõņ pāvan, siz juoļtõ Jõņ voltõ ja seitõ Jõņ sõirõ.

sellist väga maitsvat magusat jooki, ta ütles, et see olevat, mida ta keetis, et sinna olevat vaja juurde panna humalaid ja pärmī ja siis valada õllenõusse ja panna puupunn kõvasti, siis hoida rohkem kui nädal jahedas kohas, selline oli tal müüritud kelder ja siis olevat kohe hea õlu, mis suudab heita jalgadelt maha kõige tugevama mehe. Mõnikord ta andis meile ka maitsta seda head õlut, aga meile mitte ühelegi ta nii maitsev ei olnud. Magusam oli see jook, mida ta meile andis enne juua. Siis jaaniõhtul tuli külarahvas, küll kaugelt tulnud, küll lähedalt ja liigotamine oli väga suur. Rannas tehti jaanituld, sageli viidi sinna kõlbmatud kalamehepaadid. Jaanituld tehti siis, kui päike läks looja, paadid põlesid väga, sest nad olid tõrvatud. Jaanitule juurde tulid kokku kõik külainimesed, küll noored, küll vanad, siis nii üksteist liigotasid rohkem küll noored inimesed, kui keegi ei olnud vagusid või kartulivagusid kitkunud, liigotati, kui mõni kalamees ei olnud oma paati kaunistanud, liigotati, poisid tüdrukuid liigotasid ja tüdrukud poisse, kõigil olid peas vanikud ja peremehel tammelehtedest punutud. Veel jaanipäeva pühitseti teisel päeval, see on jaanipäeval, siis joodi jaaniõlut ja söödi jaanisõira.

ja Üdruoč kōrand, Kuolka kilas Vanagōr kōrand, Sānagōl Pauvl kōrand, Lūla kōrand ja Udūrگا kōrand, Pitrōgōl Tōriž, Kuošt-rōgōl Dīk kōrand j.n.j.

Ma mādlōb, ku min iza lōliz dok. Loricōn magnetovonō lō-lidi ja ikš lauvl voļ selli: "Ura, ni ikš vast kuolmō taplōb vast kuomkanlimiz ieruočōdōks", - se laul voļ il, Krievō ja tuoļstpuolst tīrkōd, engōlmap ja francūz suodast, ja krievō mō jaud nēgi vīndiz. Kui knasō magnetofonōs kliz iza vegi ēļļ. Siz vėl vōib nīžō, ku talō mōcast ibistōks uldžō tuoļ randō pūgi, aga sōvō nēgi kuojkōks vīz jiepēgōn Rīgō, aga kala-miedōn nēgi pūgi enē lōjadōks voļ nustamōst ājgast kuojg jūr. Ne pūd volkō randas sakraudōt ja kalamiedōn sai makstōt kubik sild pāl. Kuojg pāl voļ vajag ka rausti, kis krauvistō nēgi pūgi rinapierō. Nēgi rausti nutiz pa stauvijidōks. Siz leksta ājgast raust kuojpāl stauvōm pūgi, ma vėl voļ set polakōz, aga ma ka lekš pōlam kapteintō, laz ta mīnda ka vōtag tie jūrō, aga ta āb kuij jōvist iz tō mīnda pievōtō, siestō ku mina vėl voļ papiški, aga mingiz kōrd min voļstiz ka, uonžōl vāgi varald voļ nūžōmōst ilzō, tie ģrgiz varald, voi kuj vāgi tul un, kuij vāgi lālamstiz voļ sōdō ūnda silmsti

ja Udruotši talu, Kolka kūlas Vanagōri talu, Sānagil Pauli talu, Lūla talu ja Udūrگا talu, Pitrōgil Tōriž, Kuošt-rōgil Dīki talu jne.

Ma māletan, et minu isa laulis doktor Looritsa magneto-foni laule ja ūks laul oli selline: "Huraa, nūūd ūks kolme vastu vōitleb kolmekandiliste relvadega", - see laul oli vene ja teiselt poolt tūrklaste, inglaste ja prantslaste sō-jast. Ja Venemaa jōud neid vōitiz. Kui ilusasti kōlas magne-tofonis isa tugev hāal. Siis vōib veel jutustada, et talvel toodi metsast randa puid, suvel aga laevaga viidi edasi Riiga, kalameestel endil tuli aga neid oma paatidega viia laeva juurde. Puud olid rannas āra lōigatud ja kaluritele maksti kuupsūlla pealt. Laevale oli vaja ka inimesi, kes seadsid puid korra jārgi. Neid inimesi kutsuti laadijateks. Siis lāk-sid rannast inimesed laevale laadima puid, ma olin veel poi-sike, kuid ma lāksin paluma kaptenit, et ta mind ka vōtaks tōō juurde, kuid ta ei tahtnud mind kuigi hāsti vōtta, sest ma olin veel pisike; mōni kord mul siiski ka ōmestus, hom-mikul vāga vara tuli tōusta ūles, tōō algas vara, oi kui vāga tuli uni, kui vāga raske oli saada und silmist

uldžõ, aga vol nõzõmõst, lēmõst tiedõ tiem. Kõrand raust ju amad volķõ kalamied, pitkiš sigš õdigiš ja ka talõ kalamied teitõ enõõn veidõb võrgidi iž, siz ju ama emit vejistõ võrgõdõgs. Mingiz kõrd tul jiedõ neij, ku miersõ võrgõd saitõ sakistõt ja mündakõrd tõvaz aizvļiž jiecpeģõn amad võrgõd ja ka ama jada, siz vol gõdõmõst ūzi võrgidi ja võrgõd ju volķõ tõvrõd, siestõ vol võtāmõst kupšad kädst vōlga pāl, kēratõmõst ala veksõlõn. Kalamied iž võrta paņķõ kievd jūr, kalamied kītistõ, telõmõst võrta, jiedmõl võrgõ telimist kievd jūr vol vientõmõst kieta, siz tulķõ abõl amad kõrand miedpuoļist, id kievd tutkam sidistõ vizõ kuskiž pū jūr aga tuoijz tutkamõ tegiž akistõ mied, siz nutistõ iņõkst ja viēdistõ, ku jien set sõjtistõ amal joudõl. Ku ni kievž vol vientõt, siz ni vol aigõmõst võrgõ sīlma sūrit ka võrgõ linamõtõ jõvist novientõmõst, ku ni võrgõ sīlma sai aigdõt, siz kalamied rēkistõ mingiz aiĵga pāl võrgõ um tiedõb, siz vōtistõ seliz papitka dēļ ja tātistõ pālõ võrgõ aĵga, siz vōijz irgõ tādõ kieta, sāl ni vol vajag kuolm rištinkt, kaks kievd tutkamõs, kieta jõvist novientistõ ja siz pidistõ vi-zas ja kuolmõz tegiž seliz jõva spuožõ krosõks tātiz pūl-

vālja, aga tuli tōusta, oli vaja minna tōõd tegema. Talu inimesed olid ju kõik kalurid. Pikkadel süģisõhtutel ja ka talvel tegid kalamehed endale pūģivõrke ise, siis pūiti ju kõige rohkem võrkudega. Mõnikord juhtus nii, et võrgud rebiti meres puruks ja mõnikord torm viis võrgud minema vōi kogu nooda, siis tuli muretseda uued võrgud. Võrgud olid ju kallid, seetõttu tuli ūlesostjate käest võtta vōlga, tuli kirjutada alla vekslile. Kalamehed panid ise võrgu kõie külge, kalamehed ütlesid, et tuleb tellida võrku, enne võrgu seadmist kõie külge tuli kõit venitada, siis tulid appi kõik talu mehed, ūks kõieots seoti kinni kuskile puu külge, teisest otsast võtsid mehed kinni, siis õeldi: "Ūhekorraga!" ja veeti, kui palju suudeti kõigest jõust. Kui kõis oli nii venitatud, siis tuli mōõta võrgusilma suurust ja ka võrgulina kõvasti venitada; kui võrgusilmad olid mōõdetud, siis kalamehed arvutasid, mis mōõdus võrk on tehtud, siis võtsid sellise pikema laua ja märkisid peale võrgumōõdu, siis vōis hakata kõit taitma, seal oli vaja kolm inimest, kaks kõie kummaski otsas, kõit venitati tugevasti, siis hoiti kinni ja kolmas jälle sellise hästi helendava värviga tegi,

kaks, kieud pāl tādidi, ku ni dēļ pitkit kievž notātōt, siz vōtistō tegiz ju kougōn koņč kievž tikiž notātōt.

Siz ni um kudamōst vōrgōn immer selist ju jamdit kōrdad. Sie lānga, misōks kudistō jamdidi kōrdidi, nutiz pa kōrda lāngaks, kudamiz jūr voļ vajag voij ja kalandōr, siz kudistō nei nutōb kōd suolmōks ja ka nei nutōb īd suolmōks, īd suolmoks amad iz muoštātō, sāl voļ vajag diezgan sūr muoštig ja kis jōvist muoštiz, vōiž kudō vāgi kierdi nei ku suormōd zibistō īd. Ku ni vōrgōn voļkō kōrdad umer kutōt, siz ni voļ vōrta telōmōst kievd jūr, siz sidistō vōrta ilzō lagōd jūr ja tēlistō vōrta kievd jūr, sāl ni voļ vajag rōz ju jamdi lānga, āb ku se, misōks kudiz vōrgō kōrdidi, sieda langō nutiz jālga lāngaks. Sidiz kievd jūr spigil suolmōks lānga vizō ja siz voikōks puktiz lānga leb vōrgō sīlma, leb kūd vōrgō sīlma voļ puktōmōst lebbō ja seisimōz sīlman ētamōst suolm pālō ja siz spigil suolmōks tegiz kievd jūr vizō. Kalamiedōn sie tie ju leks diezgan kierdi, ne sieda voļkō irdōnōd.

Ku ni vōrgō um kievd jūr tēldōt, siz vėl kumit tutkamōs um pamōst rīndast kievd. Bzmōks um kudamōst kōrda lāngaks

kōiele mārke, kuni laua pikkuses oli kōis tādētud, siis vōeti kaugemalt, kuni kōis oli tāielikult tādētud.

Siis on vaja vōrgule kududa ūmber sellised jāmedamad korrad. Seda lōnga, millega kooti jāmedaid kordi, nimetati korralōngaks. Kudumisē oli tarvis piiritsat ja kalasit, sellal kooti niōelda kahe sōlmega ja ka niinimetatud ūhe sōlmega. Ūhe sōlmega kōik ei mōistnud, seal oli vaja kūllalt suurt oskust ja kes hāsti oskas, vōis kududa vāga kergesti, nii et sōrmed vaid sibisesid. Kui vōrgul olid korrad ūmber kootud, siis oli tarvis vōrku seada kivide juurde, siis seoti vōrk ūles lakke ja seati vōrk kivide juurde, seal oli vaja jāmedamat lōnga, kui oli see, millega kooti vōrgu kordi, seda lōnga nimetati jalalōngaks. Seoti kōie kūlge seasōrasōlmega lōng kinni ja siis piiritsaga aeti lōng lābi vōrgusilmade, lābi kuue vōrgusilma tuli ajada ja seitamen-dale silmale tuli teha sōlm peale ja siis seasōrasōlmega jālle kōik kūlge kinni. Kalameestel see tōō lāks ju kūllalt kergesti, nad sellega olid harjunud.

Kui vōrk on kōie kūlge seatud, siis on vaja veel kum-massegi otsa panna āārekōied. Esiteks tuleb kududa korralōngaga

kaks kõrdõ kõrdidi võrgõ tutkamõ ja siz jālga lāngaks lītõd jālgaõks tiemõst vižo seliž pientiz kievd jūr. Siz ni vēl iđõ kilgõ võrgõn um piesidamõst lōdidi. Siz ju ni võrgõ um valmõz ja vōib eitõ mierõ. Nei kalamied sieda tikiž tiebõd iž pitkižis sigž õdigizis. Ja tulub vēl jiedõ mūnda kõrd, ku ūž võrgõ, kis maksab tõvritziz ja vōtõt vēl veksõl pāl ja kien jūs um pāgin nōvõ, aigõ ja jaudõ jūrõ pandõt, laz ta volkõ kuõgin jōva ja jōvist vōtaks kalgi - sōb eitõt mierõ ja tuoiz uonđzõl um ju sakistõt, aga vēl ju slikkõ, tõvaz aizvīnd jiecpēgõn. Aga veksõlt ikstiz um maksamõst, siepierast pāgin kõrd iztul jiedõ, ku kalamien talõ vōtamõst kādõ zojg ja kīrõ ja lēmõst mōcõ pūgi raḡlõm, laz vōigõ nopelõ rōdõ, misõks vōib samaksõ veksõlt ij aizlānõd võrgõd.

Jas ju vonštiz, ku võrgidi iz sakist ja jas tõvas iz aja jara, siz ju voj jōvist. Sie āijgal kalamie jelami vol, nei nema seli loterij spēļ: "Kuij vonštõb?"

kaks korda kordi võrgu otsa ja siis jalalõngaga panna lūhi-keste jalgadega sellise peene kõie külge. Siis veel on tarvis võrgu ühte külge siduda korke. Siis on võrk valmis ja vōib lasta merre. Nii kalamehed kōik seda teevad pikkadel sūgisõhtutel. Mõnikord juhtub veel, et uus võrk, mis maksab palju raha ja vekslit peale ka on veel vōetud ning millele on palju vaeva, aega ja jõudu juurde pandud, et ta oleks hästi hea ja hästi vōteks kalu, lastakse merre ja teisel hommikul on puruks kistud, kuid veel halvem, kui torm on viinud minema. Vekslid tuleb aga maksta, seetõttu juhtus palju kordi, et kalur pidi talvel kätte vōtma sae ja kirve ning minema metsa puid raiuma, et vōiks teenida raha, millega maksta vekslid minema lāinud võrkude eest.

Aga kui õnnestus, kui võrgud jäid katki rebimata ja kui torm ei ajanud ära, siis oli ju hästi. Sel ajal oli kaluri elu nagu selline loteriimäng: "Kuidas õnnestub?"

Э. В а р и
(Тарту)

ЗАПИСИ АЛЬФОНА БЕРТХОЛЬДА О БЫЛОЙ ЖИЗНИ ЛИВОВ II

Резюме

Настоящие образцы речи являются продолжением опубликования записей А. Бертольда на ливском языке (см. "Fenno-ugristica" № 13).

INARILAPPISCHES WÖRTERBUCH I. A - K. Herausgegeben von Erkki Itkonen unter Mitarbeit von Raija Bartens und Lea Laitinen. LSFou XX, 1. Helsinki, 1986. 441 S.

Soome-ugri Seltsi publitseeritud sõnaraamatud ilmuvad sarjas "Lexica Societatis Fenno-Ugricae". Neid on 1913. aastast alates välja antud nii ligemate kui ka kaugemate sugulaskeelte alalt. Oma 2293 leheküljega on ületamatu 7-osaline "Suomen kielen etymologinen sanakirja". Kui aga kokku liita seni ilmunud lapi viie eri murde sõnaraamatute leheküljed, ületab see soome keele etümoloogilist sõnaraamatut 1000 lehekülge. Selline proportsioon üllatab, kuid sisuliselt võttes on ta isegi ootuspärane. On ju lapi keel oma üheksa üksteisest tugevasti erineva peamurdega läänemeresoome keelte lähim sugulane ja nõuab seetõttu erilist tähelepanu.

Neljas eri riigis kõneldavad lapi murded on niivõrd diferentseerunud, et õigem oleks rääkida lapi keeltest. Sellele teele ollaksegi ilmselt minemas, nagu võib järeldada värskelt ilmunud sõnaraamatu "Inarilappisches Wörterbuch" I eessõnast ("Hauptdialekte bzw. Sprachen"). Inarilapi murret (resp. keelt) kõneldakse Põhja-Soomes Inari järve ümbruskonnas. Emakeelena kasutab lapi keelt veel u. 300-400 inimest, sajandi algul oli see arv poole suurem (u. 700).

Käesolevasse sõnaraamatusse on püütud koondada kogu teada olev leksika, kusjuures on arvestatud ka varasemais publikatsioonides leiduvaid tekste ning sõnaloendeid. Näitelauseid on võetud isegi lapikeelsest ajakirjast "Sabmelas". Inarilapi uurimine ja sõnavara talletamine sai alguse juba möödunud sajandi keskpaiku. Aastal 1856 ilmus E. Lönnrotilt "Ueber den Enare-lappischen Dialekt", mis sisaldab 49-leheküljelise sõnaloendi. Sellele järgnes 1861. aastal A. Andelini "Enare-lappska språkprof med ordregister" sõnaloendiga 36 leheküljel. Edasi on inarilapi keeleainestiku talletamisega tegelnud sellised tuntud teadlased, nagu A. V. Koskimies, P. Äimä, T. I. Itkonen, E. Itkonen ja R. Bartens. Suurimad sõnakogud on F. Äimäl, kes ajavahemikus 1900-1931 pani real ekspeditsioonidel kirja u. 10000

sõna. E. Itkonen on kogunud sõnaainest eri informantidelt ajavahemikus 1935–1978. Tema kogu suurus ulatub u. 25000–26000 sõnani. Sõnaraamatu käsikiri oli juba trükivalmis, kui a. 1983 ilmus P. Sammallahti ja M. Morottaja koostatud koolisõnastik "Säämi-suoma-säämi škovlasänikirje", mida pole autorid saanud enam arvestada.

Omalt ajalt jagas F. Äimä inarilapi neljaks alamurdeks (lõuna-, ida-, põhja- ja läänemurre), kuid tänapäevaks on selged murdevahed taandunud. F. Äimä vastandas läänemurde iä-le (tiät' u 'teadmine') idamurde eä (teät' u), mille kõrval ka iä oli kasutusel. Nüüd võib iä-d kohata vaid sporaadiliselt. Üldiselt on tänapäeval iä (= lpN ie) ja eä (= lpN ä) esindatud eä-na. Samuti figureerib uä (= lpN uo) ja oa (= lpN oa) asemel ua. Transkriptsiooni on sõnaraamatus seevõrra ühtlustatud, et märgitakse varasema häälduse kohaselt vaid iä, eä, ua ja oa.

Kogu sõnaraamatus leiduv leksika on rühmitatud etümooloogilisel põhimõttel. Sõnaartikli põhivormiks on võimalust mööda noomen, allrühmades selle erinevad tuletised, sealhulgas ka verbid. Näit. näeb 'silma' sõnaartikkel 2 leheküljel välja järgmine: õalme sM, õJPM, Ä ÖM t' õalme, GA. Sg. wAP t' salmè, Nom. Pl. Ä ÖM t' salmèh Auge; Pl. in einigen Ausdrücken: Gesicht; Masche; sM, sAM auch: ein einzelner Faden beim Bandflechten; sM auch: waagrechter Streifen an der Birkenrinde; (in zusammengesetzten Wörtern:) eine Fingerspitze, ein kleines bisschen, Stückchen von etw. Järgnevad eri murdeist lausenäited ja liitsõnad koos sulgudesse lisatud täpsustavate seletustega, näit. wANP õalme õoskij (er) zwinkerte (mir) zu; õalmepääni, Nom. Pl. -pänih "Augenzähne" auf beiden Seiten des Oberkiefers (wAP: wenn diese Zähne schmerzen, ist die Wange oft bis an das Auge geschwollen). See osa sõnaartiklist võtab enda alla u. 1,5 lehekülge. Nüüd järgnevad numereeritult sõnaartikli allosad (siin liitsustatult): 2. õalmaa sM t' õalmaa mit langen waagerechten Streifen (Birkenrinde) jm.; 3. õolmiä jt. scharfsichtig; 4. õalmettim jt. schwach-, kurzsichtig; blind; 5. õalmettud jt. schwachsichtig werden; blind werden; 6. õalmettuttid jdn. blenden; 7. õolmad jt. etw. genau betrachten, was einem aufgefallen ist; 8. õalmaid jt. zwei Netze zusammenknoten, die Maschen gegeneinander; 9. õalmastud sein Spielzeug satt bekommen. Sõnaartikkel lõpeb põhivormi vaste esitamisega norralapist: (N õäl 'bme).

Lühendite süsteem on otstarbekas ja ratsionaalne, sest lisaks murdealale on neis arvestatud ka konkreetset materjali kogujat ning informant. Näit. tähendab Ä ÖM, et tegemist on F. Äimä kogust võetud sõna või näitelausega, keelejuhtiks Juho Musta idamurde alalt (ö = östlicher Dialekt). Oma otstarve on ka alfabeeti viidud märksõnade numereerimisel. Kõik põhivormid on lihtsustatud transkriptsioonis. See on üldjoontes sama kui inarilapi kirjaviis. Konkreetsete murdevormide edasiandmisel on aga säilitatud oma-aigne kirjapilt suurte foneetiliste peensustega. Mõnikord pole isegi sõnaraamatu koostajad suutnud täpselt lahti mõtestada, millist häälikut on kirjapanija mõelnud, näit. "ë (bei Koskimies) = wahrscheinlich ë bzw. e" (lk. 8).

Lõpuks juhitagu lugeja tähelepanu sellele, et enam-vähem samal ajal inarilapi sõnaraamatuga ilmus Nõukogude Liidus u. 8000 sõnaga "Саамско-русский словарь" (Moskva, 1985). Kuigi tegemist on vene alfabeedil baseeruva lapi kirjakeele sõnaraamatuga, kõlbustab selle kasutamist teaduslikel eesmärkidel fonemaatilise transkriptsiooniga indeks. Viimane on otsekui sillaks T. I. Itkoneni mahuka oopuse "Koltan- ja kuolanlapiin sanakirja" (1958) sõnarikkuste juurde.

KILDINLAPPISCHE SPRACHPROBEN. Gesammelt von Erkki Itkonen. Herausgegeben von Juhani Lehtiranta. SUS Toim. 191. Helsinki, 1985. 124 S.

Nõukogude Liidus räägitaval lapi keelel on kolm põhimurret: kolta-, kildini- ja turjalapi. Koos Soomes kõneldava inarilapi murdega kuuluvad nad nn. lapi keele idarühma (vt. M. Korkonen, Johdatus lapin kielen historiaan, lk. 19 jj.). Mõnikord eraldatakse kildinilapist veel Akkala murre. Allpool vaatlusele tulev "Kildinlappische Sprachproben" sisaldab nimelt ühe isiku keelenäiteid Šonguj külast, mis Murmanskist lõuna pool paiknevana kuulub Kildini murde piirkonda.

Möödunud sõja ajal kirjutas E. Itkonen u. 2 1/2 kuu

jooksul sõjavang Maksim Vassili p. Antonovilt (Antimolt) üles muinasjutte, ühe joiu, leksikat ning käände- ja pöördvorme (kokku 217 lk.), mis nüüd koos J. Lehtiranta tõlgetega on asjahuvilistel kasutada. Muinasjutud nr. 1 ja 13 on M. Antonovilt lindistanud siiski folklorist J. Hautala. M. Antonovilt pärinevat käsikirjalist ainet on ära kasutatud juba mitmes varasemas publikatsioonis, nagu T. I. Itkoneni sõnaraamatus "Koltan- ja kuolanlapin sanakirja" (1958), E. Itkoneni uurimuses "Struktur und Entwicklung der ostlappischen Quantitätssysteme" (1946) ja mujalgi. Ka M. Korhonen ja R. Bartens on oma uurimusteks ammutanud ainet E. Itkoneni nimetatud käsikirjalisest allikast.

Tekstipublikatsioonis on võetud aluseks fonemaatiline transkriptsioon sellisena, nagu seda soovitas E. Itkonen kirjutises "Ehdotus kieldinlapin Šongujn murteen fonemaattiseksi transkriptioksi" (raamatus "Lapin murteiden fonologiaa", 1971).

Tekstikogumik sisaldab 19 muinasjuttu, ühe joiu ja kümnel leheküljel ka substantiivide, pronoomenite, numeraalide ning verbide paradigmasid. Muinasjuttudest on 3 looma-, 13 seiklus- ja 3 naljamuinasjuttude alalt. Illustreerimaks konkreetse näitega Šonguj küla murrakut, esitatagu siinkohal katkend muinasjutust "Tsaaripoeg": cār a'lg vō'ldēj mārējes i vā'nž, len mē'nnen nu'mb lanna i cār a'lg šēndēj cārren. a mārēj šēndēj cār ā'kk. i mun jīēxta vārr, dem kū'ssest sī'ne lu'na, pō'rrem, ju'ggem, jugg, mēž vū'ddem i mōst pū'ddem. 'Tsaaripoeg võttis oma Maria ja nad läksid ära. Nad läksid teise linna ja tsaari-
pojast sai tsaar, aga Mariast sai tsaari naine. Ja ma olin eile neil külas, sõin ja jõin, magasin oma pea kaineks ja tulin jälle siia'.

Pole kahtlust, et lingvistide kõrval pakub tekstikogumik "Kieldinlappische Sprachproben" huvi ka folkloristidele.

LYÖKÄMME KÄSI KÄTEHEN. Beiträge zur Sprachkontaktforschung im Bereich des Finnougrischen und des Germanischen A. D. Kylstra zum 65. Geburtstag. Amsterdam, "Rodopi", 1986. 199 S.

Professor A. D. Kylstra 65. sünnipäevaks ilmunud juubelikogumik sisaldab uurimusi eri soome-ugri keelist ligi paarikümnelt autorilt. Teose pealkiri "Lyökämme käsi kätehen" (Kalevala I : 21) osutab sümboolselt tihedatele kontaktidele, mis juubilaril on olnud teiste, eriti aga Soome uurimiskeskustega.

"Tabula gratulatoria" kuuel leheküljel õnnitlejate loeteluga kogu maailmast näitab omalt poolt, kui võrd kõrgelt hinnatakse A. D. Kylstra teeneid uue õppe- ja uurimistsentrumi rajamisel Madalmaade ülikoolilinna Groningeni. Lühikesest eluloolistest andmetest nähtub, et A. D. Kylstra õppis aastail 1951-1956 Utrechti ülikoolis germanistikat ja täiendas end seejärel kahe aasta jooksul fennistikas ning fenno-ugristikas Helsingi ülikooli juures. Aastal 1961 kaitses ta doktoriväitekirja teemal "Germaani-soome laensõnauurimise ajalugu". See töö andis tõuke germaani laenude uurimistegevusele ka Soomes. A. D. Kylstra aastail 1959-1985 avaldatud tööde loetelust selgub, et ta huvipiirkonda on kuulunud ka kaugemaid sugulaskeeli, eriti lapi keel. Mitmed ülevaatekirjutised tutvustavad aga kogu uurali keelkonnas tehtavat uurimistööd. Tähelepanuväärne on kirjutis keskaegsete friisi jälgedele kohta Soomes (Virittäjä 1966, nr. 4, lk. 348 - 362). A. D. Kylstra fenno-ugristikaalaseid teeneid ongi kõige rohkem hinnatud Soomes, kus ta a. 1985 valiti Tampere ülikooli audoktoriks.

Pole samuti juhus, et juubelikogumiku uurimustest tervelt pooled (9) käsitlevad soome või teiste läänemeresoome (vadja) keelte probleeme. I. Batori pakub välja soome noomeni- ja verbitüüpide uue liigituse, vähendades NS-iga võrreldes põhirühmade arvu märgatavalt (noomeneil ainult 12 ja verbidel 7). NS-ist olulise erinevusena on silmas peetud ka astnevaheldust, mille vajalikkusele muide siinkirjutaja oma kirjutises "Soome sõnatüüpidest" juba 1969. aastal tähelepanu juhtis (ESA 14-15, lk. 181-191). S.-L. Hahmo osutab, et soome ja teistegi läänemeresoome keelte hiuke-tüveline sõ-

narühm on germaani päritoluga (*šivkaj < *seuka-, *seuga-). Laenamisel on germaani g substitueeritud š-ga, mis hiljem tegi läbi muutuse š > h. Ka T. Hofstra ajab oma kirjutises taga vanu germaani jälgi. Ta pakub välja järgmised etümoloogiad: sm vivahtaa < vanagerm *swifan-, sm vaimeta < vanagerm *swaimō(ja)n-, sm huima(ta) < vanagerm *sweiman-. J. Koivulehto jälgib tähendusega 'tera, vili', 'uim (Finne, Flosse)' sõnade päritolu. Indoeuroopa päritoluga pole mitte ainult juvä 'iva, tera', vaid ka algselt samatüveline sm eväs '(tee)moon, toit' (< indoeur *ieuos). Viimasega haakub aga sm evä 'uim' (< indoeur *ieuo-). J. Koivulehto järgi on indoeuroopa päritoluga ka e tang-, -u (< *stng-), laenatud ilmselt germ kujust *stangō. O. Nikkilä leiab germaani vasteid sõnadele sm nuja(kka) (< vanapõhja *gnūja-), myteri (vrd. rts myterij). W. Schlachter rõhutab soome keele süntaksi suurt erinevust lapi omast, seda peamiselt kongruentsi osas. Tõuke täiskongruentsiks on läänemeresoome keeled saanud väljastpoolt. H. S. Schouwvlieger arutleb eelajaloolise Soome asukate ja keelesuhete üle, tulles järeldusele, et nimetus "saami" on alati kuulunud tegelikele laplastele, kuna aga laplaste all tuleb mõista nomadiseerivaid soomlasi. Hiljem on see nimetus üle läinud laplastele. S. Suhonen klassifitseerib häälikulistele kriteeriumidele tuginedes uuemaid laensõnu vadja keeles. Neid on saadud soome, isuri, vene ja eesti keelest. Eesti keele vahendusel on vadja keelde jõudnud ka mitmed alamsaksa laenud. Suur rühm laensõnu on k-algulised, mis eesvokaali järgnedes (kehno, keppi, ketti, kōkki jt.) ei jäta kahtlust laenulises päritolus (vadja omas sõnavaras k > č: čülä, čēli). P. Virtaranta tutvustab Ameerika soomlaste keele erijooni. Inglise keele mõju on tugev kõigil tasandil, ulatudes ennekõike sõnavarasse, tõkelaenudesse ja fraseologismidesse, näit. tinksi 'asi' (vrd. thing-s), paperimylly 'paberivabrik' (vrd. paper mill), antaa puhelu 'telefonida' (vrd. give a telephone call).

Kaugematest sugulaskeeltest leidub kogumikus kirjutisi lapi, handi, mansi ja ungari keele kohta. T. Sköld osutab, et lp skūme 'saanitekk' on sama sõna kui vanagerm., vananorra *skūma. B. Wickman rõhutab põhjapõdrakasvatuse terminoloogia publitseerimise vajalikkust. Juttu on B. Collinderi 1926. a. kirjapanekuist, mis lisaks soome-ugri transkriptsioonile saavad ka lapi kirjakeele vormi. Laplane ei anna

põhjapõdrale pärisnime, vaid nimetab teda kolmeosalise tun-
nusekompleksiga: 1) sugu ja vanus, 2) värv, 3) sarveharude
olemasolu ja kuju. K. Rédei etümoloogiseerib handi sõnu piš-
jan 'Goregonus polkur', šoldáz 'Posament'. I. Futaky tutvus-
tab mansi kirjaniku Juvan Šestaloivi (sünd. 1937) elukäiku ja
loomingut. J. Šestaloivil on ilmunud üle 50 raamatu, viima-
seil aastail siiski ainult vene keeles. W. Veenker jälgib ve-
ne mõju mansi ja handi põhisojavara erinevatele tähendusrüh-
madele. L. Benkó annab ülevaate ungari iteratiivse verbisu-
fiksi r päritolust ja funktsioonidest (akar 'tahtma', ismér
'tundma' jt.). K. Gerstner jälgib saksa keele mõju ungari
keelele segarahvastikuga Leányvári külas Lääne-Ungaris.
J. Jastrzębska ja I. Molenkamp kõrvutavad kontrastiivses
uurimuses hollandi keele perfekti ja imperfekti tarvitamist
ungari verbivormidega. B. Kálmán kõrvutab mõningaid ungari
deskriptiiv- ja onomatopoeetilisi sõnu sugulaskeeltega, mil-
lest selgub, et loodushääli üldjoontes ka ühtmoodi kuulatakse
ning kirjeldatakse. Üllatavat sarnasust ilmneb aga loomani-
metusis isegi eri keelkondade vahel, näit. kutsa, kutsu pu-
hul reas Kaukaasia keeltes kutsi, kutsa, kutsu, türki-tatari
keeltes köçek, küçük, kuçu, lõuna-slaavi keeltes kuče, itaa-
lia cuccio, uuskreeka kutavi jt.

Professor A. O. Kylstrale pühendatud juubelikogumiku
kirjutised on sisult mitmekesised, nendega tutvumine huvitav
ja kasulik nii ligemate kui ka kaugemate sugulaskeelte uuri-
jaile.

MEMORIAE MARTINI FOGELII HAMBURGENSIS (1634-1675). Beiträge
zur Gedenkfeier in Hamburg am 17. April 1984, herausgegeben
von Wolfgang Veenker. Hamburg, 1986. 71 S.

Sarja "Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica" 7. vihi-
kus on avaldatud Martin Fogeli 350. sünniaastapäeva tähista-
misel Hamburgi Ülikoolis 17. aprillil 1984 peetud ettekanded.
Tegemist on juba teise M. Fogeli mälestussümposiooni mater-
jalidega (esimese sümposiooni kohta vt. UAJb 40, 1968, lk.
115-118).

Hamburgi Ülikoolis toimub prof. Wolfgang Veenkeri juh-
timisel vilgas fenno-ugristikaalane uurimistöö. M. Fogeli

(1634-1675) elu ja tegevust puudutavate algallikate ulatuslikum läbitöötamine viimasel aastakümneil võlgneb tänu just sealsele initsiatiivile. See on kõigiti mõistetav ja isegi ootuspärane, sest pärines ju too renessansi algusaja silmapaistev teadlane Hamburgist, kus ta ka Akadeemilise Gümnaasiumi professorina oma 41. eluaastal ootamatult suri. Tema teaduslik pärand, sealhulgas soome-ugri ja teisi keeli puudutavad käsikirjad ning sõnasedelid, pole veel tänapäevani ammendavalt läbi töötatud. Ent iga uurimus on suutnud tuua päevavalgele uusi tähke, mis lubavad tõsimeeli kõnelda Martin Fogelist kui üldse esimesest fenno-ugristist.

Vaatlusaluses väljaandes võtavad sõna H. M. Pfarr, A. Huldén, A. Király ja W. Veenker. Kui esimesed peatuvad põhiliselt M. Fogeli elukäigul või Hamburgi tolleaegsel kohal Euroopa teadusloos, siis W. Veenker keskendab tähelepanu M. Fogeli filoloogilistele huvidele ning pärandile. Juba gümnaasistina süvenes M. Fogel vanade keelte kõrval heebrea, kaldea, süüria ja araabia keelde. Hiljem lisandusid neile soome-ugri, türgi, slaavi jt. keeled. Töötades küll arstina, oli ta pidevalt huvitatud teaduse edusammudest üldse. Seda tõendab tolle aja kohta kapitaalset raamatukogu omamine u. 3600 köitega, millele lisandub u. 25000 lehekülge käsikirju. M. Fogeli raamatute kataloogis on tervelt 348 keelealast teost (libri grammatici, lexicographi, philologici, antiquarii et alii similes variarum linguarum). Soome keele puhul oli M. Fogelil kasutada Rootsis ilmunud sõnaraamat "Variarum rerum vocabula Latina, cum Svetica et Finnica interpretatione" (1668). Sellest tegi ta Itaalia vürstidele Cosimo III-le ladina-soome koopia, millele lisas oma poolse sissejuhatuse "de Finnicae linguae indole observationes". Selles toodud 35 soome-ungari sõnavõrdlusest peab tänapäeval paika 23. Veelgi olulisemad on nende keelte struktuuri kohta käivad tähelepanekud, nagu postpositsioonide kasutamine prepositsioonide asemel, possessiivsufiksiste olemasolu, grammatilise soo ja habeo-konstruktsiooni puudumine jne. Siin ei ennetanud M. Fogel mitte ainult J. Sajnovicsi ja S. Gyarmathit, vaid ka F. J. Wiedemanni, kes 170 aastat hiljem (1838) loetleb uurali ja altai keelte erijoonte-na just neidsamu tunnuseid.

M. Fogeli Hannoveris leiduvaist käsikirjadest on selgunud, et 1669. a. edasi töötades keelesuguluse probleemide kallal, on ta kavandanud üsnagi laiaulatusliku uurimisprog-

rammi, mis haarab tervelt 9 peatükki: 1) de Finnicæ Linguae, cum Germanica & vicinarum gentium linguis comparatione, 2) de Finnicæ Linguae cum Hungarica cognatione quod ad vocabula, 3) de (Finnicæ Linguae cum Hungaricæ) cognatione reliqua, 4) de Finnicæ L. & Hungaricæ differentia, 5) de Finnorum vocabulis Germanicis, 6) de Finnorum vocabulis Slavonicis, Latinis & Graecis, 7) de Finnorum vocabulis si cum Americanis quibusdam cognatate sint, 8) de Finnicæ Linguae Proprietatibus, 9) de Finnicæ Linguae Dialectis, Estonica & Lapponica (siinsed sõrendused - P. A.). Võib seega olla kindel, et germaani ja slaavi elementide olemasolu soome keeles on märganud juba M. Fogel. Et seda suurejoonelist plaani asus M. Fogel ka realiseerima, osutavad väljakirjutised ja märkmed sõnaringgrammatiliste vormide sedelitel.

W. Veenker tõstab põhjendatult esile Cristina Wis-Murena poolt a. 1983 Roomas publitseeritud M. Fogeli käsikirja "De Finnicæ linguae indole observationes", mille tõlge ja põhjalikud kommentaarid aitavad tasapisi jõuda jälile ka teiste läänemeresoome keelte (eesti, liivi, vadja) osas M. Fogeli lingvistikaalases uurimistöös (vt. ka G. Stipa retsensiooni, Vir. 1984, lk. 243-247).

Juba praegu on aga selge, et M. Fogeli panus soome-ugri keelte uurimise sünniloos on suurem, kui seni on tavapäraselt arvatud või arvamata jäetud (näit. ei leia me ENE 1. trükis M. Fogelist sõnagi).

ONGELMOITA OPPIMIA. Näkökulmia Kalevalaan ja kansanrunouteen. Toimittaneet Heikki Leskinen ja Aila Mielikäinen. Jyväskylä Yliopisto. Jyväskylä, 1985. 163 s.

Aastal 1985 möödus 150 aastat "Kalevala" ilmumisest. Selle aja jooksul on "Kalevala" mõju ulatunud soome rahvuskultuuri kõigile aladele. Ta on innustanud luuletajaid ning maali- ja helikunstnikke üha uutele saavutustele. "Kalevala" pakub uurimisainet ennekõike kirjandus- ja keeleteadusele. Täpsemini öeldes kuulub ju "Kalevala" probleemistik folkloristika valdkonda.

Rahvaluulealaseks võib üldjoontes pidada ka artikli-

kogumikku "Ongelmoita oppimia", mis kannab publikatsiooniseeria "Jyväskylä Studies in the Arts" numbrit 23. Lingvistika vaateväljast jäävad kõrvale V. Kaukoneni "Rahvalaul ja "Kalevala"; H. Leskineni ja T. Särkkä "Arhippa ja Miikkali Perttunenin sampotsükkel", T. Lahdelma "Endre Ady lüürika ja "Kalevala", T. Pekkaneni "'Kalevala" tõlkimisest ladinakeelde", K. Pöykkö "Erik Cainbergi bareljeef "Väinämöineni mäng'", P. Kuokkala "Näiteid rahvaviiside kasutamisest soome muusikas" ja K. E. Turuneni "Rahvalaul inimese hingeelu kajastajana". Nende, mitmetigi huvitavate ja sisukate uurimuste detailsem tutvustamine jäägu kirjandus-, muusika- ja kunstialaste publikatsioonide ülesandeks. Siinkohal on aga otstarbekas pöörata tähelepanu A. Mielikäineni pikemale kirjutisele "Murde osatähtsus lõunasavo rahvalauludes". Murdepärasuste väljaselgitamiseks lõunasavo rahvalauludes on A. Mielikäinen võtnud vaatluse alla kõik sellest murdepiirkonnast kogutud laulud, mis leiduvad sariväljaandes "Suomen Kansan Vanhat Runot" (lõunasavo runode koguarv 2149). Seikadena, mis laias laastus osutavad rahvalaulude päritolu soome idamurdeist, loetleb A. Mielikäinen selliseid foneetilisi eriarenguid, nagu t-sõnade nõrgas astmes ö, i, y või h. Mida murdepärasem runo, seda täpsemini on märgitud ka vokaalid, näit. eistä (kirjak. edestä) 'eest', sai (kirjak. sade) 'vihm', syvä ~ syän (kirjak. sydän) 'süda'. Gemineerunud vorme on suhteliselt vähe, peamiselt uuemais ja lühemais rahvalauludes (tüüp talloon 'majja'). Puhatas arhailises regilaulus puudusid eeldused geminatsiooniks, sest kontraktsioon taloon < talohon, sanoo << sanovi oli alles toimumata. A. Mielikäineni arvates võis rahvalaulukeel säilitada stiilivõttena gemineerumata vorme ka peale seda, kui murdekõnes oldi juba üldiselt üle mindud geminatsioonile. Klusiilid silbilõpus on hästi säilinud sõnades otra 'oder', ketratä 'kedrata', kopra 'pihk', petra 'pöder', tetri 'teder'. loi-mitmuse kohta on üllatavalt vähe näiteid, kuid see pole veel tänapäevalgi saanud üldiseks idamurde i-, o-, ö-, u-, y- ja e-tüvedes (Mikkeli murdes loi-vorme vaid 24 %).

Eri rühmana on vaatluse all runode savopärased jooned. Keskkel kohal on siin madalate vokaalide diftongeerumine, näit. sõnus moa ~ muu 'maa', peä ~ piä 'pea'. Järgsilpides edasiarengu oa > oo ja eä > ee tõttu ka paralleelselt esinevast suoloa ~ suoloo 'soola', leipeä ~ leipee 'leiba'.

Tüüpiline savopärasus on ka aktiivi 2. partitsiibi essiv, näit. syönä 'söönud', puuttunna ~ puuttununna 'puutunud'. Kirjakeele liitepartikleile -kin ja -kaan, -kään vastab nende *Ä-line variant, näit. minuai 'mindki', Ei ole sill-mee sillää (kirjak. silläkään) 'Ei ole silmi sellelgi'. Diftongireduktsiooni ja svaavokaali võib leida vaid kõige murdepärasemais rahvalauludes.

Jooned, mis eraldavad Lõuna-Savo keeleala teistest Savo murretest, viitavad üsna hilisele kagumurde mõjule. Kontakt Karjala maakitsuse suunas on olnud tihedam ja kestnud kauem kui sidemed põhja poole. Ühised kagumurdega on näit. personaalpronoomenid miä ~ mie 'mina', siä ~ sie 'sina', possessiivsufiksiliste vormide tüüp poikain 'minu poeg', poikais 'sinu poeg', poikaase 'tema poeg', ia-, iä-lised noomenid hopia 'höbe', pimia 'pime'. On muudki ühist, nagu sagedane lõpukadu, metateetiline imperfekt hyppäis 'hüppas' ja refleksiivne kastaija 'kastuda' tüüpi konjugatsioon.

Murdekeelest erinevad arhaismid kuuluvad põhiliselt runode vormiõpetuslike joonte hulka, kuid on säilinud ka algupärasema foneetilise koega vorme, nagu armotointa 'armutat', kolmans(i) 'kolmas', tallustellak 'lonkida' jt. Konsonantne essiv, mida tänapäeval näeme vaid üksikvormidesse kivistunult, on lõunasavo rahvalaulukeeles veel tavaline, näit. vennä 'veena', kolmanna 'kolmandana', kekälennä 'tukina'. Ka personaalpronoomenite akusatiiv on rahvalauludes säilitanud sageli algupärasemad suhted, vrd. ains. minun, sinun, hänen - mitm. tüüp meidät, teidät, heidät. Kesk-savo murdealal on täielikult üldistunud vormid minut, sinut, hänet. Lisatud kaart näitab aga genitiivikujulise akusatiivitüübi minun - meidän jt. head vastupidavust veel soome läänemurdeis. Suhteliselt haruldane on lõunasavo runodes nõrgaastmelise lõpuga käskiva kõneviisi tüüp antoi ~ antoo 'andke', kuid mõneti sagedasemad on optatiivsed tuovos ~ tuokos 'too', käykös 'käigu', liittyös 'liitugu'.

Arhailisemate vormide säilimisel on oluline koht värsimöödul, mis näit. on takistanud h kadu vormides elettihin 'elati', voattehissa 'riideis', kamarihin 'kambrisse' jt. Runo- ja murdekeele kontamineerumise tulemusel on saadud omapärane pikavokaalne tüüp veteheen < vetehen + veteen.

Vähesel määral võib lõunasavo rahvalauludest leida võraid, teistelt murdealadelt koos runoteisenditega kulgenud jooni. Puhtkeelelisil andmeil on siiski raske otsustada,

kuivõrd algupärase versiooniga on tegemist. Pealegi võib möödunud aegade regivärssi oma kindlate reeglitega pidada otsekui üldtunnustatud kirjakeeleks, mistõttu tema side mis tahes kohaliku murdepildiga osutub juba ettearvatult väiksemaks kui kõnekeelele.

Siinkirjutaja teada pole eesti rahvalaulude keele olemuse kohta selliseid diferentseeritud uurimusi tehtud, kuid juba ainuüksi fakt, et rahvalaulude keel, vaatamata oma arhailisusele, on ka meil aegade jooksul läbi teinud pidevaid teisenemisi, sunnib muutusprotsesside uurimiseks kaasa haarama eesti murdeainestikku ja vajadusel ka sugulaskeeli.

R. L. P I T K Ä N E N, TURUNMAAN SAARISTON SUOMALAINEN
LAINANIMISTÖ. SKS Toim. 418. Helsinki, 1985. 394 s.

Soomes on mitme põlvkonna jooksul tegeldud kohanime de etümologiseerimisega, mille tõendiks on kümned mahukad uurimused. Viimasena lisandus neile a. 1985 R. L. Pitkäneni käsitlus Turunmaa saarestiku soomepäraseist laennimedest.

Maailma suurim saarestik oma enam kui 17000 saare või laiuga paikneb Soome edelaosas. See jaguneb omakorda Ahvenamaa ja Turunmaa saarestikuks. Kummagi elanikkond koosneb põhiliselt rootslastest, ja on seda olnud juba ligemale tuhande aasta jooksul. Tänapäeva rootsikeelseist nimedest paistab siiski suuremal või vähemal määral läbi soome substraat. Laenatud nimed on sulanud kokku puhtrootsi toponüümidega ja säilinudki ainult selle osana. Algupäraseid soomekeelsed nimed on aga kadunud koos soomlaste taandumisega saarestikust.

R. L. Pitkäneni uurimuse eesmärgiks on olnud välja selgitada selliste laennimede hulk ja rekonstrueerida nende arvatav alguju. Soomepäraseid laennimesid (põhiliselt Turunmaa saarestiku keskosast) on autor leidnud ühtekokku 1008, millele vanadelt kaartidelt lisandub veel 35 praegu tundmatut, kuid ilmse soome lähtega toponüümi. Üksikute kohanime de kohta on kirjapanekuid juba 14. ja 15. sajandist, vanimad loodusobjektide nimekujud leiduvad põhiliselt 1650-ndate aastate kaartidel. Soomepärase lähtekujude rekonstrueerimisel on neist aga üldiselt vähe kasu, sest rootsikeelne kirjapilt on üldjoontes sama kui tänapäeval. Võrdlusaines-

tikku on autor otsinud nii Soome rannikuala kui ka Eesti kohanimedest.

Soome nimede laenamine rootsi keelde on toimunud häälikulise mugandamisega; terviklikud tõlkenimed puuduvad täielikult. Mõningaid näiteid mugandusest: *Eturanta → Ecran, *Härjänmaa → Härjamo, Järvenperä → Järonpärö, Santalaksi → Sandlax. Mõnikord lisandub nimele sõnalõpuartikkel või mitmusetunnus, näit. *Lempi → Lampen, *Hauta → Hötor. Liitnimede põhiosa võib olla ka puhtrootsikeelne, milteni on arvatavasti tulnud epeksegeesi kaudu: *Musta/laxi → Must/lax → Must-lax/-viken → Must/vik. Ent arvesse tuleb ka determinandi otsene tõlge: *Musta/laksi → Must/vik. Mõnikord on soome liitnimele lisatud rootsikeelne põhiosis: *Isoniittu → Isonit/viken, *Pähkinäsaari → Pexor/udden.

Nagu toodud näited osutavad, pole soomekeelsete algvormide rekonstrueerimine kuulunud kergete kilda. Autor on rekonstruktsioonideks välja töötanud oma meetodika, mis seisneb 1) soome ja rootsi silbistruktuuride kõrvutuses, 2) häälikute substitutsioonireegleis. Enamasilbilised nimed on üldreeglina lühenenud. Muutusele jär-ven-saa-ri → järss-sor vastavad näit. silbistruktuurid COCC-KOC-KOO-CO ja COCKK-KOC. Häälikuliselt on soome nimed mugandatud rootslasele suupäraseks. Näiteks on rootsi keelele võõras ui-diftong substitueeritud y + vokaaliga: *kuivassten → kvi:vas. Paljud konsonantühendid on allutatud assimilatsioonile, näit. pk > kk nimes *lepp(ä)kari → lekkare, ts > ss nimes *lehtisaari → *lettsor → lessor jt. Ka muutuse np > mp paneb autor puhtalt rootsi keele arvele (lk. 64), kuid see konsonantühendi osaline assimilatsioon on ju üldtuntud ka soome keeles (mp-ga hääldub nii ompi kui ka onpa). Mõistagi lisanduvad substitutsioonireegleile veel rootsi keeles toimunud eriarengud (ai > ei, au > ou, ai > ä jt.), mis muudavad soome ja rootsi häälikuliste vastavuste pildi üsna kirjuks. Lõplike otsuste langetamisel on keerukamad juhud nõudnud veel kaudsete kriteeriumide arvestamist. Pen-alguliste kohanimedega taga pole sõnad *Pieni- ega *Pensas-, vaid hoopis keelest taandunud pärnä, pernä 'pärn'. Seda arvamust kinnitavad lähikonnas paiknevad vastavasivulised rootsikeelised Bast- ja Lind-nimed.

Põhiosa uurimusest võtab enda alla nimeainese esitus semantiliste rühmadena. Loodusnimede suurima rühma moodustavad saari ja karisid märkivate elementidega sõnad. Sellised on

näit. salc, maa, saari, luoto, kari, letto, särkkä, kolka jt. Viimast seostab autor ka Kuusalu kohanimega Kolga. Lahte märkiv laksi (< *lakti) tuleb esile tervelt 880 eri nimes. Meenutagem siinkohal, et O. Nordling pidas teoses "Estniska ortnamn i svensk bygd" (1974) selliseid Soome kohanimedid nagu Sarvlax, Särklax, Pirlax eestipäraseks, mida need muidugi pole. P. Ariste ei pea laks: lahe võimalust meil üldse reaalseks (KK 1974, nr. 12, lk. 761), kuid sisaldavad ju mitmed Lääne-Eestigi toponüümid laks-osise, ja seda pealegi mereäärse objektina jäänukjärve märkides. M. Kallasmaa arvates on Ridala Allikalaks, Laomäelaks ja Suurerahulaks endised lahenimed (Sõnast tekstini, 1978, lk. 23), mis tundub usutav, kui arvestada maa märgatavat kerkimist aastasade jooksul.

Turunmaa saarestikus on maapinna keskmine tõus olnud viimase tuhande aasta jooksul u. 5 meetrit. Kunagised mereäärased kohad paiknevad lahtede umbumise tõttu nüüd lausa saare südames. Nimetatud asjaolu arvestamine kuulub R. L. Pitkäneni uurimusse otse obligatoorse võtena. Uurimuses leiduvad 60 kaarti aitavad saada täpse ülevaate sellest, kus nimede laenamisel paiknes rannajoon. Paljud pisisaared ja laiud on liitunud ühtseks tervikuks, kunagiste lahtede kohal paiknevad nüüd külad ja põllud. Pole siis ka imestada, et sisesaare asustus- või põllunime taga võib olla niemi, ranta, salmi vms. Nimedes ongi kesksel kohal saari ja rannaosi märkivad sõnad, mis on vahetu mälestus omaaegsetest jahi- ja kalaretkedest nendele Soome äärealadele. Saared said oma esimesed asukadki mannermaalt, Masku ja Maaria kandist. Esimesed rootsi uudisasukad saabusid Turunmaa saarestikku alles 12. sajandil.

Kas ka Eesti aladelt tulnud oli kunagi saari asustamas, pole kerge öelda. Võimalik, et sellele viitavad ühised Kolga (Kolkan, Kolkas), Kuivastu (Kuivas), Haliste (Halslax < *Halistenlaksi) tüüpi kohanimed. Soome vanad isikunimed Kirja, Lempi, Mieli on toponüümikomponentidena ilmselt pärit juba läänemeresoome aluskeele perioodist ja neid on raske eraldada laenulistest. Soome edelamurrete alalt on osutatud eesti keelega kokkulangevaid sõnu luoma, kupitta, vaha, mis mujal puuduvad. Kohanimedid Halikko, Perniö ja Nauvo on juba H. Ojansuu kõrvtanud Pärnu kandi toponüümidega Halik, Pärnu ja Navaste jõgi, mis samuti viitavad lõunast tulnud mõjudele. Eestlasele kõige huvitavam Turunmaa saares-

tiku kohanimi on Vestlax, sest selle täiendosis pole midagi muud kui meie veski. Ega siis veskimeeski nimeandjana tulnud mujalt kui Eestist.

Loodetavasti ergutab R. L. Pitkäneni huvitav ja mitmetahuline uurimus käsitlema senisest põhjalikumalt ka Soome ja Eesti ühist nimepärandit üldse.

SYMPOSIUM IN MEMORIAM JÁNOS LOTZ (1913-1973). Föredrag hållna vid minnessymposiet den 27 september 1983 vid Stockholms universitet. Edidit Bo Wickman. Stockholm, "Almqvist & Wiksell International", 1985. 122 s.

Stockholmi Ülikooli toimetistesarjas "Studia Hungarica Stockholmiensia" nr. 4 ilmunud kogumiku sisuks on kümme ettekannet, mis peeti professor János Lotzi mälestusele pühendatud sümposionil 27. septembril 1983. a.

Kogumiku eessõna tutvustab lugejat lühidalt J. Lotzi elukäiguga. János Lotz tuli 1935. a. Rootsi ungari keele lektoriks Stockholmi Ülikooli juurde, kus töötas 1947. aastani. Siis kutsuti ta New Yorki Columbia Ülikooli professoriks. Suri 60-aastasena 1973. aastal. Mälestussümposiooni J. Lotzi kümnenda surma-aastapäeva puhul organiseerisid Stockholmi Ülikoolis tema endised õpilased eesotsas dotsent Eva Martinsiga. Eessõnas rõhutatakse, et enamiku ettekannete autorid tundsid J. Lotzi isiklikult ja olid tema sõbrad.

F. Kiefer tõstab oma kirjutises esile J. Lotzi kui ungari grammatikauurimises sünkroonilise suuna rajaja. Tõsi, juba tema õpetaja Z. Gombocz oli Budapesti Ülikoolis rõhutanud deskriptiivse uurimismeetodi tähtsust, kuid 1930-ndad aastad olid Ungaris üldiselt veel võrdlev-ajaloolise keeleteaduse õitseag. J. Lotzi Rootsis kirjutatud raamatus "Das ungarische Sprachsystem" (Stockholm, 1939) on selgelt tunda Praha fonoloogiakoolkonna mõju. Ungari keele uurimisel hakati moodsamaid meetodeid rakendama alles 1960. aastail. Praegu peetakse J. Lotzi üldtunnustatult ungari sünkroonilise grammatikauurimise pioneeriks.

O. Dahl jälgib soome täis- ja osaobjekti sõltuvust aspektist ja transitiivsusest. H. Karlgren leiab, et intel-

lektuaalse nõudlikkuse lisamisel kooli keeleõpetuses on paljudi õppida J. Lotzi pärandist. Grammatika õpetamisel tuleks laiemalt rakendada just graafilist esitusviisi. C.-C. Elert näitabki oma kirjutises, milliseid geomeetrilisi metafoore lingvistika tänapäeval kasutab. J. Lotz tundis nende esitamist oma töödes lausa visuaalset naudingut. Konkreetse vaatluse alla on võetud tema uurimus "The Structure of the Sonetti a Corona of Attila József" (1965). L.-G. Hallander heidab pilgu J. Lotzi meetrika-alastele uurimustele. Märgitagu, et J. Lotzi huvipiirkonda kuulus nii ungari, mordva kui ka kamassi rahvalaulude värsimoot.

E. Martins on ungari-saksa sõnaraamatust lähtudes leidnud 133 homograafi. Vastavaid foneemisekventse kõrvutatakse ka inglise ja rootsi keelega. Näit. kombinatsiooni CVC vasteid leidub ungari keeles 56, inglise keeles 21, rootsi keeles 41, saksa keeles 11. Nii kahesilbilise CVCCVC kui ka kolmesilbilise CVCVCVC esinemus piirdub aga ungari ja rootsi keeles 1-ga; inglise ja saksa keeles puudub see tüüp täielikult. Kõigis neljas võrreldavas keeles on täielik grafeemikattuvus vaid 10 sõna puhul: CVC hat, hit, lob, per, tag; CVCC hall, rest, ring, test; CVCCV villa. E. Wande tõstab kontrastiivselt esile mõningaid rootsi ja soome keele põhi erinevusi. Germaani keeltega võrreldes on soome keel tugevalt sünteetiline. Nii tuleb soome sõnavormi heittä-yty-isi-n-kö-hän edasiandmiseks rootsi keeles kasutada tervelt 6-sõnalist lauset tänk om jag skulle kasta mig. Ligema vaatluse all on soome 14 käände prepositsionaalsed vasted rootsi keeles. Vastupidine pilt kujuneb aga üpris kirjuks, sest näit. rootsi på 'peal, peale; kestel, jooksul' puhul tuleb soome keelde tõlkimisel valida koguni kümme eri käände vahel. T. Sköldi artiklis on vaatluse all soome-mordva arvsõna kymmenen - kēnen, kēnän '10' päritolu. Autor peab võimalikuks laenamist indoeuroopa algkujust *dekén rõhuga teisel silbil (> *kēn-). Arvesse tulevat ka indo-uurali ühissõna. Huvitav on asjaolu, et juba Europaeus seostas mordva kēnen ladina -ginta-ga, mis teatavasti on tüve *kom/ *kēn/ *kū edasituletitis.

B. Wickman rõhutab oma kirjutises soome-ugri keelte uurimise ajaloost, et kuigi komparativistika rajajaiks peetakse üldiselt Franz Boppi ja Rasmus Raski (u. 1815), ennetaid neid siiski juba eelmise sajandi lõpul János Sajnovics ja Samuel Gyarmathi. Eraldi peatutakse lühidalt sakslase Mar-

tin Fogeli ja rootslaste Georg Stiernhielmi, Olaus Rudbecki ning Filip Johan Strahlenbergi osal soome-ugri keelte omaaegsel kõrvutamisel. Viimati mainitu langes Karl XII sõdurina vangi Poltaava lahingus (1709), veetis 13 aastat Siberis ja avaldas a. 1730 teose "Das Nord- und Ostliche Teil von Europa und Asia". Selles on "ülem-ungari" ehk "soome" keelte rühma paigutatud õigesti mordva, mari, permi, udmurdi, mansi, handi, soome, lapi, eesti, ungari ja liivi keel. Kogumiku viimases kirjutises annab R. Austerlitz ülevaate lingvistika arengusuundadest Ameerika Ühendriikides alates 1940. aastate lõpust kuni 1973. aastani. J. Lotz oli aktiivselt tegev seelses soome-ugri keelte alases uurimistöös. Aastail 1962-1963 viibis ta Stockholmis ja 1972-1973 Budapestis külalisprofessorina. Teenete eest ungari jt. sugulaskeelte uurimisel valiti ta a. 1973 Ungari Teaduste Akadeemia auliikmeks.

Kogumikus avaldatud mälestussümposiumi ettekanded on enamikus rootsikeelsed, millelele on lisatud lühike ingliskeelne resüme.

P. A l v r e (Tartu)

SISUKORD - ОГЛАВЛЕНИЕ

P. A l v r e, Ekstsessiivi probleeme	3
П. А л в р е, О проблемах эксцессива. Р е з ю м е ...	13
P. A l v r e, Mõnest Ida-Eesti murdesõnast	14
П. А л в р е, О некоторых восточно-эстонских диалектных словах. Р е з ю м е	20
P. A r i s t e, Vadjalaste ja eestlaste kokkupuuteid	21
P. A r i s t e, Die Beziehungen zwischen Woten und Esten. Z u s a m m e n f a s s u n g ..	31
A. Г р е б н е в а, Этимологии некоторых мордовских названий травянистых растений	32
A. G r e b n e v a, Etymologias of some Mordovian herb names.. S u m m a r y	37
H. H e i n s o o, Algamise tähendusega tarindid vadja keeles	38
X. X e i n s o o, Конструкции со значением начала в водском языке. Р е з ю м е	42
H. И с а н б а е в, К истории марийско-татарских языковых контактов	43
N. I s a n b a e v, Aus der Geschichte der marisch-tatarischen Sprachkontakte. Z u s a m m e n f a s s u n g	48
Г. К р ы л о в а, К вопросу о категориально недифференцированных словах в марийском языке	49
G. K r y l o w a, Zur Frage der kategorial undifferenzierten Wörter im Marischen. Z u s a m m e n f a s s u n g	53

Тийт К у к к, Hilised vene laenuid karjala adverbisüsteemis	54
Тийт К у к к, Поздние русские заимствования в системе наречий карельского языка. Р е з ю м е.	62
Н. Л ы с к о в а, Составное глагольное сказуемое в обско-угорском предложении (на материале северных диалектов хантыйского и мансийского языков)	63
N. L y s k o v a, Das zusammengesetzte verbale Prädikat der ob-ugrischen Sprachen. Z u s a m m e n f a s s u n g	69
В. Л я ш е в, Древнепермская лексика и историческая диалектография	70
V. L j a š e v, Altpermische Lexik und historische Dialektographie. Z u s a m m e n f a s s u n g ..	77
Г. Н е к р а с о в а, Взаимосвязь средств выражения посессивности и локальности (на материале <u>1</u> -овых падежей коми языка)	78
G. N e k r a s o v a, Interrelation of means expressing possession and locality. S u m m a r y.	86
P. P a l m e o s, Deverbaalsed verbisufiksuid karjala keele Djorža murrakus	87
П. П а л ь м е о с, Отглагольные суффиксы глагола в держанском говоре карельского языка. Р е з ю м е	99
A. P a k i n, Газетно-публицистическая лексика коми языка	100
A. R a k i n, Zeitungsstillexik in der Sprache der Komí. Z u s a m m e n f a s s u n g	108
C. С и б а т р о в а, О морфологической структуре марийских послелогов	109
S. S i b a t r o v a, The morphological structure of the Mari postpositions. S u m m a r y	118
E. V ä ä r i, Liivi verbisufiksuid -p + t-, -k + t-, -v + t-	119

Э. В я р и, Ливские глагольные суффиксы -р + т-, -к + т- и -у + т-. Р е з ю м е	133
Е. V ä ä r i, Die livischen Verbalsuffixe -р + т-, -к + т-, -у + т-. Z u s a m m e n f a s - s u n g	134
MATERJALID - МАТЕРИАЛЫ	
Tiina K u k k, Eduard V ä ä r i, Rahvaluuleala- seid tekste liivi keeles	136
Тийна К у к к, Э. В я р и, Образцы ливской речи фольклорного содержания. Р е з ю м е	149
Е. V ä ä r i, Alfon Bertholdi kirjanekuid liiv- laste varasemast elust II	150
Э. В я р и, Записи Альфона Бертольда о былой жизни ливов II. Р е з ю м е	160
RETSENSIOONID - РЕЦЕНЗИИ	161